

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
CIVILINIO PROCESO TEISĖS KATEDRA

INDRĖ RULEVIČIŪTĖ

TEISĖS IR VALDYMO STUDIJŲ PROGRAMA

ĮRODINĖJIMO PAREIGA IR DALYKAS CIVILINIAME PROCESU

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
Doktorantas
Žilvinas Terebeiza

Konsultantas –
Daktaras
Profesorius
Stasys Vėlyvis

Vilnius, 2006

TURINYS

IVADAS.....	3
1. ĮRODINĖJIMO DALYKAS CIVILINIAME PROCESSE	6
1.1. Įrodinėjimo dalyko samprata, esmė ir reikšmė	6
1.2. Įrodinėjimo dalyko sudėtis	19
1.2.1. Materialiojo teisinio pobūdžio juridiniai faktai.....	19
1.2.2. Įrodomieji faktai	22
1.2.3. Procesinio teisinio pobūdžio juridiniai faktai.....	24
2. ĮRODINĖJIMO PAREIGA CIVILINIAME PROCESSE.....	27
2.1. Įrodinėjimo pareigos samprata ir esmė	27
2.2. Bendrosios įrodinėjimo pareigos paskirstymo taisyklės	31
2.2.1. Šalių vaidmuo įrodinėjimo procese.....	32
2.2.2. Teismo vaidmuo įrodinėjimo procese	41
2.3. Bendrosios įrodinėjimo pareigos paskirstymo taisyklės išimtys.....	46
2.3.1. Visiems žinomos aplinkybės	46
2.3.2. Preziumuojami faktai	47
2.3.3. Prejudiciniai faktai	48
2.3.4. Kitos šalies pripažinti faktai	50
2.3.5. Aplinkybės, kurias teismas konstatuoja savo iniciatyva	51
2.4. Įrodinėjimo pareigos ir įrodinėjimo naštos santykis	52
IŠVADOS.....	55
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	57
SANTRAUKA	62
SUMMARY	63

ĮVADAS

Visos civilinio proceso procedūros paskirtis iš esmės yra nukreipta nustatyti, buvo ar ne tam tikru atveju materialiosios subjektinės teisės ar įstatymų saugomo intereso pažeidimas, ar tą pažeidimą, jei jis buvo, padarė konkretus asmuo ir kaip jis turėtų būti pašalintas. Todėl ar tikrai tarp šalių susiklostę materialieji teisiniai santykiai, pažeista ar ne konkrečiu atveju materialioji subjektinė teisė ar įstatymo saugomas interesas, teismas konstatuoja tik išnagrinėjęs bylą iš esmės ir priimdamas joje sprendimą.¹ Teismas, tinkamai taikyti teisės normą ginčytiniams šalių teisiniams santykiams bei priimti pagrįstą, teisėtą ir teisingą sprendimą civilinėje byloje, gali tik išsiaiškines priežastis, sukėlusias konfliktą. Todėl siekiant apginti asmenų, kurių materialiosios subjektinės teisės ar įstatymo saugomi interesai yra pažeisti ar ginčijami, teises ar teisėtus interesus, atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių bei greitai išnagrinėti civilinę bylą, visų pirma, būtina teisingai nustatyti visas teisiškai reikšmingas faktines bylos aplinkybes. Būtent įrodinėjimo procesas yra skirtas išsiaiškinti konkrečiai civilinei bylai reikšmingų aplinkybių buvimą arba nebuvimą. Teisingai taikyti materialinės teisės normą ir išspręsti tarp šalių kilusį ginčą, teismas galėtų tik tuomet, jeigu būtų teisingai nustatytas įrodinėjimo dalykas civilinėje byloje bei tinkamai paskirstyta šalims įrodinėjimo pareiga.

Nuo pat proceso pradžios svarbu nustatyti, ką reikės įrodyti konkrečioje civilinėje byloje, t.y. nustatyti civilinės bylos įrodinėjimo dalyką. Šalių civilinio ginčo priežastys yra įvairios gyvenimo aplinkybės – juridiniai faktai (veiksmai, įvykiai), susiklosčiusios praeityje ir kurios teismui nėra akivaizdžios. Tad tiriant kiekvieną civilinį ginčą, neišvengiamas šių, konkrečiai civilinei bylai reikšmingų, aplinkybių atkūrimas. Dispozityvumo principas, taip pat rungimosi principas, taikomas faktiniam civilinės bylos aspektui reiškia, kad civilinės bylos įrodinėjimo dalyką lemia šalys, o teismas sprendžia bylą vertindamas tik šalių nurodytus faktus bei jų pateiktus įrodymus, teismas negali ignoruoti šalių nurodytų faktų. Kadangi teisėjas, prieš priimdamas sprendimą konkrečioje civilinėje byloje, turi įsitikinti egzistuojant faktus, kuriais šalys remiasi, kyla šių faktų įrodinėjimo būtinybė. Tik nuo to, ar šalis sugebės įrodyti savo reikalavimų pagrįstumą arba paneigti priešingos šalies tvirtinimus, priklausys konkrečios civilinės bylos baigtis.

Teismo procesas yra grindžiamas rungimosi principu, kurio esmę išreiškia kiekvienos šalies pareiga įrodyti aplinkybes, kuriomis ji grindžia savo reikalavimus bei atsikirtimus, išskyrus atvejus, kai yra remiamasi aplinkybėmis, kurių nereikia įrodinėti (CPK 12, 178

* Visur tekste nurodant CPK bei CK turima omenyje Lietuvos Respublikos Civilinio proceso kodeksas ir Lietuvos Respublikos Civilinis kodeksas

¹ Driukas A., Jokūbauskas Č., Koverovas P. ir kt. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Vilnius: Justitia, 2004, p.39

straipsniai). Ši taisyklė, kilusi dar iš romėnų teisės, nurodžiusios, kad įrodinėjimo našta tenka tam, kuris teigia, o ne tam, kuris neigia (lot. *onus probandi in cumbit ei qui affirmat, non ei qui negat*), yra laikoma įrodinėjimo pareiga (lot. *onus probandi*) ir dabartiniame civiliniame procese. Kadangi ginčas dėl pažeistos ar ginčijamos materialiosios subjektinės teisės ar įstatymo saugomo intereso, vyksta tarp civilinės bylos šalių, šalys yra laikomos pagrindiniais įrodinėjimo subjektais, todėl būtent šalys turi pareigą įrodyti aplinkybes, kuriomis remiasi. Įrodinėjimo pareigą šalys įvykdo nurodydamos teisiškai reikšmingus faktus ir juos pagrindžiančius įrodymus, renkant ir pateikiant teismui įrodymus, dalyvaujant juos tiriant. Tinkamas įrodinėjimo pareigos vykdymas, glaudžiai susijęs su šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu, lemia efektyvų šalių ginčo sprendimą bei priimto civilinėje byloje sprendimo pagrįstumą. Tuo tarpu teismo vaidmuo, šalims vykdant įrodinėjimo pareigą, iš esmės apibūdinamas teismo išaiškinimo pareigos vykdymu. Teismas, siekdamas socialiniam civiliniam procesui keliamų tikslų (sieksio nustatyti materialiąją tiesą civilinėje byloje, proceso koncentruotumo principo realizavimo) įgyvendinimo, likdamas nešališkas ir neutralus, nepažeisdamas dispozityvumo, rungimosi bei šalių lygiateisiškumo principų, bendradarbiauja su dalyvaujančiais byloje asmenimis ir imasi priemonių, kad byla būtų tinkamai išnagrinėta.

Pažymėtina, kad rungimosi principas neturėtų būti absoliutinas. Šio principo taikymo ribojimas pastebimas bylų, susijusių su viešo intereso apsauga, nagrinėjime (t.y. iš šeimos, darbo teisinių santykių kylančiose bylose, taip pat nagrinėjant bylas ypatingąja teiseną). Šiuo metu galiojantis CPK orientuoja į tai, kad teisėjo vaidmuo, nagrinėjant bylas susijusias su viešo intereso apsauga, yra labiau aktyvus: teisėjas gali peržengti įrodinėjimo dalyko ribas ir turi daugiau galių įtakoti bylos aplinkybių nustatymą nei įprastose civilinėse bylose, taip pat atskirų kategorijų bylose teisėjas turi teisę rinkti įrodymus savo iniciatyva.

Temos naujumas ir aktualumas. Įrodinėjimo pareigos teoriniai bei praktiniai aspektai aptariami analizuojant įrodinėjimo procesą. Galima būtų paminėti šiuos Prof. V. Nekrošiaus straipsnius: „LAT Senato nutarimo „Dėl Civilinio proceso kodekso normų reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“ teorinė ir praktinė analizė“ (Justitia, 2005, Nr.3); „Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese“ (Teisė, 2004, Nr.51). Įrodinėjimo pareiga analizuojama ir šiuose darbuose: A. Driuko, V. Valančiaus „Civilinis procesas: teorija ir praktika“ (2006); E. Laužiko, V. Mikelėno, V.Nekrošiaus „Civilinio proceso teisė“ (2003); V. Nekrošiaus „Koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės“ (Justitia, 2002); V.Mikelėno „Civilinis procesas“ (1997). Įrodinėjimo pareiga yra nagrinėjama ir rusų autorių procesualistų darbuose, pavyzdžiui, M.K.Treušnikovo, G.L. Osokinos. Tuo tarpu įrodinėjimo dalykas nėra plačiai civilinio proceso teisės literatūroje tyrinėta tema. Kai kurie įrodinėjimo dalyko klausimai aptariami aukščiau minėtų autorių darbuose.

Darbe bandoma atsakyti į išsiskelbtą *probleminį klausimą* – kaip civilinio proceso teisėje yra reglamentuojama įrodinėjimo pareiga ir įrodinėjimo dalykas, bei kaip šios nuostatos taikomos teismų praktikoje? Darbo *tikslas* – atskleisti svarbiausius įrodinėjimo pareigos ir įrodinėjimo dalyko teisinio reglamentavimo civiliniame procese aspektus bei jų taikymą teismų praktikoje. Šiam tikslui įgyvendinti, darbe keliami tokie *uždaviniai*: 1) išnagrinėti įrodinėjimo dalyko sampratas civiliniame procese bei atskleisti teisingo įrodinėjimo dalyko nustatymo praktinę reikšmę; 2) išanalizuoti įrodinėjimo dalyko sudėtį; 3) atlikti įrodinėjimo pareigos sampratų analizę ir atskleisti bendrąsias įrodinėjimo pareigos paskirstymo taisykles bei jų taikymą teismų praktikoje; 4) nustatyti, koks yra teismo vaidmuo, šalims vykdant įrodinėjimo pareigą.

Tyrimo objektas yra įrodinėjimo pareigos bei įrodinėjimo dalyko teisinis reglamentavimas civiliniame procese. *Tyrimo dalykas* – įrodinėjimo pareigos vykdymo ypatumai bei įrodinėjimo dalyko sudėtis. Darbe naudojami aprašomasis, lyginamasis, apibendrinimo, sisteminis, analizės tyrimo *metodai*, taip pat dokumentų studijos empirinis tyrimo metodas.

Pirmojoje darbo dalyje analizuojamos civilinio proceso teisės literatūroje formuluojamos įrodinėjimo dalyko sampratos, atskleidžiama tinkamo įrodinėjimo dalyko nustatymo praktinė reikšmė civilinės bylos nagrinėjimui, analizuojama įrodinėjimo dalyko sudėtis. Antrojoje darbo dalyje analizuojamos LAT Senato bei civilinio proceso teisės literatūroje formuluojamos įrodinėjimo pareigos sampratos, trumpai aptariamai užsienio valstybių civilinio proceso teisėje reglamentuojamos įrodinėjimo naštos aspektai. Nagrinėjamos taisyklės, kuriomis remiantis šalims yra paskirstoma įrodinėjimo pareiga bei atskleidžiama, kaip ši įrodinėjimo pareiga yra įvykdoma. Taip pat aptariamai išimtiniai atvejai, kada šalys yra atleidžiamos nuo tam tikrų faktų įrodinėjimo pareigos. Nagrinėjama koks yra teismo vaidmuo, šalims vykdant įrodinėjimo pareigą. Autorės nuomone, vienas tinkamiausių būdų įrodinėjimo pareigos bei įrodinėjimo dalyko esmei atskleisti – palyginti įrodinėjimo pareigos bei įrodinėjimo dalyko teisinį reglamentavimą atskirų kategorijų bylose. Todėl darbe bandoma atskleisti, kokie yra įrodinėjimo dalyko nustatymo bei įrodinėjimo pareigos vykdymo ypatumai, nagrinėjant iš šeimos, darbo teisinių santykių kylančias bylas, taip pat nagrinėjant bylas ypatingąja teiseną.

Darbe daugiausiai remiamasi lietuvių autorių - E.Laužiko, V.Mikelėno, V.Nekrošiaus, V.Valančiaus - darbais. Taip pat nagrinėjami rusų autorių procesualistų - M.K.Treušnikovo, G.L.Osokinos - darbai. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo kasacinės nutartys bei jose atlikti išaiškinimai taip pat padeda atskleisti nagrinėjamos temos esmę.

1. ĮRODINĖJIMO DALYKAS CIVILINIAME PROCESU

1.1. Įrodinėjimo dalyko samprata, esmė ir reikšmė

Nuo pat proceso pradžios būtina nustatyti, ką reikės įrodinėti konkrečioje civilinėje byloje, t.y. nustatyti, kas yra civilinės bylos įrodinėjimo dalykas. Civilinės bylos šalims tiesiog nurodyti, kad kiekviena jų privalo įrodyti savo tiesą būtų per daug abstraktu ir neduotų konkretaus atsakymo į klausimą, ką šalys turi įrodyti. Tad norint efektyviai spręsti tarp šalių kilusį ginčą, pirmiausiai, būtina konkrečiai įvardinti ką reikės įrodinėti teismo proceso metu. Tik išsiaiškinus kokius faktus reikės įrodyti, tampa aišku kokius įrodymus reikia surinkti, galima veiksmingai taikyti įrodymų sąsajumo ir leistinumą taisyklę, taip pat teisingai nustatyti byloje dalyvaujančius asmenis, paskirstyti įrodinėjimo pareigą bei užtikrinti, kad visi įrodymai būtų surinkti pasirengimo teismui nagrinėjimui stadijoje, o byla būtų išnagrinėta jau pirmajame teismo posėdyje.²

Civilinio proceso teisės doktrinoje³ yra suformuluotos teorijos, nurodančios, ką kiekviena šalis konkrečioje civilinėje byloje turi įrodyti. Viena tokių teorijų yra tai vadinamoji teigiamų ir neigiamų faktų teorija. Remiantis romėnų teisės pavyzdžiu, kai kurie autoriai įrodinėtinus faktus grupuoja į teigiamus ir neigiamus. Šios teorijos esmė yra ta, kad teigiamus faktus reikia įrodyti, o neigiamų nereikia (*lot. affirmanti incubit probatio, non neganti; negativa non probantur; ei incubit probatio, qui dicit, non qui negat*). Tačiau teorija kritikuotina, kadangi faktų skirstymas į teigiamus ir neigiamus faktus neturi aiškiai apibrėžtų kriterijų, kurių pagrindu jie priskiriami vienai ar kitai grupei, todėl yra sunku nustatyti, kokie faktai konkrečioje civilinėje byloje būtų teigiami, o kurie neigiami.⁴

Kita civilinio proceso teisės doktrinoje išskiriama teorija, nurodanti ką konkrečiai šalys turi įrodyti civilinėje byloje, yra taip vadinamoji normų teorija. Pagal normų teoriją, kiekviena šalis turi įrodyti teisės normas, kuria remiasi, hipotezę.⁵ Pavyzdžiui, ieškovas, reikalaujantis pripažinti sandorį negaliojančiu dėl suklydimo, turės įrodyti aplinkybes, kurioms esant galima taikyti CK 1.90 straipsnį. Tačiau normų teorija, kai kurių autorių procesualistų taip pat kritikuojama, argumentuojant tuo, kad teisės normas taikymas yra teisėjo, o ne šalių prerogatyva, be to, tam tikromis situacijomis gali būti taikomi ir keli straipsniai, taip pat yra atvejų, kai įstatymas nustato kitokias įrodinėjimo taisykles.⁶

² Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p.434

³ Mačys IV. Civilinio proceso paskaitos. Kaunas: Teisių fakulteto leidinys, 1924, p.218

⁴ К.Мальшев. Курс гражданского судопроизводства // Хрестоматия по гражданскому процессу. Москва: Городец, 1996. С. 105-108.

⁵ Mačys IV. Civilinio proceso paskaitos. Kaunas: Teisių fakulteto leidinys, 1924, p.219

⁶ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p.426-427

Reikia pažymėti, kad teisės normos turinys, jos aiškinimas ir taikymas nėra civilinės bylos įrodinėjimo dalykas. Kadangi teisės normos suformuluotos kodeksuose bei kituose teisės normų aktuose, preziumuojama teisma, civilinės bylos šalis ir kitus byloje dalyvaujančius asmenis žinant šių teisės normų turinį, todėl jo įrodinėti nereikia. Pažymėtina, kad išimtį gali sudaryti užsienio teisės normos. Kaip 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimo Nr.51 „Dėl civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“ 2 punkte yra išaiškinęs LAT Senatas, tam tikrais atvejais užsienio teisės norma, jos aiškinimo ir taikymo aktai tampa sudedamąja įrodinėjimo dalyko civilinėje byloje dalimi.⁷ Pavyzdžiui, civilinėje byloje Nr.3K-3-311/2006 LAT CBS teisėjų kolegija nurodė: „ieškovai Microsoft Korporacija ir Symantec Korporacija yra pagal JAV Vašingtono ir Kalifornijos valstijų įstatymus veikiantys juridiniai asmenys. Taigi nagrinėjamoji byla turi tarptautinį elementą, todėl kyla šalių ginčo išsprendimui taikytinos teisės klausimas. Šis teisės sistemų kolizijos klausimas sprendinamas pagal tarptautinės privatinės teisės normas, reglamentuojančias intelektinės nuosavybės teisėms ir jų gynimui taikytiną teisę. CK 1.53 straipsnyje nustatyta, kad intelektinės nuosavybės teisėms ir jų gynimui taikoma valstybės, kurioje prašoma apginti šias teises, teisė. Teisėjų kolegija konstatuoja, kad pagal minėtoje teisės normoje įtvirtintą *lex fori* principą šalių ginčas sprendinamas pagal Lietuvos teisę.“⁸ Kadangi užsienio teisės normos taikymas konkrečioje situacijoje jau yra fakto klausimas, tai šalis, kuri remiasi užsienio teise, yra įpareigota pateikti su užsienio teisės normos turiniu susijusius įrodymus.

Dabartinės lietuvių kalbos žodyne⁹ pateikiamos tokios žodžio „dalykas“ reikšmės: 1) kokia nors apraiška, atsitikimas; 2) reikalas; 3) dėstomasis, mokomasis ar tiriamasis objektas; 4) materialus daiktas. Tuo tarpu žodis „įrodyti“ tame pačiame žodyne apibrėžiamas, kaip „savo teisingumą patvirtinti faktais, argumentais“. Tad sąvoka „įrodinėjimo dalykas“, pačia bendriausia prasme, galėtų būti formuluojama kaip „faktais, argumentais tvirtinamas tiriamas objektas arba koks nors atsitikimas“.

Civilinio proceso teisės literatūroje pateikiama keletas įrodinėjimo dalyko sampratų. Pagal įrodinėjimo dalyko sampratą, pateikiamą rusų civilinio proceso teisės literatūroje, įrodinėjimo dalyku yra laikoma ginčytini juridiniai faktai, o tiksliau, šių faktų egzistavimas arba neegzistavimas.¹⁰

⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 51 „Dėl Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“, http://www.lat.lt/Default.aspx?item=tn_iki2006&lang=1 prisijungimo laikas 2006 10 07

⁸ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-311/2006 m., http://www.lat.lt/Default.aspx?item=tn_liteko&lang=1 prisijungimo laikas 2006 10 07

⁹ Dabartinės lietuvių kalbos žodynas / Lituvių kalbos institutas; red. kolegija: Stasys Keinys (vyr. red.)... [et.al.] – 4-asis leid. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, p. 155

¹⁰ Треушников М. К. Гражданский процесс. Москва: Юрист, 2001, с. 252

Siekiant atskleisti šios įrodinėjimo dalyko sampratos esmę, turime apibrėžti ką priimta laikyti teisiniu (juridiniu) faktu teisės teorijoje. Teisiniais faktais teisės teorijoje yra laikomos konkrečios gyvenimo aplinkybės, įvykiai su kurių buvimu teisės norma sieja konkrečių teisinių santykių atsiradimą, pasikeitimą arba pasibaigimą.¹¹ Remiantis žmogaus valios dalyvavimo kriterijumi, teisiniai faktai skirstomi į veiksmus ir įvykius. Taigi iš pateikto apibrėžimo aiškėja tokie teisiniams faktams būdingi bruožai: pirma, kad teisinis faktas yra konkrečios gyvenimo aplinkybės; antra, teisinis faktas yra toks reiškinys, kurį įstatymo leidėjas yra numatęs teisės normoje, t.y. konkrečiai yra suformulavęs teisės normos hipotezėje (pavyzdžiui, pirkimo-pardavimo sutarties sudarymas); trečia, tai faktas, su kuriuo siejamas teisinių santykių atsiradimas, pasikeitimas arba pasibaigimas.

Vadinasi, įrodinėjimo dalykas galėtų būti apibrėžiamas, kaip bylai reikšmingų praeities aplinkybių visuma, su kuriomis siejamas šalių teisinių santykių atsiradimas, pasikeitimas ar pasibaigimas.

Pagal CPK 178 straipsnį (ir CPK 12 straipsnį), šalys turi įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus bei atsikirtimus, išskyrus atvejus, kai yra remiamasi aplinkybėmis, kurių šio Kodekso nustatyta tvarka nereikia įrodinėti. Šias bylai reikšmingas aplinkybes, t.y. įrodinėjimo dalyką, teismas nustato remdamasis pateiktais įrodymais. Pagal CPK 177 straipsnio 1 dalį, įrodymais laikomi faktiniai duomenys, kuriais remdamasis teismas įstatymų nustatyta tvarka konstatuoja, kad yra aplinkybių, pagrindžiančių šalių reikalavimus ir atsikirtimus, ir kitokių aplinkybių, turinčių reikšmės bylai teisingai išspręsti, arba kad jų nėra. Iš šių įstatyme įtvirtintų formuluočių aiškėja, kad įrodinėjimo dalyką sudaro aplinkybės, kuriomis šalys remiasi kaip savo reikalavimų ir atsikirtimų pagrindu.

Civilinio proceso teisės literatūroje vyrauja nuomonė, kad įrodinėjimo dalykas civilinėse bylose nustatomas šalių reikalavimais ir atsikirtimais.¹² Šioje vietoje reikia pažymėti, kad dispozityvumo principas, įtvirtintas CPK 13 straipsnyje reiškia, kad šalys turi teisę laisvai disponuoti joms priklausančiomis procesinėmis teisėmis. Civilinio proceso tvarka nagrinėjami ginčai, kylantys iš privatinės teisės reguliuojamų santykių, o privatinei teisei būdingas šalių autonomijos principas, leidžiantis įstatymo leistinose ribose pasirinkti savo elgesio variantą. Todėl pripažįstant, kad šalys gali laisvai disponuoti savo materialinėmis teisėmis, reikia sutikti, kad šalys taip pat pačios sprendžia ir ar ginti šias pažeistas teises, bei kokios gynybos reikalauti. Dispozityvumo principas reiškia, kad bylos nagrinėjimo dalyką apibrėžia ginčo šalys. LAT CBS teisėjų kolegija vienoje nagrinėtų civilinių bylų yra nurodžiusi: „kiekviename ieškinyje ieškovas privalo nurodyti savo ieškinio elementus – ieškinio dalyką (ieškovo suformuluotą materialinį

¹¹ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000, p.320-321

¹² Треушников М. К. Гражданский процесс. Москва: Юристъ, 2001, с. 253

teisinių reikalavimą atsakovui) ir ieškinio pagrindą (aplinkybes, kuriomis ieškovas grindžia savo reikalavimą atsakovui). CPK 148 straipsnio 1 dalis (dabartinio CPK 135 straipsnio 2 dalis) numatė reikalavimą prie ieškinio pridėti dokumentus ir kitus įrodymus, kuriais ieškovas grindžia savo reikalavimą. Taigi tinkamas teisės kreiptis į teismą realizavimas pirmiausia yra siejamas su ieškovo pareiga tiksliai suformuluoti abu ieškinio elementus, kadangi būtent ieškinio dalykas ir pagrindas apibrėžia teismo nagrinėjimo dalyką bei nustato bylos nagrinėjimo ribas, kurių laikosi teismas, nagrinėdamas bylą. < ... > iš pareikšto ieškinio turinio visiškai aiškus yra tiek ieškovo reikalavimas atsakovui, tiek ir faktinis ieškinio pagrindas, t.y. ieškovas nurodė pakankamai informacijos tam, kad būtų galima apibrėžti būsimo teismo nagrinėjimo dalyką.¹³

Šioje vietoje turėtume pažymėti, kad įrodinėjimo dalykas yra siauresnė sąvoka negu teismo nagrinėjimo dalykas. Todėl, jeigu teismo nagrinėjimo dalyką apibrėžia ieškinio (priešieškinio ir kt. procesinių dokumentų) dalykas ir pagrindas, tai įrodinėjimo dalykas apibrėžiamas remiantis šalių procesiniuose dokumentuose suformuluotu faktiniu šių procesinių dokumentų pagrindu. LAT Senatas 2004 m. gruodžio 30 d. „Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą“ apžvalgoje pažymėjo, kad „įrodinėjimo dalykas civilinėje byloje turi būti nurodomas ieškinyje, priešieškinyje bei kituose procesiniuose dokumentuose“.¹⁴

Taigi ieškovas, kreipdamasis su ieškiniu į teismą, ieškinyje be savo reikalavimo (ieškinio dalyko), turi nurodyti ir savo reikalavimą pagrindžiančias aplinkybes (CPK 111 straipsnio 2 dalies 4 punktas, 135 straipsnio 1 dalies 2 punktas). Šios faktinio pobūdžio aplinkybės, pagrindžiančios ieškovo reikalavimą, sudaro faktinį ieškinio pagrindą.

Atitinkami reikalavimai keliami ir atsakovo procesiniam dokumentui. Atsakovo atsiliepimas į ieškinį yra procesinė priemonė atsakovo atsikirtimams pareikšti. Atsakovas, pateikdamas atsiliepimą į jam pareikštą ieškinį, be kitų šiam procesiniam dokumentui keliamų reikalavimų, atsiliepime turi nurodyti sutinka su jam pareištu ieškiniu, ar nesutinka, ir tuo atveju jeigu nesutinka, nurodyti nesutikimo motyvus (CPK 142 straipsnio 2 dalies 2 punktas). Atsakovo priešieškinyje pareiškiamas pagal taisyklės nurodytas ieškiniui pareikšti (CPK 143 straipsnio 3 dalis), todėl priešieškinyje atsakovas taip pat privalo nurodyti jo reikalavimus pagrindžiančias faktines aplinkybes.

Bylose, nagrinėjamosse ypatingą teisena, paduodami pareiškimai arba prašymai (CPK 5 straipsnio 4 dalis, 443 straipsnio 4 dalis). Prašymas arba pareiškimas, kaip ir kiekvienas

¹³ LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-913/2003 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=24568 prisijungimo laikas 2006 10 07

¹⁴ LAT Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimu Nr. 51 patvirtinta Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą, apžvalga, http://www.lat.lt/Default.aspx?item=tn_iki2006&lang=1 prisijungimo laikas 2006 10 07

procesinis dokumentas, visų pirma, turi atitikti bendruosius procesiniams dokumentams keliamus reikalavimus, nustatytus CPK 111 straipsnyje, todėl prašyme arba pareiškime taip pat privalu nurodyti faktinį šio procesinio dokumento pagrindą.

Vadinasi, kiekvienam procesiniam dokumentui yra keliamas reikalavimas nurodyti aplinkybes, kuriomis grindžiamas procesinio dokumento dalykas, t.y. nurodyti faktinį šių procesinių dokumentų pagrindą. Šis reikalavimas svarbus, kadangi kaip yra pažymėjusi Kasacinio teismo teisėjų kolegija civilinėje byloje Nr.3K-3-275/2006, „teismas išsprendžia tokį ginčą, kokį inicijuoja ieškovas, pareiškdamas atsakovui materialųjį teisinį reikalavimą (ieškinio dalykas) pagal faktines aplinkybes, kuriomis ieškovas grindžia savo materialųjį teisinį reikalavimą (ieškinio pagrindas).“¹⁵ Teismas, nustatydamas įrodinėjimo dalyką konkrečioje civilinėje byloje, yra saistomas šalių procesiniuose dokumentuose nurodytu faktiniu pagrindu.¹⁶

Remiantis rungimosi principu (CPK 12 straipsnis), kiekviena šalis turi įrodinėti tas aplinkybes, kuriomis remiasi kaip savo reikalavimų ar atsikirtimų pagrindu. Rungimosi principo turinys atskleidžiamas teismų praktikoje. LAT CBS teisėjų kolegija, išsprendusi civilinę bylą Nr. 3K-3-282/2004, nutartyje nurodė: „vadovaujantis CPK 12 straipsnio reikalavimais, civilinės bylos visuose teismuose turi būti nagrinėjamos, laikantis rungimosi principo, tai reiškia, kad kiekviena šalis privalo įrodyti tas aplinkybes, kuriomis ji remiasi kaip savo reikalavimų ar atsikirtimų pagrindu. Rungimosi principas išreiškia pačią civilinio proceso esmę, visą bylos nagrinėjimą laikydamas lygiateisių ginčo šalių dvikova teisme, kuriame kiekviena šalis privalo įrodyti tas aplinkybes, kuriomis ji remiasi kaip savo reikalavimų ar atsikirtimų pagrindu (CPK 178 straipsnis). Taigi rungimosi principas reiškia, kad įrodinėjimo dalyką nustato ginčo šalys, o teismas turi spręsti bylą, vertindamas tik šalių nurodytus faktus ir jų pateiktus įrodymus.“¹⁷ Taigi rungimosi principas, taikomas faktiniam civilinės bylos aspektui, reiškia kad:

- 1) įrodinėjimo dalyką civilinėje byloje lemia ginčo šalys;
- 2) teismas savo sprendime negali remtis šalių nenurodytais faktais; teismas negali ignoruoti šalių nurodytų faktų (*da mihi factum, dabo tibi ius; quod non est in actis non est in mundo*);
- 3) teismas sprendžia bylą vertindamas tik šalių nurodytus faktus ir jų pateiktus įrodymus (*judex judicet secundum allegata et probata partium*);
- 4) teisėjas netiria faktų bei nerenka įrodymų savo iniciatyva (*ne procedeat judex ex officio*);

¹⁵ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-275/2006 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29927 prisijungimo laikas 2006 10 07

¹⁶ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-124/2005 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=27879 prisijungimo laikas 2006 10 07

¹⁷ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-282/2004 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=25219 prisijungimo laikas 2006 10 07

5) teismas neiškelia bylos savo iniciatyva ir nepradeda rinkti įrodymų ar tirti bylos aplinkybių (*nemo iudex sine actore, nemo invitus agere cogatur*).¹⁸

Vadinasi, teismą, nustatant įrodinėjimo dalyką konkrečioje civilinėje byloje, riboja šalių ir kitų byloje dalyvaujančių asmenų procesiniuose dokumentuose nurodytas faktinis šių procesinių dokumentų pagrindas.

Tačiau turėtume pažymėti, kad rungimosi principo turinys nėra vienodas visose bylose. Įstatymo numatytais atvejais teismas gali (ir privalo) peržengti įrodinėjimo dalyko ribas. Dispozityvumo principas, įtvirtintas CPK 13 straipsnyje, nėra absoliutus, kadangi šį principą riboja siekis apsaugoti viešą interesą. Kaip pažymėjo LR Konstitucinis Teismas 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimo „Dėl teismų sprendimų motyvų surašymo ir skelbimo, sprendimo už akių ir apeliacijos institutų“ 6 dalies 10 punkte, viešuoju interesu laikytinas ne bet koks teisėtas asmens ar asmenų grupės interesas, o tik toks, kuris atspindi ir išreiškia pamatines visuomenės vertybes, kurias įtvirtina, saugo bei gina Konstitucija, todėl kaskart kai kyla klausimas, ar tam tikras interesas laikytinas viešuoju, turi būti įmanoma pagrįsti, kad nepatenkinus tam tikro asmens ar asmenų grupės intereso būtų pažeistos ir tam tikros vertybės, įtvirtintos Konstitucijoje.¹⁹ Todėl kiekvienu konkrečiu atveju, teismas sprendžia, ar byloje be privataus intereso, egzistuoja ir viešasis interesas, dėl kurio apsaugos yra galima peržengti įrodinėjimo dalyko ribas ir tokiu būdu apriboti rungimosi principą.

Visų pirma, toks įrodinėjimo dalyko ribų peržengimas galimas nagrinėjant iš šeimos teisinių santykių kylančias bylas. LR Konstitucija šeimą laiko itin svarbiu socialiniu institutu, sudarančiu visuomenės ir valstybės pagrindą, todėl įpareigoja valstybę šeimą globoti ir saugoti. Bylos, kuriose nagrinėjami ginčai susiję su šeimos teisiniais santykiais, yra susijusios su viešojo intereso apsauga, nes jos kyla iš materialinių teisinių santykių, kurių subjektų galimybės laisvai disponuoti savo materialinėmis teisėmis ir pareigomis ribotos.²⁰ Todėl siekdamas ne tik formaliąja, bet ir materialiąja prasme priimti teisingą sprendimą, įstatymų leidėjas šeimos bylą nagrinėjančiam teismui netaiko *iudex iudicet secundum allegata et probata partium* (tesimas sprendžia bylą vertindamas tik šalių nurodytus faktus ir jų pateiktus įrodymus) reikalavimą.²¹ Nemažai teisės normų, kurios gali būti vertinamos, kaip teismo teisė peržengti įrodinėjimo dalyko ribas sprendžiant šeimos bylas, suformuluota CK trečiosios knygos straipsniuose. Pavyzdžiui, pagal CK 3.59 straipsnį, nutraukdamas santuoką, teismas turi išspręsti situoktinių

¹⁸ Driukas A., Jokūbauskas Č., Koverovas P. ir kt. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Vilnius: Justitia, 2004, p.80

¹⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas Nr. 102-3957 „Dėl teismų sprendimų motyvų surašymo ir skelbimo, sprendimo už akių ir apeliacijos institutų“, <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2006/n060921.htm> prisijungimo laikas 2006 11 10

²⁰ Gečaitė V. Viešo intereso samprata civiliniame procese // Justitia. 2006, Nr.2 (60), p.68

²¹ Jonaitis M. Atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo ypatumai pagal naująjį Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksą // Jurisprudencija. 2003, t. 42(34), p.124

nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos ir jų išlaikymo, taip pat vieno sutuoktinio išlaikymo bei jų bendro turto padalijimo klausimus, išskyrus atvejus, kai turtas padalytas bendru sutuoktinių susitarimu, patvirtintu notarine tvarka. LAT CBS teisėjų kolegija, nagrinėjusi civilinę bylą Nr. 3K-3-178/2006, nutartyje pažymėjo: „ieškinio dėl santuokos nutraukimo pareiškimas teisme suponuoja santuokos pasibaigimą, todėl teismas, priimdamas ieškinį ir nagrinėdamas bylą, atkreipia dėmesį į tai, ar keliami CK 3.59 straipsnyje išvardyti kiti su santuokos pasibaigimu susiję klausimai < ... > CPK įtvirtintas aktyvus teismo vaidmuo nagrinėjant šeimos bylas reiškia teismo pareigą taikyti procesines priemones sutuoktiniams sutaisyti, kad būtų išsaugota šeima; teismas turi aktyviai ginti nepilnamečių vaikų, nedarbingų, reikalingų paramos šeimos narių teises ir teisėtus interesus (CK 3.3 straipsnis) < ... > CPK 376 straipsnio 3 dalyje nustatyta teismo teisė viršyti pareikštus reikalavimus taip pat siejama su ieškinio pagrindu sudarančiomis ir teismo posėdyje paaiškėjusiomis aplinkybėmis; pagal CPK 376 straipsnio 3 dalį teismas sprendžia, ar bylos aplinkybės yra tokios, kad siekiant apginti tam tikras šeimos nario teises yra pagrindas priimti sprendimą dėl reikalavimo, kuris nebuvo pareikštas.“²² Kitoje nagrinėtoje civilinėje byloje Kasacinis teismas pažymėjo: „įstatymas nereikalauja, kad faktai dėl ieškovo kaltės būtų nurodyti pateikiant priešieškinį. Teismas, nustatęs, kad santuoka iširusi tiek dėl vieno, tiek dėl kito sutuoktinio kaltės, turi teisę priimti sprendimą, jog santuoka iširo dėl abiejų sutuoktinių kaltės (CK 3.61 straipsnio 2 dalis). Dėl to negalima sutikti su kasacinio skundo argumentu, kad teismas nustatyti abiejų sutuoktinių kaltę, kai ieškovas prašo nutraukti santuoką dėl kito sutuoktinio (atsakovo) kaltės, gali tik esant atsakovo priešiniam reikalavimui.“²³ Teisės normas, įtvirtinančias teismo teisę viršyti ieškinio pagrindą nagrinėjant šeimos bylas, įtvirtina ir CPK. Bylose dėl tėvų valdžios apribojimo įstatymas (CPK 405 straipsnis) įtvirtina teismo teisę viršyti ieškinio pagrindą, jeigu ieškovo nurodytu pagrindu ieškinys negali būti patenkintas, tačiau nagrinėdamas bylą teismas nustato kitas aplinkybes, dėl kurių ieškinys gali būti patenkintas, tuomet teismas, gavęs valstybinės vaikų teisių apsaugos institucijos išvadą, ieškinį patenkina. Vadinas, galima teigti, kad nagrinėjant bylas, kylančias iš šeimos teisinių santykių, įstatymas įtvirtina aktyvų teismo vaidmenį nustatant įrodinėjimo dalyką. Šios kategorijos bylose teismas turi daugiau galių įtakoti bylos aplinkybių nustatymą.

Bylos kylančios iš darbo teisinių santykių taip pat susijusios su viešo intereso apsauga, kadangi pripažįstama, kad šios kategorijos bylos pasižymi didesne socialine reikšme, be to, šiose bylose viena šalis (darbuotojas) paprastai yra laikoma socialiai silpnesne, todėl nagrinėjant darbo bylas, teismas taip pat turi daugiau galių įtakoti bylos aplinkybių nustatymą, negu kitų kategorijų

²² LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-178/2006 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29663 prisijungimo laikas 2006 10 07

²³ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-580/2004 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=27235 prisijungimo laikas 2006 10 07

bylose. Teismas turi teisę viršyti ieškinio pagrindą (CPK 417 straipsnis), t.y. priimti sprendimą vadovaudamasis teismo posėdyje ištirtomis aplinkybėmis, kuriomis ieškovas iš pradžių nesirėmė. LAT CBS teisėjų kolegija civilinėje byloje pagal ieškovo P.L. ieškinį atsakovui AB aviakompanijai „Lietuvos avialinijos“ dėl atleidimo iš darbo pripažinimo neteisėtu, nutartyje pažymėjo: „nagrinėdamas darbuotojo (ieškovo) reikalavimus dėl atleidimo iš darbo pripažinimo neteisėtu, teismas turi patikrinti ir nustatyti, ar yra pagrindas darbuotojo atleidimą iš darbo pripažinti neteisėtu ir, jeigu yra, tai kuris iš DK 297 straipsnio 3 ir 4 dalyse numatytų alternatyvių darbuotojo teisių gynimo būdų taikytinas. Bylą dėl atleidimo iš darbo pripažinimo neteisėtu nagrinėjantis teismas nėra saistomas darbuotojo (ieškovo) nurodyto ieškinio dalyko: nustatęs, kad tenkinti pareikštą reikalavimą visa apimti nėra pagrindo, teismas gali savo iniciatyva, kai yra pagrindas, taikyti alternatyvų darbuotojo darbo teisių gynimo būdą (CPK 418 straipsnis). Teismas gali keisti ieškinio dalyką byloje dėl grąžinimo į darbą, jeigu nustato, kad darbuotojas į pirmesnę darbą negali būti grąžinamas dėl ekonominių, technologinių, organizacinių ar panašių priežasčių (DK 297 straipsnio 4 dalis). Aplinkybes, reikšmingas DK 297 straipsnio 4 dalies taikymui, teismas nagrinėja nepriklausomai nuo to, ar kuri nors iš proceso šalių jomis remiasi kaip savo reikalavimų ar atsikirtimų pagrindu.“²⁴ Kadangi teismas, iš darbo teisių santykių kylančiose bylose turi daugiau galių įtakoti bylos aplinkybių nustatymą, vadinasi, šios kategorijos bylose taip pat galimas įrodinėjimo dalyko ribų peržengimas.

Pažymėtina, kad teismas gali peržengti ir apeliacinio arba kasacinio skundo ribas tais atvejais, kai tai susiję su viešojo intereso apsauga, todėl nagrinėjant bylas apeliacine bei kasacine tvarka taip pat galimas įrodinėjimo dalyko ribų peržengimas.

Be ieškininės teisenos CPK įtvirtina dar vieną savarankišką teiseną – ypatingąją teiseną. Pačios bylos pobūdis bei valstybės interesas, kad būtų užtikrinta efektyvi materialinės subjektinės teisės apsauga bei jos įgyvendinimas, lemia bylų priskyrimą ypatingosios teisenos byloms, kurios teorijoje dar vadinamos „teisės apsaugos“ bylomis.²⁵ Bylose, nagrinėjamos ypatingąją teiseną, nėra ginčo dėl teisės, tačiau faktai, kuriuos nustato bei patvirtina teismas, nagrinėdamas šias bylas, yra ypač svarbūs, kadangi jais siekiama sukurti sąlygas materialiosios teisės tinkamam įgyvendinimui. Todėl šiose bylose egzistuoja viešas interesas, kad konkrečių sąlygų ir faktų, kuriais remiantis bus priimamas sprendimas egzistavimas, teismo būtų ypač detalai patikrintas. Šie ypatingosios teisenos bruožai lemia skirtingą įrodinėjimo dalyko teisinį reglamentavimą šios kategorijos bylose. Oficialumo principas, taikomas šiose bylose, lemia, kad procesas ypatingosios teisenos bylose gali būti pradėtas tiek pareiškėjo (CPK 443 straipsnio 4 dalis), tiek ir teismo iniciatyva (CPK 459 straipsnio 1 dalis, CPK 505 straipsnio 1 dalis). Tais

²⁴ LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-366/2004 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=26135 prisijungimo laikas 2006 10 07

²⁵ Žemkauskienė I. Ypatingosios teisenos reformos prielaidos // Jurisprudencija. 2003, t. 37(29), p.45

atvejai, kai procesas pradedamas teismo iniciatyva, pagrindas procesui pradėti yra ne pareiškėjo pareiškimas, o teismo priimtas sprendimas arba nutartis (CPK 505 straipsnis). Tardomojo proceso principas reiškia, kad teismas privalo patikrinti visas aplinkybes, galinčias turėti įtakos sprendimo priėmimui. Todėl teismas neapsiriboja vien proceso dalyvių procesiniuose dokumentuose nurodytais argumentais bei nėra saistomas ir neginčijamų faktų ir jų pripažinimo, kurių teisingumą teismas, nagrinėdamas bylą, taip pat turėtų patikrinti.²⁶ Tačiau nors ypatingosios teisenos bylose ir galioja tardomojo proceso principas, byloje dalyvaujantys asmenys nėra atleidžiami nuo pareigos nurodyti faktus, pagrindžiančius procesinio dokumento dalyką (CPK 111 straipsnio 2 dalies 4 punktas). Vadinasi, galima daryti išvadą, kad ypatingosios teisenos bylose įrodinėjimo dalykas nurodomas byloje dalyvaujančių asmenų procesiniuose dokumentuose, tačiau teismas, ypatingosios teisenos bylose, turi teisę peržengti šias įrodinėjimo dalyko ribas. Rungimosi bei dispozityvumo principai nors ir yra taikomi nagrinėjant ypatingosios teisenos bylas, tačiau įstatymo numatyta funkcija teismui, šiuos principus riboja.

Kalbant apie ypatingosios teisenos bylas, svarbu pabrėžti, kad LAT Senatas 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimo Nr.56 1.5 punkte yra išaiškinęs, kad ypatingosios teisenos tvarka negali būti nustatomi kaip juridinę reikšmę turintys faktai, kurie yra arba turi būti įrodinėjimo dalykas kitoje civilinėje byloje.²⁷ Taigi pavyzdžiui, neteisėto atleidimo iš darbo faktas turi būti nustatomas teismo sprendimu pagal ginčo teisenos taisykles.

Kadangi įrodinėjimo dalyką nurodo šalys savo procesiniuose dokumentuose, t.y. nurodydamos faktinį šių procesinių dokumentų pagrindą, vadinasi, šalys atitinkamai gali pačios keisti ir įrodinėtinų faktų apimtį. Įrodinėjimo dalyko faktų apimtis proceso eigoje gali kisti. Įrodinėjimo dalyką sudarančių faktų apimties pakitimai susiję su šalies teise pasirengimo teisminiam bylos nagrinėjimui stadijoje keisti ieškinio (priešieškinio) pagrindą, taip pat su ieškinio reikalavimų sumažinimu arba padidinimu.²⁸ Šių dispozityvių teisių realizacija sukelia ir įrodinėjamų faktų pokyčius.

Ieškovas, pasiruošimo teisminiam bylos nagrinėjimui stadijoje, turi teisę keisti ieškinio pagrindą (CPK 141 straipsnio 1 dalis). Ieškovui pakeitus ieškinio pagrindą, t.y. aplinkybes kuriomis grindžiamas ieškovo reikalavimas, atitinkamai gali keistis ir įrodinėtinų faktų apimtis. Teisę keisti ieškinio pagrindą ieškovas turi iki teismo nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje priėmimo momento. Vėliau ieškinio pagrindo keitimas jau komplikotas ir galimas tik įrodžius, kad anksčiau to nebuvo galima padaryti arba kai yra gautas priešingos šalies sutikimas, arba jeigu teismo manymu, tai neužvilkins bylos nagrinėjimo. Ieškinio reikalavimo sumažinimas

²⁶ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. II tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p.386

²⁷ LAT Senato 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr.56, „Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje“// Teismų praktika. Nr.24, p. 182

²⁸ Треушников М. К. Гражданский процесс. Москва: Юристъ, 2001, с. 253-254

arba padidėjimas, nors nėra laikoma ieškinio pagrindo arba dalyko keitimu, tačiau taip pat lemia įrodinėtinų faktų apimtį pokyčius. Be to, atsakovas iki nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje priėmimo momento, turi teisę priešieškiniui pareikšti (CPK 143 straipsnio 1 dalis). Taigi atsakovui pareiškus priešieškinį civilinėje byloje, atitinkamai keičiasi ir įrodinėtinų, konkrečioje civilinėje byloje, faktų apimtis.

Pažymėtina, kad ši dispozityvi šalių teisė nevienodai reglamentuojama atskirų kategorijų bylose. Nagrinėjant iš šeimos teisinių santykių kylančias bylas, ieškoviui suteikiama teisė keisti ieškinio pagrindą, o atsakovui pareikšti priešieškinį iki pat bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos (CPK 377 straipsnis). Vadinasi, įrodinėtinų faktų apimtį šeimos bylose gali kisti viso teismo bylos nagrinėjimo metu.

Tuo tarpu 1964 m. tarybiniame CPK buvo gana liberaliai žiūrima į ieškovo teisę keisti ieškinio elementus bei atsakovo teisę pareikšti priešieškinį ar atsiliepiamą į pareikštą ieškinį. Ieškovas teisę pakeisti vieną ieškinio elementą, o atsakovas teisę pareikšti priešieškinį turėjo iki pat teismui išeinant į pasitarimų kambarį, atsiliepime į pareikštą ieškinį nebuvo būtina nurodyti nesutikimo motyvų, o atsiliepimo nepateikimas, tačiau atsakovo atvykimas į teismo posėdį nesukeldavo jokių neigiamų padarinių.²⁹ Vadinasi, galima teigti, kad galiojant senajam CPK, buvo komplikotas ir įrodinėjimo dalyko nustatymas civilinėje byloje. Todėl šiuo metu galiojančiame CPK nustatytas apribojimas keisti vieną iš ieškinio elementų tik pasirengimo teismui bylos nagrinėjimui stadijoje, kaip ir apribojimas priešieškiniui pareikšti iki teismo nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje priėmimo momento, mūsų nuomone, yra logiškas ir skatintinas. Keičiant aplinkybes, kuriomis grindžiami šalies reikalavimai, atsakovui pareiškus priešieškinį jau teismo bylos nagrinėjimo metu, atitinkamai turi būti koreguojamas ir įrodinėjimo dalykas civilinėje byloje, kas reiškia, kad turi būti renkami ir pateikiami nauji įrodymai, pagrindžiantys išdėstytas naujas aplinkybes, visa tai, galima teigti, pažeistų civilinio proceso koncentracijos ir ekonomiškumo principus.

Įrodinėjimo dalykas teismo bylos nagrinėjimo stadijoje gali būti keičiamas tik išimtiniais atvejais. Pavyzdžiui, kai bylos nagrinėjimo teisme stadijoje paaiškėja, kad taikoma teisės norma neatitinka šalių teisinio santykio ir iškilo būtinybė taikyti kitą teisės normą, taip pat kai iškilo būtinybė patikslinti įrodinėjimo dalyką, teismas gali priimti žodinę arba rašytinę nutartį dėl naujų įrodymų priėmimo ar išreikalavimo. Kadangi patikslinus įrodinėjimo dalyką teisminis procesas būtų kreipiamas efektyvesne bylos nagrinėjimo linkme, galima teigti, ši išimtis atskirais atvejais užtikrina tinkamą proceso koncentracijos ir ekonomiškumo principų realizavimą.

²⁹ Nekrošius V. Naujasis CPK ir bendrojo proceso pirmosios instancijos teisme reformos pagrindiniai bruožai // Teisė. 2002, Nr. 44, p.109-110

Įrodinėjamų faktų apimties pokyčiai susiję ir su teismo vaidmeniu pasirengimo teisminiam bylos nagrinėjimui stadijoje. Tinkamas pasirengimas teisminiam bylos nagrinėjimui sudaro palankias galimybes išnagrinėti bylą jau pirmajame teismo posėdyje. Todėl, kaip teigiama civilinio proceso teisės literatūroje³⁰, šiuo metu pasirengimo teisminiam nagrinėjimui stadijai keliami tokie pagrindiniai uždaviniai, kaip garantuoti, kad šioje stadijoje būtų galutinai suformuluoti šalių reikalavimai ir atsikirtimai, užtikrinti, kad šalys nurodytų visas aplinkybes ir jas pagrindžiančius įrodymus. Teismui šioje stadijoje tenka vadovaujantis, šalių nukreipimo teisinga linkme vaidmuo, o pagrindinį darbą – galutinai suformuluoti savo pozicijas, nurodyti aplinkybes kuriomis grindžiami reikalavimai bei atsikirtimai, turi būtent šalys. Įgyvendindamas šį vadovaujantį vaidmenį, teismas vykdo išaiškinimo pareigą. Remiantis CPK 159 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta norma, posėdžio pirmininkas gali nurodyti byloje dalyvaujantiems asmenims aplinkybes, kurias būtina nustatyti, taip pat atkreipti šalių dėmesį į aplinkybes, kuriomis šalys nesiremia. Vadinasi, galima teigti, teismui nukreipiant šalis teisinga linkme, keičiasi ir faktinės aplinkybės, kuriomis šalys grindžia savo reikalavimus bei atsikirtimus, ko pasekoje, keisis ir įrodinėjamų faktų apimtis.

Svarbu pažymėti, kad įstatymas įpareigoja nurodyti tik faktinį ieškinio (priešieškinio ir kt. procesinių dokumentų) pagrindą, tačiau šalims neprivalu suformuluoti teisinio ieškinio (priešieškinio ir kt. procesinių dokumentų) pagrindo, t.y. nurodyti konkrečios materialiosios teisės normos, kuri taikytina ginčijamiems santykiams. Civilinėje byloje Nr.3K-3-47/2006 Kasacinio teismo teisėjų kolegija pasisakė dėl faktinio ir teisinio ieškinio pagrindo: „būtent faktinį ieškinio pagrindą ieškovas privalo nurodyti ieškinyje. < ... > Įstatymas neįpareigoja ieškovo ieškinyje nurodyti teisinį ieškinio pagrindą. Kita vertus, ieškovui nėra draudžiama ieškinyje, be faktinio ieškinio pagrindo, nurodyti ir teisinį ieškinio pagrindą. Taigi ieškinyje ieškovas gali nurodyti materialinės teisės normas, kurias, jo nuomone, reikia taikyti ginčo santykiui, kvalifikuoti faktines aplinkybes pagal tas teisės normas, išdėstyti teisinius argumentus, kurie tai pagrindžia, ir pan. Kadangi teisinė kvalifikacija, teisės normų aiškinimas ir taikymas ginčo santykiui yra bylą nagrinėjančio teismo prerogatyva, *tai ieškinyje ieškovo nurodytas teisinis ieškinio pagrindas teismui nėra privalomas ir šio nesaisto. Vadinasi, kai ieškovas, ieškinyje išdėstęs faktinį ieškinio pagrindą, klaidingai nurodo materialinės teisės normą, teismas turi pritaikyti normą, atitinkančią išdėstytą ieškinio faktinį pagrindą*“³¹

Remiantis kita civilinio proceso teisės literatūroje pateikiama įrodinėjimo dalyko samprata, įrodinėjimo dalyku yra laikoma bylai reikšmingų aplinkybių visuma.³² Teisės

³⁰ Nekrošius V. Pasirengimas teisminiam nagrinėjimui civiliniame procese: teoriniai ir praktiniai aspektai// Teisė. 2004, Nr. 1(49), p.2

³¹ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-47/2006 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29388 prisijungimo laikas 2006 10 07

³² Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. II tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 564

literatūroje išsakoma nuomonė, kad būtent kokios aplinkybės yra reikšmingos bylai, nurodo taikytinos teisės normos hipotezė, todėl teisingai nustatyti teisės normos hipotezę svarbu dėl to, kad tik išsiaiškinus tikrąją jos prasmę įmanoma nustatyti įrodinėjimo dalyką civilinėje byloje bei paskirstyti šalims įrodinėjimo pareigą.³³ Nuo to ar teisingai nustatytas taikytinos teisės normos hipotezės turinys, priklauso ir faktų, kurie turės būti įrodyti apimtis. Terminas „įrodinėjimo ribos“ pažymi faktų visumą, kurią reikia įrodinėti teismo proceso metu.³⁴ Teisiniams santykiams atsirasti, pasikeisti ar pasibaigti kartais neužtenka vieno teisinio fakto, o būtina kelių teisinių faktų visuma. Tokia sistema, susidedanti iš dviejų ar daugiau susijusių veiksmų ar įvykių, vadinama teisinių faktų sudėtimi. Taigi šalys ir kiti byloje dalyvaujantys asmenys civilinėje byloje turi įrodinėti tam tikrų juridinių faktų visumą. Siekiant teisingai apibrėžti reikiamus įrodyti faktus, t.y. civilinės bylos įrodinėjimo dalyką, būtina teisingai nustatyti tikrąją teisės normos hipotezės prasmę. Šioje vietoje pradedama teisiškai argumentuoti, o teisinis argumentavimas jau yra teismo veikla.³⁵

Vadinasi, galima daryti išvadą, kad įrodinėtinų faktų apimtis, konkrečioje civilinėje byloje, priklauso nuo šalių procesiniuose dokumentuose nurodyto faktinio šių procesinių dokumentų pagrindo ir nuo konkrečios teisės normos, taikytinos ginčytiniams šalių santykiams, hipotezės.

Įrodinėjimo dalyko reikšmė. Teisingas įrodinėjimo dalyko nustatymas turi svarbią praktinę reikšmę, kadangi apsprendžia optimalią teismo nagrinėjimo kryptį ir teisminį bylos aplinkybių tyrimą.³⁶ Todėl teisingai nustatyti įrodinėjimo dalyką civilinėje byloje, tai reiškia suteikti teismo procesui teisingą įrodymų rinkimo, įrodymų tyrimo, ir galiausiai, įrodymų vertinimo kryptį. Teismas teisingai pritaikyti materialinės teisės normą ginčytiniams materialiesiems santykiams gali tik tokiu atveju, jeigu teisingai buvo nustatytas įrodinėjimo dalykas bei tinkamai paskirstyta šalims įrodinėjimo pareiga, ko pasekoje visapusiškai ir pilnai iširtos aplinkybės, turinčios reikšmės civilinei bylai. Vadinasi, teisingas įrodinėjimo dalyko nustatymas tiesiogiai susijęs su teisingo ir pagrįsto sprendimo konkrečioje civilinėje byloje priėmimu.

Įrodinėjimo dalyką pernelyg susiaurinus, t.y. teismui neįvertinus kokio nors fakto, turinčio reikšmės civilinės bylos nagrinėjimui, bus nepilnas bylos aplinkybių ištyrimas ir išaiškinimas, ko pasekoje, nepagrįstas bei neteisingas teismo sprendimas. LAT Senatas 2004 m. gruodžio 30 d. „Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą“ apžvalgoje išaiškino, kad „tinkamas įrodinėjimo daly-

³³ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: Teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius: Justitia, 1999, p.74

³⁴ Осокина Г. Л. Гражданский процесс. Общая часть. Москва: Юрист, 2003, с.562

³⁵ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: Teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius: Justitia, 1999, p.75

³⁶ Осокина Г. Л. Гражданский процесс. Общая часть. Москва: Юрист, 2003, с.563

ko nustatymas yra būtina sąlyga, siekiant greitai išnagrinėti bylą ir apginti asmenų, kurių materialinės subjektinės teisės, įstatymo saugomi interesai yra pažeisti ar ginčijami, teises ir teisėtus interesus, taip pat kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių. Nenustačius svarbių bylos aplinkybių (susiaurinus įrodinėjimo dalyką), šių civilinio proceso tikslų įgyvendinti negalima.“³⁷

Analizuojant teismų praktiką matyti, kad nepilnas bylos aplinkybių nustatymas yra pagrindas naikinti žemesniųjų instancijų teismo priimtus sprendimus. Kasacinio teismo teisėjų kolegija, vienoje priimtų nutarčių nurodė: „pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai nepagrįstai susiaurino įrodinėjimo dalyką šioje byloje ir dėl to nenustatė visų reikšmingų bylai aplinkybių. Nagrinėjant ieškinį, pagal CK 6.66 straipsnį pareikštą ginant kreditoriaus teises (*Actio Pauliana*), byloje būtina aiškintis, ar yra visos šios aplinkybės: 1) skolininkas sudarė sandorį, kurio sudaryti neprivalėjo; 2) dėl tokio sandorio skolininkas tapo nemokus arba būdamas nemokus suteikė pirmenybę kitam kreditoriui, arba buvo kitaip pažeistos kreditoriaus teisės; 3) skolininkas apie kreditoriaus teisių pažeidimą žinojo ar turėjo žinoti. Pažymėtina, kad antroji sąlyga yra alternatyvinė, t. y. *Actio Pauliana* ieškinys gali būti tenkinamas nustačius arba ginčijamo sandorio įtaką skolininko nemokumui, arba *kitokią kreditoriaus teisių pažeidimą*. Turto pardavimas už kelis kartus mažesnę kainą priskirtinas prie kreditoriaus teisių kitokių pažeidimų. Pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai netinkamai aiškino nurodytą CK 6.66 straipsnio normą, *Actio Pauliano* ieškinio tenkinimo būtina sąlyga pripažindami skolininko nemokumą ir byloje nustatinėdami tik su nemokumu susijusias aplinkybes <...> Bylą nagrinėję pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai nepagrįstai susiaurino įrodinėjimo dalyką šioje byloje, todėl teismų sprendimai negali būti pripažinti teisėtais ir pagrįstais.“³⁸

Kita vertus, nepagrįstas įrodinėjimo dalyko išplėtimas, t.y. faktų, neturinčių reikšmės civilinei bylai įtaukimas į įrodinėjimo dalyko sudėtį, pažeidžia civilinio proceso koncentracijos ir ekonomiškumo principus, kadangi vilkina procesą, eikvoja lėšas, šalių ir kitų byloje dalyvaujančių asmenų laiką, bei tuo pačiu delsia sprendimo priėmimą. Sprendimas po ilgo laiko nebetenka prasmės jau vien dėl to, kad einant laikui tampa vis sudėtingesnis aplinkybių, turinčių reikšmės bylai, atkūrimas. Galiausiai, sprendimas po ilgo laiko nebėra toks veiksmingas.

Vadinasi, galima būtų teigti, kad visų bylai reikšmingų aplinkybių nustatymas turi esminę reikšmę tinkamam civilinės bylos išsprendimui bei pagrįsto sprendimo civilinėje byloje priėmimui.

³⁷ LAT Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimu Nr. 51 patvirtinta Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą, apžvalga, http://www.lat.lt/Default.aspx?item=tn_iki2006&lang=1 prisijungimo laikas 2006 10 07

³⁸ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-573/2005 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=28946 prisijungimo laikas 2006 10 07

1.2. Įrodinėjimo dalyko sudėtis

1.2.1. Materialiojo teisinio pobūdžio juridiniai faktai

Teisminiai įrodymai ir visas įrodinėjimo procesas iš esmės yra skirtas nustatyti skirtingus pagal savo materialinę, teisinę ir procesinę reikšmę faktus.³⁹ Įrodinėjimo ribos apibrėžia būtent tą faktų visumą, kuri turi būti įrodinėjama teismo proceso metu. Kiekvienos civilinės bylos įrodinėjimo dalykas susideda iš būtent tai bylai reikšmingų teisinių faktų visumos. 2004 m. gruodžio 30 d. LAT Senato nutarime Nr.51, 2 punkte, išskiriamos trys faktų grupės, kurių egzistavimas arba neegzistavimas gali būti įrodinėjamas remiantis šalių ir kitų byloje dalyvaujančių asmenų pateiktais įrodymais. Pirmąją šių faktų grupę sudaro materialiojo teisinio pobūdžio juridiniai faktai.⁴⁰

Pirmiausiai reiktų pažymėti, kad materialiuoju teisiniu požiūriu, teisė į ieškinį yra teisė į ieškovo palankų teismo sprendimą, t.y. teisė į ieškinio patenkinimą. Ši teisė priklauso nuo materialiojo teisinio pobūdžio aplinkybių, taip vadinamųjų bendrųjų ir specialiųjų teisės į ieškinį prielaidų. Bendrosios teisės į ieškinį prielaidos materialiuoju teisiniu požiūriu apima: 1) ieškinio pagrindo įrodymą, t.y. ieškovo turi įrodyti, kad jo teisę ar teisėtą interesą pažeidė ieškovo nurodytas asmuo; 2) atsakovo pareigą atsakyti už šios teisės ar teisėto intereso pažeidimą, jeigu konkreti teisės norma ar normos nurodo atsakovo pareigą atsakyti.⁴¹

Ar ieškiny bus tenkintinas, ar ne, visų pirma, lemia materialiojo teisinio pobūdžio juridinių faktų įrodymas. Ieškovo įrodyti materialiojo teisinio pobūdžio juridiniai faktai, kuriais jis grindžia savo reikalavimą, yra tinkama prielaida į ieškinio patenkinimą materialiaja prasme (jeigu yra ir specialiosios teisės į ieškinį prielaidos, t.y sąlyga, kad ieškovo reikalavimas nėra pareikštas prieš terminą; sąlyga, kad nėra praleistas ieškinio senaties terminas, jei atsakovas reikalauja taikyti ieškinio senatį, išskyrus atvejus, kai ieškinio senatis netaikoma).

Taigi įrodinėjimo dalykas civilinėse bylose gali būti materialiojo teisinio pobūdžio juridiniai faktai. Materialiojo teisinio pobūdžio juridiniai faktai yra tokie faktai, su kuriais materialiosios teisės norma tiesiogiai sieja teisinių pasekmių atsiradimą, t.y. subjektinių teisių ir pareigų atsiradimą, pasikeitimą ir pasibaigimą. Pavyzdžiui, CK 1.136 straipsnio 1 dalis nurodo, kad civilinės teisės ir pareigos atsiranda iš šio kodekso ir kitų įstatymų numatytų sutarčių ir kitokių sandorių, taip pat nors įstatymų ir nenumatytų, tačiau jiems neprieštaraujančių sandorių.

Materialiojo teisinio pobūdžio juridiniai faktai yra suformuluoti atitinkamos materialiosios teisės normos hipotezėje (pavyzdžiui, pirkimo – pardavimo sutarties sudarymas).

³⁹ Треушников М. К. Гражданский процесс. Москва: Юрист, 2001, p. 267

⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 51 „Dėl Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“, http://www.lat.lt/Default.aspx?item=tn_iki2006&lang=1 prisijungimo laikas 2006 10 07

⁴¹ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p.382

Teisingai nustatyti įrodinėjimo dalyką įmanoma tik tinkamai taikant materialiąsias teisės normas bei nustatčius šalių materialiuju teisinių santykių pobūdį.⁴² Kadangi materialiojo teisinio pobūdžio juridiniai faktai, yra konkrečios materialiosios teisės normos hipotezė, todėl nuo to, ar teisingai nustatytas taikytinos teisės normos hipotezės turinys, priklausys ir faktų, kurie turi būti įrodinėjami, apimtis.⁴³ Pavyzdžiui, vienoje nagrinėtų civilinių bylų LAT CBS teisėjų kolegija pažymėjo: „remiantis CK 6.870 ir 6.871 straipsniais įrodinėjimo dalyką bylose dėl paskolos gražinimo sudaro tokių aplinkybių visuma:

- 1) pinigų arba rūšies požymiais apibūdintų suvartojamų daiktų perdavimo nuosavybėn kitam asmeniui (paskolos gavėjui);
- 2) paskolos gavėjo įsipareigojimo gražinti paskolos davėjui tokią pat pinigų sumą arba tokį pat kiekį tokios pat rūšies ir kokybės daiktų;
- 3) paskolos gavėjo įsipareigojimo mokėti palūkanas, jeigu nesusitarta kitaip;
- 4) rašytinės paskolos sutarties buvimo, jeigu paskolos sutartį sudarė fiziniai asmenys ir paskolos suma viršija du tūkstančius litų (jeigu paskolos davėjas yra juridinis asmuo, paskolos sutartis turi būti rašytinė visais atvejais, neatsižvelgiant į paskolos sutarties sumą).

Todėl tais atvejais, kai atsakovas paskolos nepripažįsta, ieškovas turi įrodyti šių aplinkybių visetą.“⁴⁴

Materialiojo teisinio pobūdžio juridiniai faktai sudaro šalių reikalavimų bei atsikirtimų faktinį pagrindą. Kaip teigia prof. P.S.Vitkevičius, materialusis teisinis reikalavimas kyla iš asmens materialiosios subjektinės teisės, kuri suteikia galimybę šios teisės turėtojui reikalauti iš kitų asmenų tam tikro elgesio, tad jeigu kuri nors šalis savo pareigų nevykdo, asmuo, kurio materialioji subjektinė teisė ar įstatymo saugomas interesas yra pažeidžiamas, gali kreiptis į atitinkamas valstybės institucijas dėl šalių santykių teisinio sureguliuojimo prievarta.⁴⁵ Taigi būtent į atsakovą, su materialiuoju reikalavimu, ieškovas kreipiasi per teismą. Aplinkybės, kuriomis ieškovas grindžia savo materialųjį reikalavimą, yra materialinio teisinio pobūdžio, t.y. tam tikri teisiniai faktai, su kuriais materialinės teisės normos sieja materialinių teisinių santykių atsiradimą, pasikeitimą ir pasibaigimą.

Tuo tarpu civilinio proceso teisės literatūroje⁴⁶ pažymima, kad atsakovo atsikirtimai taip pat gali būti materialiojo teisinio pobūdžio, t.y. atsakovo nurodytos faktinės aplinkybės, kuriomis siekiama paneigti ieškinio pagrįstumą. Ginčydamas faktinį ieškovo ieškinio pagrindą, atsakovas gali: neigti ieškovo nurodytus faktus (lot. *negatio simplex*), pavyzdžiui, neigti patį sandorio

⁴² Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p.432

⁴³ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: Teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius: Justitia, 1999, p.74

⁴⁴ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-596/2005 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29092 prisijungimo laikas 2006 10 07

⁴⁵ Vitkevičius P.S. Civilinės teisės normų ir civilinių teisinių santykių teisinio reglamentavimo problemos// Teisė. 2004, Nr. 51, p.151

⁴⁶ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p.400

sudarymo faktą; įrodinėti priešingus negu ieškovo nurodytus faktus (lot. *negatio per positionem alterius*), pavyzdžiui, ieškovas prašo priteisti atlyginimą už suteiktas paslaugas, o atsakovas įrodinėja, kad jokios paslaugos jam nebuvo suteiktos; įrodinėti aplinkybes, kurios derinasi su ieškovo ieškinio pagrindu, bet jas įrodžius ieškovo reikalavimas nebegali būti tenkinamas, pavyzdžiui, atsakovas pripažįsta, kad paslaugos jam buvo suteiktos, bet teigia, kad už jas jau yra apmokėjęs.

Pažymėtina, kad įrodinėjimo dalykas, kaip materialiojo teisinio pobūdžio juridinių faktų visuma, atitinka siaurąją įrodinėjimo dalyko sampratą, kuri yra išskiriama rusų civilinio proceso teisės literatūroje.⁴⁷ Kaip teigia G.L.Osokina, tokiu būdu doktrinoje ir teismų praktikoje vartojamas terminas „įrodinėjimo dalykas“ iš dalies yra sąlyginio pobūdžio, kadangi apima ne visus privalomus įrodinėjimui faktus, o tik tuos, kurie turi materialinę teisinę reikšmę bylai. Toks įrodinėjimo dalyko apribojimas vien tik materialiojo teisinio pobūdžio juridiniais faktais, aiškinamas ypatinga materialiojo teisinio pobūdžio juridinių faktų reikšme civilinės bylos išnagrinėjimui bei praktiniais sunkumais nustatant ir išaiškinant materialiojo teisinio pobūdžio juridinius faktus.

Ypatinga materialiojo teisinio pobūdžio juridinių faktų reikšmė civilinės bylos išnagrinėjimui reiškia, kad materialiojo teisinio pobūdžio juridinių faktų įrodymas lemia, ar ieškiny bus patenkintas, ar ne. Pavyzdžiui, civilinėje byloje pagal ieškovo valstybinės įmonės Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcijos ieškinį atsakovui UAB „Ferteksos transportas“ dėl delspinigių priteisimo LAT CBS kolegija nurodė: „pagal CK 6.71 straipsnio 1 dalį netesybos yra įstatymų, sutarties ar teismo nustatyta pinigų suma, kurią skolininkas privalo sumokėti kreditoriui, jeigu prievolė neįvykdyta arba netinkamai įvykdyta (bauda, delspinigiai). Tokia netesybų samprata reiškia, kad netesybos yra ne savarankiška, o išvestinė prievolė, t. y. ji gali atsirasti tik tada, kai skolininkas neįvykdo arba netinkamai įvykdo pagrindinę prievolę (šiuo atveju pagrindinė prievolė – atsiskaitymas pagal ieškovo pateiktas sąskaitas-faktūras). Taigi teismas, nagrinėdamas bylą pagal ieškovo reikalavimą priteisti delspinigius, turi aiškintis ne tik aplinkybes, susijusias su netesybų (delspinigių) nustatymu, jų dydžiu ir kt., bet pirmiausia turi nustatyti, ar pagrindinė prievolė, kurios įvykdymui užtikrinti nustatytos netesybos, yra galiojanti, ar skolininkas tinkamai įvykdė pagrindinę prievolę, ar nėra ginčo dėl pagrindinės prievolės ir kitas reikšmingas aplinkybes. Civilinėje byloje dėl delspinigių priteisimo aplinkybės, susijusios su pagrindinės prievolės įvykdymu, įeina į įrodinėjimo dalyko sudėtį.“⁴⁸ Kitoje nagrinėtoje civilinėje byloje LAT CBS teisėjų kolegija pažymėjo: „pagal CPK 12 ir 178 straipsnių nuostatas šalys turi įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus bei atsikirtimus, išskyrus

⁴⁷ Осокина Г. Л. Гражданский процесс. Общая часть. Москва: Юристъ, 2003, с.561

⁴⁸ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-552/2005 m., http://www.lat.lt/4_tpbuletieniai/senos/nutartis.aspx?id=29297 prisijungimo laikas 2006 10 07

atvejus, kai yra remiamasi aplinkybėmis, kurių CPK nustatyta tvarka nereikia įrodinėti. Pagal šias nuostatas ieškovas šioje byloje privalėjo įrodyti, kad atsakovas (nuomotojas) jam neperdavė išnuomotų negyvenamųjų patalpų ir kad dėl nuomos sutarties nutraukimo prieš terminą jis (ieškovas) yra nekaltas. Tokia yra 1999 m. liepos 1 d. nuomos sutarties 16 punkte nustatyta sąlyga dėl atsiskaitymo tarp šalių nutraukus nuomos sutartį prieš terminą. Tik nustačius šias reikšmingas bylos aplinkybes (įrodinėjimo dalyką), tampa reikšminga ieškovo ieškinyje nurodyta antra aplinkybė – iš anksto sumokėto nuomos mokesčio grąžintinos dalies dydžio klausimas.⁴⁹

Tuo tarpu praktiniai sunkumai, nustatant ir išaiškinant materialiojo teisinio pobūdžio juridinius faktus, mūsų nuomone, galėtų būti paaiškinami, visų pirma, sunkumais parenkant konkrečioje situacijoje taikytiną materialiosios teisės normą. Teisės literatūroje⁵⁰ nurodoma, kad atsižvelgiant į faktinių aplinkybių sudėtingumą, bylos gali būti skirstomos į sudėtingas ir paprastas (rutinines), t. r. kad esant paprastai bylai, faktinės bylos aplinkybės ir elgesio taisyklė yra aiški ir lengvai suvokiama, todėl taikyti konkrečią teisės normą ginčijamoms aplinkybėms yra tarsi automatiškas veiksmas, todėl sakoma, kad byla išsprendžia pati savaime – *manifesta causa secum habet sententiam*. Tuo tarpu sudėtingose bylose, tiems patiems faktams gali būti taikoma ne viena, o kelios skirtingos teisės normos, todėl kartais yra sudėtinga nustatyti, tiek kuri teisės norma apima nagrinėjamą faktinę padėtį, tiek ir pačios teisės normos prasmę.

Taigi apibendrinant, mūsų nuomone, reikėtų sutikti su teisės literatūroje išsakoma pozicija, kad materialiojo teisinio pobūdžio juridiniai faktai, sudarantys šalių reikalavimų bei atsikirtimų faktinį pagrindą, turi ypatingą reikšmę civilinės bylos sprendimui, kadangi šių faktų įrodymas, tiesiogiai lemia ieškinys bus patenkintas, ar ne.

1.2.2. Įrodomieji faktai

Atskirų kategorijų civilinėse bylose reikia įrodinėti įstatymų bei teismų praktikos nurodytas aplinkybes, kurių pagrindu teismas daro išvadą apie materialiojo ar procesinio teisinio pobūdžio juridinių faktų bei kitokių svarbių aplinkybių egzistavimą.⁵¹ Šios aplinkybės yra vadinamos įrodomaisiais faktais (lot. *facta probantia*).

Civilinio proceso teisės literatūroje įrodomieji faktai dar vadinami pagalbiniais faktais, t. r. kad įrodomieji faktai yra tokie faktai, su kuriais materialiosios teisės normos teisiųjų pasekmių atsiradimą sieja ne tiesiogiai, o susiejant juos su materialiojo teisinio pobūdžio

⁴⁹ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-145/2005 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=27829 prisijungimo laikas 2006 10 07

⁵⁰ Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: Teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius: Justitia, 1999, p.18-20

⁵¹ LAT Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimu Nr. 51 patvirtinta Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą, apžvalga, http://www.lat.lt/Default.aspx?item=tn_iki2006&lang=1 prisijungimo laikas 2006 10 07

juridiniai faktai.⁵² Pavyzdžiui, Kasacinio teismo teisėjų kolegija vienoje nagrinėtų civilinių bylų nurodė, kad galiojančios materialinės teisės normos su bendro gyvenimo nesusituokus faktų nesieja teisių ir pareigų atsiradimo bendrai gyvenantiems asmenims, todėl toks faktas gali būti vertinamas kaip įrodomasis, kartu su kitų faktų visuma patvirtinantis arba paneigiantis kurias nors bylos aplinkybes ir įrodinėjamas nagrinėjant ieškinį.⁵³

Kaip seka iš 2004 m. gruodžio 30 d. LAT Senato apžvalgoje suformuluotos įrodomųjų faktų sampratos, įrodomieji faktai yra tokie faktai, kurie nurodyti įstatymuose arba suformuoti teismų praktikos. Analizuojant teismų praktiką, galima teigti, kad šis įrodomųjų faktų aspektas nevisada teisingai suvokiamas byloje dalyvaujančių asmenų. LAT CBS teisėjų kolegija išnagrinėjusi civilinę bylą Nr.3K-3-596/2005, nutartyje pažymėjo, kad kasatorius, kasaciniame skunde teigdamas, kad paskolos sutartį patvirtina ieškovo ir atsakovės buvę geri santykiai, netinkamai interpretuoja LAT senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimo Nr. 51 „Dėl Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“ 2 punkto išaiškinimus, kadangi geri, pasitikėjimu pagrįsti paskolos sutarties šalių santykiai negali būti pakankami ginčijamą paskolą patvirtinantys įrodomieji faktai.⁵⁴

Įrodomieji faktai, kaip ir kiti faktai, kurių pagrindu teismas priima sprendimą konkrečioje civilinėje byloje, turi būti įrodyti šalių. Todėl skirtingai negu teigiama remiantis siaurąja įrodinėjimo dalyko samprata, įrodomieji faktai taip pat gali būti įrodinėjimo dalyku civilinėje byloje. Šis aspektas pažymimas ir teismų praktikoje. LAT CBS teisėjų kolegija vienoje priimtų nutarčių nurodė: „ieškovo nurodyti materialinio teisinio pobūdžio faktai sudaro jo reikalavimo pagrindą. Tačiau be šių faktų, kuriais ieškovas grindžia savo reikalavimą, įrodinėjimo dalyku gali būti ir kiti faktai, susiję su materialinio teisinio pobūdžio juridiniais faktais. Tai yra įrodomieji faktai (facta probantia) su kuriais įstatymas sieja galimybę pripažinti kitus juridinius faktus ar teisinius santykius.“⁵⁵

Įrodomieji faktai, skirtingai negu materialiojo teisinio pobūdžio juridiniai faktai, nesudaro šalių reikalvimų bei atsikirtimų pagrindo. Todėl įrodinėjant įrodomuosius faktus materialinio teisinio pobūdžio faktai, sudarantys ieškinio (priešieškinio) faktinį pagrindą, įrodinėjami netiesiogiai. Įrodinėjimo įrodomaisiais faktais esmė yra ta, kad jeigu įrodomojo fakto egzistavimas įrodomas konkrečioje civilinėje byloje, teismas, remdamasis įrodyto įrodomojo fakto pagrindu privalo daryti išvadą apie kito fakto, susijusio su įrodomuoju faktu, egzistavimą. Kitaip sakant, įrodomojo fakto egzistavimas įrodo materialiojo teisinio pobūdžio juridinio fakto

⁵² Осокина Г. Л. Гражданский процесс. Общая часть. Москва: Юристъ, 2003, с.563

⁵³ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3 K-3-497/2004 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=27015 prisijungimo laikas 2006 10 07

⁵⁴ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-596/2005 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29092 prisijungimo laikas 2006 10 07

⁵⁵ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-478/2001m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=11472 prisijungimo laikas 2006 10 07

egzistavimą. Pavyzdžiui, CK 3.148 straipsnio 1 dalyje suformuluotoje normoje nurodoma, kad siekiant nustatyti tėvystę tais atvejais, kai šalis atsisako ekspertizės, įrodomaisiais faktais gali būti: bendras vaiko motinos ir spėjamo vaiko tėvo gyvenimas, bendras vaiko auklėjimas, vaiko išlaikymas taip pat ir kiti įrodymai. Civilinėje byloje dėl tėvystės nustatymo, Kasacinio teismo teisėjų kolegija detalčiai pasisakė dėl šių įrodomųjų faktų: „vaiko auklėjimas, kaip įrodomasis faktas, patvirtinantis tėvystę, reiškiasi tuo, kad spėjamas vaiko tėvas rūpinasi vaiku kaip savu, su juo bendrauja, priima sprendimus dėl vaikai rūpimų dalykų ir kt. Pareiškėja, įrodinėdama įrodomąjį faktą – spėjamo tėvo vaiko išlaikymą, pateikė teismui ataskaitas apie pinigų jos sąskaitoje judėjimą 1998 m. lapkričio – gruodžio mėnesiais, tačiau, išplėstinės teisėjų kolegijos nuomone, šie įrodymai nepatvirtina įrodinėjamo fakto, nes, įvertinant šiuos įrodymus remiantis byloje nustatytų aplinkybių visuma, nėra įrodyta, jog pareiškėjos sąskaitoje esantys pinigai buvo pervesti būtent nepilnamečio vaiko išlaikymui <...> esant šioms faktinėms aplinkybėms pirmosios instancijos teismo sprendimas pareiškimą dėl tėvystės nustatymo atmesti yra teisiškai pagrįstas.“⁵⁶

Įrodomaisiais faktais yra laikomi ir kiti faktai, tiesiogiai arba netiesiogiai susiję su ieškinio ar priešieškinio faktiniu pagrindu.⁵⁷ Pavyzdžiui, pripažįstant sandorį negaliojančiu dėl apgaulės, įrodomaisiais faktais galėtų būti apgauto asmens amžius, profesija, fiziniai trūkumai ir pan. Atskirais atvejais gali reikėti įrodyti faktus ir netiesiogiai susijusius su ieškinio (priešieškinio) pagrindu, kurių įrodymas svarbus įrodymams vertinti (pavyzdžiui, paliudyti, kad įvykį liudytojas matė tamsiu paros metu).

Kadangi įrodomieji faktai suteikia gaimybę pripažinti kitus juridinius faktus ar teisinius santykius, galima teigti, kad įrodomieji faktai, atskirais civilinių bylų nagrinėjimo atvejais, yra ypač reikšmingi siekiant teisingai nustatyti visas bylai reikšmingas aplinkybes. Todėl įrodomieji faktai, skirtingai negu teigiama remiantis siaurąja įrodinėjimo dalyko samprata, taip pat gali būti įrodinėjimo dalyku civilinėje byloje.

1.2.3. Procesinio teisinio pobūdžio juridiniai faktai

Sprendžiant procesinius klausimus civilinėse bylose, reikia nustatyti CPK bei kituose įstatymuose nurodytus faktus, nuo kurių priklauso vienoks ar kitoks šių klausimų išsprendimas.⁵⁸ Todėl įrodinėjimo dalyku civilinėse bylose gali būti procesinio teisinio pobūdžio juridiniai faktai, kurių pagrindu atsiranda, pasikeičia arba pasibaigia procesiniai teisiniai santykiai.

⁵⁶ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-607/2004 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=27456, prisijungimo laikas 2006 10 07

⁵⁷ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. T. I. Vilnius: Justitia, 2003, p.433

⁵⁸ LAT Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimu Nr. 51 patvirtinta Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą, apžvalga, http://www.lat.lt/Default.aspx?item=tn_iki2006&lang=1 prisijungimo laikas 2006 10 07

Procesinio teisinio pobūdžio juridiniai faktai gali būti civilinės bylos nutraukimo (CPK 293 straipsnis), civilinės bylos sustabdymo (CPK 293 straipsnis) pagrindą įrodantys faktai. Taip pat procesinio teisinio pobūdžio juridiniai faktai gali būti teisėjo nušalinimo nuo civilinės bylos nagrinėjimo pagrindą įrodantys faktai nurodyti CPK 65 straipsnio 1 dalyje bei CPK 71 straipsnyje: teisėjas yra dalyvaujantis byloje asmuo arba su dalyvaujančiu byloje asmeniu susijęs tokiais teisiniais santykiais, dėl kurių bylos baigtis gali turėti įtakos jo teisėms arba pareigoms; teisėjas yra su šalimis ar kitais dalyvaujančiais byloje asmenimis susijęs giminystės ar svainystės ryšiais; teisėjas pats, jo sutuoktinis (sugyventinis) arba jo artimieji giminaičiai yra tiesiogiai ar netiesiogiai suinteresuoti bylos baigtimi; teisėjas, dalyvavęs nagrinėjant civilinę bylą pirmosios instancijos teisme, dalyvauja nagrinėjant tą bylą apeliacinės instancijos teisme arba kasaciniame teisme, taip pat nagrinėjant bylą pirmosios instancijos teisme, jeigu panaikintas sprendimas, kuris buvo priimtas jam dalyvaujant, ir kt.

Iš minėtos LAT Senato apžvalgos seka, kad procesinio teisinio pobūdžio juridiniai faktai taip pat gali būti ir kituose įstatymuose nurodyti faktai. LAT CBS teisėjų kolegija, kasacine tvarka išnagrinėjusi civilinę bylą Nr.3K-3-187/2005 nurodė: „šioje byloje svarbūs procesinio pobūdžio faktai yra tokie: 2004 m. vasario 26 d. Advokatų tarybos posėdyje dalyvavusių Tarybos narių skaičius (kvorumas), sprendimo motyvai ir Tarybos narių, balsavusių už drausmės bylos iškėlimą, skaičius. Ginčas yra tik dėl paskutinio fakto. Pagal CPK 12, 178 ir 182 straipsnių nuostatas šalys privalo įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus bei atsikirtimus, išskyrus atvejus, kai yra remiamasi aplinkybėmis, kurių nereikia įrodinėti.“⁵⁹ Vadinasi, procesinio teisinio pobūdžio juridiniai faktai taip pat turi būti šalių įrodyti. Be to, šioje vietoje reikia pažymėti, kad įrodinėjant procesinio teisinio pobūdžio juridinius faktus, kurie pagal įstatymus turi būti nustatyti sprendžiant procesinius klausimus civilinės bylos nagrinėjimo iš esmės teisme stadijoje, įrodymus turi pateikti šalis, pareiškusi teismui atitinkamą prašymą (CPK 246 straipsnio 1, 2 dalys, 247 straipsnio 2 dalis, 284 straipsnio 1, 2 dalys, 291 straipsnio 1 dalies 5 punktas, 293 straipsnis ir kt.).⁶⁰

Pažymėtina, kad procesinio teisinio pobūdžio juridiniai faktai gali būti reikšmingi atsakovo atsikirtimų formulavimui. Civilinio proceso teisės literatūroje⁶¹ nurodoma, kad atsakovo atsikirtimai gali būti procesinio teisinio pobūdžio - tai tokie atsakovo argumentai, kuriais jis siekia įrodyti, kad procesas prieš jį pradėtas neteisėtai, kadangi ieškovas neturėjo teisės pareikšti ieškinio. Teisė į ieškinį procesiniu teisiniu atžvilgiu suprantama kaip teisė kreiptis

⁵⁹ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-187/2005 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=27917, prisijungimo laikas 2006 10 07

⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 51 „Dėl Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“, http://www.lat.lt/Default.aspx?item=tn_iki2006&lang=1 prisijungimo laikas 2006 10 07

⁶¹ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p.382-385

į teismą pareiškiant ieškinį dėl pažeistos subjekcinės teisės ar teisėto intereso. Tai yra procesinė subjekcinė teisė. Kadangi subjekcinė teisė priklauso nuo tam tikrų įstatymo leidėjo nurodytų faktinių aplinkybių, vadinasi, teisė pareikšti ieškinį priklauso nuo procesinio teisinio pobūdžio aplinkybių, kurios dar vadinamos teisės pareikšti ieškinį prielaidomis (CPK 137 straipsnio 2 dalis, CK 2.1 straipsnis). Be to, kiekvienas suinteresuotas asmuo, kreipdamasis į teismą privalo laikytis įstatymo leidėjo suformuluotų tinkamo teisės kreiptis į teismą (teisės pareikšti ieškinį) įgyvendinimo sąlygų (CPK 111, 115 straipsniai, CPK 135, 136 straipsniai, 137 straipsnio 2 dalies 2, 7, 8 punktai, 138 straipsnis). Kai šios tinkamo teisės pareikšti ieškinį įgyvendinimo sąlygos paaiškėja iškėlus civilinę bylą, teismas, vienais atvejais palieka pareiškimą nenagrinėtą, o kitu – perduoda bylą pagal teisingumą. Vadinasi, būtent teisės į ieškinį prielaidos bei tinkamos jos įgyvendinimo sąlygos yra svarbios atsakovo gynybai nuo jam pareikšto ieškinio, kadangi šias prielaidas ir sąlygas atsakovas gali panaudoti kaip procesinius teisinius atsikirtimus į jam pareikštą ieškinį.

Apibendrinant, galima teigti, kad teismas, teisingai pritaikyti materialiosios teisės normą ginčytiniams šalių santykiams gali tik teisingai nustęs visas bylai reikšmingas faktines aplinkybes, todėl procesinio teisinio pobūdžio juridinių faktų nustatymas taip pat turi svarbią reikšmę teisingam civilinės bylos išsprendimui, kadangi šių faktų pagrindu atsiranda, pasikeičia arba pasibaigia procesiniai teisiniai santykiai.

2. ĮRODINĖJIMO PAREIGA CIVILINIAME PROCESU

2.1. Įrodinėjimo pareigos samprata ir esmė

Remiantis CPK 12 straipsniu, taip pat Teismų įstatymo 34 straipsnio pirma dalimi, teismo procesas yra grindžiamas rungimosi principu. Pagal CPK 178 straipsnį, šalys turi įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus bei atsikirtimus, išskyrus atvejus, kai yra remiamasi aplinkybėmis, kurių nereikia įrodinėti (CPK 182 straipsnis). Šiame straipsnyje įtvirtinta teisės norma yra rungimosi principo išraiška, kuri civiliniame procese vadinama įrodinėjimo pareiga (lot. *onus probandi*).⁶²

Civilinio proceso teisės literatūroje, kai kurių autorių nuomone, įrodinėjimo pareigą galima apibrėžti kaip būtinybę šaliai nustatyti aplinkybes, kurių nenustačius jai gali atsirasti neigiamų padarinių.⁶³ Tačiau, mūsų nuomone, ši įrodinėjimo pareigos samprata nėra visiškai tiksli, kadangi aplinkybių nustatymas yra teismo, bet ne bylos šalių prerogatyva. Būtent teismas, įvertindamas įrodymus, įsitikina, ar pakanka įrodymų aplinkybėms, turinčioms reikšmės bylai (įrodinėjimo dalykui) nustatyti. Teismo sprendimo motyvuojamojoje dalyje turi būti išdėstomas galutinis teismo įrodymų vertinimas, kur, be kitų privalomų aptarti dalykų, turi būti nurodytos teismo nustatytos bylos aplinkybės (CPK 270 straipsnio 4 dalies 1 punktas). Tuo tarpu bylos šalys, vykdydamos įrodinėjimo pareigą, aplinkybes kuriomis grindžia savo reikalavimus bei atsikirtimus, turi įrodyti, o ne nustatyti. Taigi, mūsų nuomone, įrodinėjimo pareiga galėtų būti apibrėžiama taip: įrodinėjimo pareiga – tai būtinybė šaliai įrodyti aplinkybes, kurių neįrodžius jai gali atsirasti neigiamų padarinių.

Neigiami padariniai, galintys kilti įrodinėjimo subjektui neįvykdžiusiam įrodinėjimo pareigos, detalai atskleidžiami teismų praktikoje. LAT CBS teisėjų kolegija, išnagrinėjusi civilinę bylą Nr.3K-3-656/2005, nutartyje pažymėjo, kad „neįvykdžius įrodinėjimo pareigų arba netinkamai jas įvykdžius, įrodinėjimo subjektui (dažniausiai proceso šaliai) gali atsirasti neigiamų padarinių: teismas gali ieškinį, priešieškinį, pareiškimą ir kitus procesinius dokumentus gražinti juos padavusiems asmenims trūkumų šalinimo tvarka (CPK 115, 138 straipsniai), atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus, jeigu tai užvilkins bylos nagrinėjimą (CPK 142 straipsnio 3 dalis, 181 straipsnio 2 dalis, 227 straipsnio 2 dalis), arba, išnagrinėjus bylą, netgi atmesti ieškinį, priešieškinį, pareiškimą, prašymą.“⁶⁴

Civilinio proceso kodeksas (178 straipsnyje) pateikia įrodinėjimo pareigos formuluotę, tačiau kaip įrodinėjimo pareiga yra įvykdoma – kaip šalys įrodo aplinkybes, kuriomis grindžia

⁶² Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. II tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 588

⁶³ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė, I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 423

⁶⁴ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-656/2005 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29117 prisijungimo laikas 2006 10 07

savo reikalavimus bei atsikirtimus – nedetalizuoja. Tai galima suprasti sistemiškai analizuojant CPK straipsnius, reglamentuojančius ieškinio (priešieškinio ir kitų procesinių dokumentų) procesinę pateikimo tvarką, įrodymų pateikimo laiką ir pan.

Tuo tarpu 2004 m. gruodžio 30 d. LAT Senato nutarimo Nr.51 „Dėl civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“ 7 punkte yra išaiškinta, kad „įrodinėjimo pareiga įvykdoma nurodant teisiškai reikšmingus faktus ir juos patvirtinančius įrodymus, renkant ir pateikiant įrodymus.“⁶⁵ Vadinasi, iš šio LAT Senato išaiškinimo seka, kad įrodinėjimo pareigos samprata apima:

- 1) teisiškai reikšmingų faktų nurodymo pareigą;
- 2) įrodymų, patvirtinančių nurodytus faktus, nurodymo pareigą;
- 3) įrodymų rinkimo pareigą;
- 4) įrodymų pateikimo pareigą.

Kadangi įrodinėjimas civiliniame procese yra nuosekli, tęstinė veikla, kuri vyksta tam tikrais etapais, apimančiais turinčių reikšmės bylai aplinkybių ir jas patvirtinančių įrodymų nurodymą, įrodymų rinkimą ir pateikimą teismui, įrodymų tyrimą ir vertinimą, vadinasi, įrodinėjimo pareiga, pasireiškianti teisiškai reikšmingų faktų ir įrodymų nurodymu, įrodymų rinkimu bei pateikimu, yra vykdoma atitinkamuose įrodinėjimo proceso etapuose. Be to, reikia pažymėti, kad įrodinėjimo pareigos vykdymas, atskirose civilinio proceso stadijose, skiriasi. Pareiga nurodyti teisiškai reikšmingus faktus ir juos pagrindžiančius įrodymus pradama vykdyti jau bylos iškėlimo stadijoje. Atsižvelgiant į tai, kad pasirengimo teismui nagrinėjimui stadijoje keliamas tikslas, kad būtų galutinai suformuluotas ieškovo reikalavimas bei atsakovo gynybinė pozicija, galima teigti, kad teisiškai reikšmingų faktų ir juos pagrindžiančių įrodymų nurodymo pareigos vykdymas gali tęstis ir pasirengimo civilinių bylų nagrinėjimui teisme stadijoje. Įrodymų rinkimas ir pateikimas vyrauja pasirengimo teismui nagrinėjimui stadijoje. Tuo tarpu bylos nagrinėjimo iš esmės stadijoje vyrauja jau surinktų ir pateiktų įrodymų tyrimas ir vertinimas, o įrodymų rinkimo ir pateikimo pareigos vykdymas galimas tik išimtiniais atvejais, atsiradus būtinybei pateikti naujus įrodymus.

Lietuvių civilinio proceso teisės literatūroje pateikiama ir kita įrodinėjimo pareigos samprata, kuri yra artima LAT Senato nutarime Nr. 51 suformuluotai įrodinėjimo pareigos sampratai, tačiau reikia pastebėti, suvokiama plačiau: „įrodinėjimo pareiga, tai procesinių veiksmų: faktų ir įrodymų nurodymo, įrodymų rinkimo ir pateikimo, įrodymų tyrimo ir vertinimo visuma.“⁶⁶

⁶⁵Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimas Nr. 51 „Dėl Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“, http://www.lat.lt/Default.aspx?item=tn_iki2006&lang=1 prisijungimo laikas 2006 10 07

⁶⁶ Mikelėnas V. Civilinis procesas. Pirmoji dalis. Vilnius: Justitia, 1997, p. 315

Šioje vietoje turėtume pažymėti, kad civilinio proceso teisės literatūroje skiriama įrodinėjimo pareiga (lot.*onus probandi*) įrodyti savo reikalavimo pagrįstumą, ir įrodinėjimo pareiga atlikti tam tikrus procesinius veiksmus (pavyzdžiui, pateikti įrodymus, paliudyti apie tam tikrų aplinkybių egzistavimą, ištirti byloje esančius įrodymus ir kt.).⁶⁷ Pirmuoju atžvilgiu, įrodinėjimo pareiga saisto tik įrodinėjimo subjektus, turinčius teisinį suinteresuotumą bylos baigtimi, t.y. šalis ir trečiuosius asmenis, pareiškiančius savarankiškus reikalavimus. Kadangi ginčas dėl teisės vyksta tarp šalių, būtent šalys (ir tretieji asmenys, pareiškiantys savarankiškus reikalavimus) yra labiausiai suinteresuotos joms palankia bylos baigtimi, todėl tik šiems subjektams kyla pareiga įrodyti aplinkybes, kuriomis jie grindžia savo reikalavimus bei atsikirtimus. Įrodinėdami šias aplinkybes, minėti subjektai nurodo teisiškai reikšmingus faktus ir juos pagrindžiančius įrodymus, renka ir pateikia įrodymus. Antruoju atžvilgiu, įrodinėjimo pareiga suvokiama kaip visų įrodinėjimo subjektų pareiga. Nors teismo įrodinėjimo pareiga (*onus probandi*) nesaisto, t.y. jis neprivalo įrodinėti aplinkybių, kuriomis šalys grindžia savo reikalavimus ir atsikirtimus, ir šiuo atžvilgiu teismas nėra įrodinėjimo subjektas, jis tik kontroliuoja įrodinėjimo procesą ir baigia galutinę jo stadiją įvertindamas šalių pateiktus įrodymus, teigiama, kad teismas taip pat turi tam tikrą įrodinėjimo pareigą. Atskirų kategorijų bylose teismas privalo padėti šalims rinkti įrodymus, kai šalys pačios to dėl svarbių priežasčių padaryti negali (CPK 376 straipsnio 1 dalis, 414 straipsnis), teismas taip pat privalo ištirti ir įvertinti visus byloje esančius įrodymus.

Tačiau, kadangi teismo nagrinėjimo tikslas yra ištirti pasirengimo teismui nagrinėjimui metu nurodytus ir surinktus įrodymus bei išklausti šalių ir kitų byloje dalyvaujančių asmenų šių įrodymų tyrimo rezultatų vertinimą, o naujų įrodymų pateikimas galimas tik išimtiniais atvejais, mūsų nuomone, reiktų pritarti LAT Senato formuluojamai siauresnei įrodinėjimo pareigos sampratai, įrodinėjimo pareigos įvykdymą apribojančiai teisiškai reikšmingų faktų ir juos patvirtinančių įrodymų nurodymu, tų įrodymų rinkimu ir pateikimu.

Pažymėtina, kad naujajame CPK, palyginti su anksčiau galiojusiu 1964 m. CPK, civilinio proceso teisės principai buvo išplėtoti: naujai suformuluoti koncentracijos ir ekonomiškumo, kooperacijos principai. Visa tai įtakoja pakitusį įrodinėjimo pareigos teisinį reglamentavimą dabartiniame civiliniame procese.

Prof. V.Nekrošiaus nuomone⁶⁸, klasikinis rungimosi principo turinys reiškė, kad tik ginčo šalys sprendžia kokiais įrodymais ir koku būdu grįsti savo reikalavimus ar atsikirtimus, o teismas į šį procesą nesikiša, t.y. jo vaidmuo apribojamas tik proceso priežiūra, kad ginčas vyktų pagal taisykles. Tuo tarpu dabartiniame civiliniame procese, rungimasis - tai ne tik pareiga

⁶⁷ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė, I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 424

⁶⁸ Nekrošius V. Koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002, p.45-47

įrodyti savo reikalavimų ar atsikirtimų pagrįstumą, bet ir laikytis nustatytos procesinės procesinių dokumentų pateikimo tvarkos, taip pat aktyviai bendradarbiauti su teismu, siekiant kaip galima greičiau ir teisingai išnagrinėti civilinę bylą. Pakitusį rungimosi principo turinį dabartiniame civiliniame procese, visų pirma, daugiausiai lėmė CPK 7 straipsnio 2 dalyje suformuluota norma, įtvirtinanti šalies pareigą rūpintis proceso skatinimu. Šalies ir kitų byloje dalyvaujančių asmenų pareiga rūpintis proceso skatinimu reiškia, kad šalys ir kiti byloje dalyvaujantys asmenys privalo sąžiningai naudotis ir nepiktnaudžiauti jiems priklausančiomis procesinėmis teisėmis, rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu, rūpestingai ir laiku pateikti teismui argumentus ir įrodymus, patvirtinančius jų reikalavimus ar atsikirtimus. Kaip teigia prof. V.Nekrošius, šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu tinkamas vykdymas tiesiogiai lemia proceso koncentruotumo principo įgyvendinimą, kadangi tik tuo atveju, jeigu šalis nuo pat pradžių rūpestingai, kaip to reikia pagal bylos nagrinėjimo eigą, teiks savo argumentus ir įrodymus, patvirtinančius tuos argumentus, bus sudaryta reali galimybė išnagrinėti bylą jau pirmajame teismo posėdyje, bei tuo pačiu bus išvengta „lašinio“ informacijos pateikimo būdo ir proceso vilkinimo.⁶⁹

Pakitusį rungimosi principo turinį taip pat lėmė ir CPK 8 straipsnyje įtvirtintas kooperacijos principas. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu taip pat reiškia ir atsakomybės už tinkamą bylos išnagrinėjimą padalijimą tarp teismo ir šalių, kadangi šalių pareigai rūpintis proceso skatinimu yra priešpriešinama teismo išaiškinimo pareiga, o būtent šių dviejų pareigų sąveika garantuoja tam tikrą bendradarbiavimą procese ir vėlgi proceso koncentruotumo principo įgyvendinimo galimybę.⁷⁰ Šis bylą nagrinėjančio teismo ir byloje dalyvaujančių asmenų bendradarbiavimas, siekiant kuo greičiau išnagrinėti civilinę bylą bei priimti teisingą sprendimą, išreiškia kooperacijos principo, įtvirtinto civiliniame procese, esmę.

Apibendrinant galima teigti, kad minėtų principų įtvirtinimu CPK, siekiama sudaryti sąlygas operatyviam civiliniam procesui. Naujai suformuluoti koncentracijos ir ekonomiškumo, kooperacijos principai įtakoja pakitusį rungimosi principo turinį. Taigi, galima daryti išvadą, kad įrodinėjimo pareigos teisinis reglamentavimas dabartiniame civiliniame procese yra daug platesnis.

Įrodinėjimo pareiga yra reglamentuojama daugelio valstybių civilinio proceso teisėje. Rusų civilinio proceso teisės literatūroje vartojama „įrodinėjimo naštos“ (rus.*бремя доказывания*) sąvoka, kuri apibrėžiama kaip šalies arba trečiojo asmens pareiga įrodyti faktų, kuriais grindžiami jų reikalavimai ar atsikirtimai, egzistavimą.⁷¹ Tai reiškia, kad įrodinėjimo

⁶⁹ Nekrošius V. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese // Teisė, 2004 Nr. 51, p. 73-74

⁷⁰ Ten pat, p.74

⁷¹ Треушников М. К. Судебные доказательства. Москва, 2004, с.49

našta suvokiama kaip šalių ir kitų byloje dalyvaujančių asmenų pareiga pateikti faktus ir įrodymus, turinčius juridinę reikšmę civilinei bylai. Tuo tarpu teismas turi tik sudaryti sąlygas minėtiems asmenims vykdyti savo, kaip įrodinėjimo subjektų, pareigą. Šių sąlygų sudarymas pasireiškia: 1) įrodinėjimo dalyko, kaip juridinių faktų visumos, kuri turi būti įrodyta šalių ir kitų byloje dalyvaujančių asmenų, nustatymu konkrečioje civilinėje byloje; 2) įrodinėjimo pareigos paskirstymu šalims ir kitiems byloje dalyvaujantiems asmenims; 3) teismo pagalba (tam tikrais išimtiniais atvejais) renkant ir pateikiant įrodymus.⁷²

Vokietijos civilinio proceso teisės literatūroje įrodinėjimo našta (vok. *Beweislast*) apibrėžiama kaip bendriausia nekodifikuota taisyklė, pagal kurią šalis, kuri tvirtina, turi nurodyti ir įrodyti visus faktus, kuriais remiasi kaip savo reikalavimų pagrindu.⁷³ Todėl pirmiausiai, šalis turi nurodyti atitinkamą reikalavimą pagrindžiančias faktines prielaidas, kurias, rungimosi metu, turi įrodinėti.

Įrodinėjimo našta (angl. *burden of proof*) reglamentuojama ir bendrosios teisės tradicijos šalyse. Anglų teisės literatūroje nurodoma, kad įrodinėjimo naštą sudaro: 1) bendroji našta (angl. *general burden*), t.y. pareiga įrodyti tam, kad laimėtų laiko; 2) teisinė našta (angl. *legal burden*), t.y. pareiga įrodyti ginčo dalyką; 3) įrodymų našta (angl. *evidential burden*), t.y. pareiga nurodyti ir pateikti pakankamai įrodymų, kad teismas galėtų nuspręsti, kas laimi bylą.⁷⁴ Tuo tarpu Jungtinėse Amerikos Valstijose „įrodinėjimo našta“ apibūdinama kaip dvilypis terminas, apimantis: 1) įrodymų pateikimo naštą (angl. *burden of producing evidence*); 2) įtikinėjimo naštą (angl. *burden of persuasion*).⁷⁵ Įrodinėjimo našta tenka tai šaliai, kuri teigia egzistuojant konkretų faktą, išskyrus tam tikras įstatymo numatytas išimtis, kuomet įrodinėjimo našta gali persikelti priešingai šaliai.

2.2. Bendrosios įrodinėjimo pareigos paskirstymo taisyklės

Kiekvienoje civilinėje byloje nustačius, kas yra šios bylos įrodinėjimo dalykas, iškyla kitas, praktiniu požiūriu svarbus, klausimas – kaip paskirstyti įrodinėtinų faktų įrodinėjimo pareigą. Dauguma civilinio proceso tvarka nagrinėjamų ginčų kyla iš privatinės teisės reguliuojamų santykių. Pripažįstant, kad bylos iškėlimas yra privatus šalies reikalas, logiška reikalauti, kad ir bylos aplinkybes įrodytų ginčo šalys. Tuo tarpu teismas, išlikdamas nešališkas ir neutralus, užtikrintų šalims vienodas galimybes savo tiesai įrodyti.

⁷² Осокина Г. Л. Гражданский процесс. Общая часть. Москва: Юристъ, 2003, с.571

⁷³ Koch H. Civil procedure in Germany. München: C.H. Beck, 1998, p.109

⁷⁴ Решетникова И. Д. Гражданский процесс право Англии и США. Екатеринбург: изд. урГЮА, 1997, с. 107

⁷⁵ Strong. J.W. McCormick on Evidence // 4th ed. St. Paul: West Publishing Co. 1992, p. 568

Klausimą kaip paskirstyti įrodinėjimo pareigą šalims, padeda spręsti civilinio proceso teisės doktrinoje suformuluotos bendrosios įrodinėjimo pareigos paskirstymo taisyklės bei materialinės teisės normos, atskirais atvejais nustatančios, kuri šalis ką konkrečiai turi įrodyti civilinėje byloje. Įrodinėjimo pareigos paskirstymo šalims taisyklių reikšmė yra ta, kad dar prieš prasidedant procesui, šalims yra nurodoma ką jos turės įrodinėti (o tai padeda apsispręsti ar apskritai verta rizikuoti pradėti procesą), be to, šių taisyklių praktinė svarba pasireiškia ir tuo, kad teismui yra nurodoma, kaip reikia išspręsti bylą tuo atveju, kai sprendimo priėmimui svarbi aplinkybė, teismo nagrinėjimo metu, negali būti nustatyta ir lieka nežinoma (situacija be įrodymų, - lot. *non liquet*).⁷⁶

Remiantis CPK 178 straipsniu (taip pat CPK 12 straipsniu) šalys turi įrodyti aplinkybes, kuriomis remiasi kaip savo reikalavimų bei atsikirtimų pagrindu, išskyrus atvejus, kai yra remiamasi aplinkybėmis, kurių nereikia įrodinėti. Ši proceso teisės norma yra žinoma kaip bendroji įrodinėjimo pareigos paskirstymo šalims taisyklė civiliniame procese. Bendroji įrodinėjimo pareigos paskirstymo taisyklė yra kilusi iš romėnų teisės, nurodžiusios, kad įrodinėjimo našta tenka tam, kuris teigia, o ne tam, kuris neigia (lot. *onus probandi in cumbit ei qui affirmat, non ei qui negat*). Ieškovui neįrodžius ieškinio faktinio pagrindo, ieškinys nėra tenkinamas (lot. *actore non probante reus absolvitur*) – tai kita taisyklė sekanti iš pirmosios. Dar viena įrodinėjimo pareigos taisyklė nurodo, kad atsakovas privalo įrodyti nesutikimo su jam pareikštu ieškiniu faktinį pagrindą (lot. *reus in excipiendo fit actor*).⁷⁷

Kadangi remiantis vien tik civilinio proceso teisės normomis ne visuomet yra aišku, ką kiekviena šalis konkrečioje situacijoje turi įrodyti, svarbu sistemiškai analizuoti tiek proceso, tiek materialinės teisės normas, kurios atskirais atvejais nurodo kitokias įrodinėjimo pareigos paskirstymo šalims taisykles.

Kaip remiantis bendrosiomis įrodinėjimo pareigos paskirstymo taisyklėmis yra paskirstoma šalims įrodinėjimo pareiga ir kaip ši įrodinėjimo pareiga įvykdoma; ar yra įrodinėjimo pareigos paskirstymo ypatumų bylose, susijusiose su viešo intereso apsauga – į šiuos klausimus bus bandoma atsakyti nagrinėjant šalių ir teismo vaidmenį įrodinėjimo procese.

2.2.1 Šalių vaidmuo įrodinėjimo procese

Ginčas dėl teisės vyksta tarp šalių, todėl būtent šalims tenka įrodinėjimo pareiga (lot. *onus probandi*) įrodyti savo reikalavimų bei atsikirtimų pagrįstumą. Šiuo atžvilgiu civilinės bylos šalys yra laikomos pagrindiniais įrodinėjimo pareigos subjektais. Įrodinėjimo pareigą šalys įvykdo nurodydamos teisiškai reikšmingus faktus bei juos pagrindžiančius įrodymus, rinkdamos

⁷⁶ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. II tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 589

⁷⁷ Mikelėnas V. Civilinis procesas. Pirmoji dalis. Vilnius: Justitia, 1997, p. 316

ir pateikdamos teismui įrodymus.⁷⁸ Vykdydamos įrodinėjimo pareigą, šalys, visų pirma, nurodo teisiškai reikšmingus faktus. Teisiškai reikšmingų faktų nurodymas prasideda jau keliant civilinę bylą ir gali tęstis iki nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje priėmimo.

Ieškovas pareigą nurodyti teisiškai reikšmingus faktus, paprastai įvykdo kreipdamasis su ieškiniu į teismą, kadangi remiantis CPK 135 straipsnio 1 dalies 2 punktu, ieškovas, pareikšdamas ieškinį, privalo nurodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimą, t.y. suformuluoti faktinį ieškinio pagrindą. Pažymėtina, kad ieškovas, pareigą nurodyti faktus įvykdo nurodydamas ne bet kokius faktus, o nurodydamas teisiškai reikšmingus faktus. Tai reiškia, kad realūs faktai turi teisinę reikšmę tik tokiu atveju, jeigu būtent su jais materialinė teisė, reguliuojanti ginčijamą teisinį santykį, sieja juridinių faktų atsiradimą, t.y. su kuriais materialinės teisės normos sieja šalių teisinio santykio atsiradimą, pasikeitimą ar pasibaigimą.⁷⁹

Dar romėnų teisėje suformuluota taisyklė, nurodžiusi, kad tas, kas kreipiasi į teismą gynybos, turi įrodyti, kad tokia gynyba jam būtina (lot. *semper necessitas probandi incumbit qui agit*).⁸⁰ Taigi tinkamas, visų pirma, teisiškai reikšmingų faktų nurodymo pareigos vykdymas, tiesiogiai susijęs su ieškovo pareikšto ieškinio priėmimu bei civilinės bylos iškėlimu. Kadangi teismas negali iškelti bylos savo iniciatyva, svarbu, kad ieškovas, kreipdamasis su ieškiniu į teismą, tinkamai vykdytų teisiškai reikšmingų faktų nurodymo pareigą. Bylos iškėlimo stadijoje keliamas tikslas nustatyti, ar yra teisės kreiptis į teismą prielaidos bei ar yra tinkamos šios teisės įgyvendinimo sąlygos. Šias aplinkybes teismas aiškina *ex officio*, kartu išspręsdamas ieškinio priėmimo klausimą. Viena tokių šios teisės įgyvendinimo sąlygų - ieškinio atitikimas CPK 135 straipsnio 1 dalies 2 punkto reikalavimui suformuluoti faktinį ieškinio pagrindą. Todėl šaliai nesilaikant procesinės procesinių dokumentų pateikimo tvarkos (šiuo atveju nevykdant teisiškai reikšmingų faktų nurodymo pareigos), jai kyla tam tikrų neigiamų padarinių: teisėjas nesprenžia ieškinio priėmimo klausimo, jeigu jame nenurodytas faktinis ieškinio pagrindas.

Reikalavimas tinkamai vykdyti pareigą nurodyti teisiškai reikšmingus faktus, gali būti paaiškinamas dispozityvumo bei rungimosi principais, kurie yra ypatingai glaudžiai tarpusavyje susiję. Civilinio proceso teisės literatūroje⁸¹ teigiama, kad dispozityvumo principas reiškia, kad viena vertus, asmuo įstatymo leistuose ribose gali pasirinkti elgesio variantą, kadangi tam tikra garantuojama procesinė teisė yra asmens dispozicijoje ir pasinaudoti šia teise, ar ne, sprendžia tik pats asmuo, turintis šią teisę. Tais atvejais, jeigu asmuo nusprendžia tam tikrą procesinę teisę įgyvendinti, t.y. kreiptis į teismą teisminės gynybos ir siekti tam tikro procesinio rezultato

⁷⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 51 „Dėl Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“, 7 punktas, http://www.lai.lt/Default.aspx?item=tn_iki2006&lang=1 prisijungimo laikas 2006 10 07

⁷⁹ Daukantas T. Ieškinio elementų problema civilinio proceso doktrinoje. Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2006, p. 41

⁸⁰ Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. Kaunas: Vijusta, 1996, p. 42-49

⁸¹ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 326

civilinėje byloje, jam kyla įstatyme numatytos procesinės pareigos (rungimosi principo aspektas). Taigi asmuo, pasirinkęs įgyvendinti šią savo procesinę teisę, turi šią teisę įgyvendinti įstatymo numatyta procesine tvarka.

Tinkamas ieškovo teisiškai reikšmingų faktų nurodymo pareigos vykdymas turi svarbią praktinę reikšmę. Atsakovas, gavęs tinkamai surašytą ieškinį, kuriame ieškovo reikalavimai yra tinkamai grindžiami teisiniais ir faktiniais argumentais, turi galimybę tinkamai suformuluoti savo teisinius ir faktinius atsikirtimus, o tam tiktais atvejais, atsakovas, matydamas savo padėties sudėtingumą, gali pasiūlyti ieškovui sudaryti taikos sutartį, visiškai arba iš dalies pripažinti ieškinio reikalavimus.⁸²

Teismas, priėmęs ieškinį, remiantis CPK 225 straipsniu, turi išsiųsti atsakovui pareikšto ieškinio ir jo priedų nuorašus bei nustatyti terminą atsakovo atsiliepimui pareikšti bei nurodyti jo nepateikimo pasėkmes. CPK 142 straipsnio 1 dalis nurodo, kad terminas atiliepimui pareikšti negali būti trumpesnis negu keturiolika ir ne ilgesnis negu trisdešimt dienų (išskyrus išimtinis atvejus, kai priklausomai nuo civilinės bylos sudėtingumo, terminas gali būti pratęstas iki šešiasdešimties dienų). Atsakovas, gavęs pareikšto ieškinio ir jo priedų nuorašus, turi pareigą pateikti atsiliepimą į pareikštą ieškinį. Atsiliepime, be kitų šiam procesiam dokumentui keliamų reikalavimų, atsakovas turi nurodyti sutinkama, ar nesutinkama su pareikštu ieškiniu, ir tuo atveju, jeigu nesutinkama, nurodyti nesutikimo motyvus (CPK 142 straipsnio 2 dalies 1, 2 punktai). Atsakovas taip pat turi teisę priešieškiniui pareikšti. Priešieškiniui pareikšti taikomi reikalavimai, nurodyti ieškiniui pareikšti (CPK 143 straipsnio 3 dalis), todėl atsakovas, pareikšdamas priešieškinį civilinėje byloje, taip pat turi vykdyti teisiškai reikšmingų faktų nurodymo pareigą. Šiuo metu galiojantis CPK nenustato konkretaus termino atsakovo priešieškiniui pareikšti, tačiau nurodo, kad šią galimybę atsakovas turi iki nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje priėmimo momento.

Kadangi teismas, remiantis vien tik šalies teigimu, dėl jos nurodytų teisiškai reikšmingų faktų egzistavimo negali nustatyti, ar tikrai tarp šalių susiklostę materialieji teisiniai santykiai, ar tikrai ieškovo subjektinė teisė ar teisėtas interesas yra pažeisti ir ar tikrai juos pažeidė ieškovo nurodytas asmuo, todėl svarbu, kad visi nurodyti faktai būtų pagrindžiami atitinkamai įrodymais. Iš romėnų teisės kilusi kita taisyklė - *idem est non probari et non esse* - reiškia, kad kas neįrodyta, tas neegzistuoja.⁸³ 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimo Nr. 51 7 punkte, LAT Senatas yra išaiškinęs, kad įrodinėjimo pareiga taip pat vykdoma nurodant, renkant ir pateikiant teisiškai reikšmingus faktus patvirtinančius įrodymus.⁸⁴

⁸² Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. II tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 17

⁸³ Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. Kaunas: Vijusta, 1996, p. 42-49

⁸⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 51 „Dėl Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“, http://www.lat.lt/Default.aspx?item=tn_iki2006&lang=1 prisijungimo laikas 2006 10 07

Pagal CPK 177 straipsnio 1 dalį, įrodymais civilinėje byloje laikomi bet kokie faktiniai duomenys, kuriais remiantis teismas, įstatymų nustatyta tvarka konstatuoja, kad egzistuoja aplinkybės, pagrindžiančios šalių reikalavimus bei atsikirtimus ir kitokios turinčios reikšmės bylai aplinkybės, arba, kad jų nėra. Tačiau reikia pažymėti, kad LAT CBS teisėjų kolegija, savo vienoje nagrinėtų civilinių bylų, yra patikslinusi, kad „įrodymai konkrečioje civilinėje byloje yra ne bet kokia informacija, o tik informacija apie aplinkybes, kurios yra įrodinėjimo dalykas.“⁸⁵

Ieškovas, pateikdamas teismui ieškinį, privalo nurodyti įrodymus, patvirtinančius jo išdėstytas aplinkybes, taip pat liudytojų gyvenamosios vietos ir kitokių įrodymų buvimo vietą (CPK 135 straipsnio 1 dalies 3 punktas). Tuo tarpu atsakovas, nesutikdamas su jam pareikštu ieškiniu, atsiliepime, be kitų šiam procesiam dokumentui keliamų reikalavimų, turi nurodyti įrodymus, kuriais grindžia nesutikimo su jam pareikštu ieškiniu motyvus (142 straipsnio 2 dalies 2 punktas). Kadangi atsakovo priešieškiniui taikomi reikalavimai ieškiniui pareikšti, todėl pareikšdamas priešieškinį, atsakovas jame taip pat privalo nurodyti įrodymus, pagrindžiančius jo reikalavimą (CPK 143 straipsnio 3 dalis). Svarbu pabrėžti, kad tinkamas pareigos nurodyti įrodymus vykdymas reiškia, kad šalys turi ne tik nurodyti įrodymus, bet ir konkrečiai įvardinti kokias jų nurodytas aplinkybes vienas arba kitas nurodomas įrodymas pagrindžia. Pavyzdžiui, šalis, kuri remiasi liudytojų parodymais, turi tiksliai nurodyti, kokias bylai reikšmingas aplinkybes jis paliudys. Įrodymų nurodymas yra svarbus tuo, kadangi tik žinant kokius įrodymus reikia surinkti ir pateikti, galima tinkamai pasirengti teisminiam bylos nagrinėjimui ir užtikrinti, kad visa medžiaga, būtina bylos išsprendimui, būtų sukoncentruota pasirengimo teisminiam bylos nagrinėjimui stadijoje, o per teisminį nagrinėjimą tereikėtų ištirti byloje esamus įrodymus ir priimti sprendimą.⁸⁶

Vykdydamos įrodinėjimo pareigą, šalys turi ne tik nurodyti savo išdėstytas aplinkybes pagrindžiančius įrodymus, tačiau ir pateikti šiuos įrodymus teismui. Pats įrodymų pateikimas yra suvokiamas kaip faktinis įrodymų perdavimas teismui.⁸⁷ Ieškovas, pateikdamas ieškinį, turi pridėti dokumentus ir kitus įrodymus, kuriais grindžiami ieškovo reikalavimai (CPK 135 straipsnio 2 dalis). Tačiau šioje vietoje turėtume pažymėti, kad bylos iškėlimo stadijoje, ieškovui keliamas reikalavimas nurodyti ir pateikti savo reikalavimą pagrindžiančius įrodymus, neturi būti suprantamas, kaip pareiga bylos iškėlimo stadijoje įrodyti savo ieškinio pagrindą. Sprendžiant ieškinio priėmimo klausimą, įrodymų pakankamumo klausimas bei ieškovo reikalavimo pagrįstumas nėra vertinami, kadangi į šiuos klausimus teismas atsako tik išnagrinėjęs bylą iš esmės. Bylos iškėlimo stadijoje, kaip minėjome, tikrinama ar yra teisės kreiptis į teismą

⁸⁵ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-126/2005 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=27995 prisijungimo laikas 2006 10 07

⁸⁶ Nekrošius V. Pasirengimas teisminiam nagrinėjimui civiliniame procese: teoriniai ir praktiniai aspektai // Teisė. 2004, Nr. 2(50), p.6

⁸⁷ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 409

prielaidos ir ar ieškovas tinkamai įgyvendina šią savo procesinę teisę. Tuo tarpu pasirengimo teismui bylos nagrinėjimui stadijoje aiškinamasi faktinė bylos situacija, nustatoma, ar reikia pateikti papildomų įrodymų byloje ir pan. Teismas atsakyti, ar įrodymų pakanka reikšmingoms bylos aplinkybėms nustatyti, ar tinkami įrodymai buvo surinkti ir pateikti, ir ar ieškovas turi teisę į jo reikalavimo patenkinimą, gali tik išnagrinėjęs bylą iš esmės. Pavyzdžiui, kasacine tvarka išnagrinėjusi civilinę bylą Nr.3K-3-52/2005 LAT CBS teisėjų kolegija pažymėjo: „faktai galėjo būti pripažinti įrodytais, jeigu šalys, konkrečiai šioje situacijoje – ieškovai, būtų pateikę įrodymus, leidžiančius daryti labiau tikėtiną išvadą, kad faktai buvo nei nebuvo. Todėl teisėjų kolegija sutinka su apeliacinės instancijos teismo išvada, kad ieškovai neįrodė savo reikalavimų pagrįstumo.“⁸⁸

Atsakovas, nesutikdamas su jam pareikštu ieškiniu, taip pat turi pareigą pateikti įrodymus, kuriais grindžiami jo nesutikimo motyvai (142 straipsnio 3 dalis). Kadangi atsakovo priešieškinyje pareiškiamas pagal taisyklės ieškiniui pareikšti, priešieškinyje atsakovas taip pat prideda įrodymus, pagrindžiančius jo reikalavimą (CPK 143 straipsnio 3 dalis).

Reikia atkreipti dėmesį, kad CPK 226 straipsnyje įtvirtinta šalies pareiga pasirengimo teismui bylos nagrinėjimui stadijoje pateikti visus turimus įrodymus, neturėtų būti suprantama, kaip pareiga pateikti apskritai viską, kas, šalies manymu, yra reikšminga bylai, kadangi toks šio straipsnio aiškinimas reikštų visišką teismo perkrautumą nereikalinga procesine medžiaga. Todėl šis straipsnis turėtų būti interpretuojamas CPK 7 straipsnio, įtvirtinančio šalies pareigą rūpintis proceso skatinimu kontekste, t.y. šalys turėtų pateikti tik tuos įrodymus, kurie yra būtini, atsižvelgiant į konkrečią procesinę situaciją, o tinkamu šios pareigos įgyvendinimu bei pagalba ją įgyvendinant, turėtų rūpintis bylą nagrinėjantis teismas.⁸⁹

Kai tam tikrais atvejais, šalys pačios negali pateikti įrodymų pagrindžiančių jų išdėstytas aplinkybes, tai privalo būti nurodyta jų procesiniuose dokumentuose. Šalies prašymas teismui dėl konkrečių įrodymų išreikalavimo turi atitikti įstatymo keliamus reikalavimus. Kaip yra detalizavęs LAT Senatas „Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą“ apžvalgoje, šalys, negalėdamos pateikti kokių nors įrodymų, savo procesiniuose dokumentuose privalo nurodyti tokio negalėjimo priežastis, pateikti šias priežastis patvirtinančius įrodymus, ir suformuluoti teismui adresuotą prašymą išreikalauti įrodymus, be to, prašyme privalo nurodyti kurioms aplinkybėms patvirtinti šie įrodymai reikalingi bei šių įrodymų buvimo vietą.⁹⁰ Tačiau, analizuojant LAT praktiką matyti,

⁸⁸ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-52/2005 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=28015 prisijungimo laikas 2006 10 07

⁸⁹ Nekrošius V. Koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002, p. 86

⁹⁰ LAT Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimu Nr. 51 patvirtinta Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą, apžvalga, http://www.lat.lt/Default.aspx?item=tn_iki2006&lang=1 prisijungimo laikas 2006 10 07

kad galutinis sprendimas, ar prašomi išreikalauti įrodymai turi būti pateikti civilinėje byloje, tenka teismui. Sprendžiant civilinę bylą Nr.3K-3-627/2005 LAT CBS teisėjų kolegija pasisakė: „kai dalyvaujantis byloje asmuo pateikia prašymą teismui išreikalauti įrodymus, kurių jis pats negali gauti (CPK 199 straipsnis), teismas tenkina prašymą tik tokiu atveju, jeigu išnagrinėjęs minėtą prašymą konstatuoja, kad prašomi išreikalauti įrodymai yra susiję su civilinės bylos įrodinėjimo dalyku.“⁹¹ Be to, kaip yra nurodęs LAT Senatas minėtoje apžvalgoje, neturėtų būti tenkinamas prašymas išreikalauti įrodymą ir tais atvejais, jeigu toks įrodymas jau yra byloje; jeigu prašoma išreikalauti įrodymą, kuriame yra valstybės ar tarnybos paslapčių; jeigu rašytiniai įrodymai negali būti pateikti nes juose būtų atskleistos aplinkybės, kurias sužinojo atstovai civilinėse bylose ar gynėjai baudžiamosiose bylose, eidami atstovo ar gynėjo pareigas, dvasininkai – tikinčiojo išpažinties metu, aplinkybės, sudarančios medikų profesinę paslaptį ir kt. (CPK 188 str., 189 str. 2 d., 191 str. 2 d. ir 199 str. 3 d. nurodytų priežasčių); taip pat nustačius, kad šalys pačios galėjo gauti ir pateikti teismui konkrečius įrodymus, o prašymą išreikalauti įrodymus pateikė piktnaudžiaudamos procesinėmis teisėmis.⁹²

Pažymėtina, kad teismas, šalių procesiniuose dokumentuose pastebėjęs įstatymo reikalavimų neatitikimus, priima rašytinę nutartį, kur nurodo trūkumus bei nustato terminą (ne trumpesnę kaip septynios dienos) šiems trūkumams pašalinti (CPK 115 straipsnio 2 dalis). Nepašalinus procesinio dokumento trūkumų per nustatytą terminą, procesinis dokumentas laikomas nepaduotu ir grąžinamas jį padavusiam asmeniui (CPK 115 straipsnio 3 dalis).

Kadangi pasirengimo teismui bylos nagrinėjimui stadijoje aiškinamasi faktinė bylos situacija, šalys, iki pat nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje priėmimo momento, turi teisę keisti ieškinio (priešieškino) faktinį pagrindą. Keičiant aplinkybes, kuriomis remiamasi, automatiškai keičiasi ir įrodymai, kuriuos reikia surinkti ir pateikti civilinėje byloje. Tuo tarpu teismo bylos nagrinėjimo stadijai keliamas tikslas tirti bei vertinti, pasirengimo teismui bylos nagrinėjimui stadijoje surinktus įrodymus, o naujų įrodymų pateikimas galimas tik išimtiniais atvejais, kai bylos nagrinėjimo teisme stadijoje atsirado būtinybė taikyti kitą teisės normą, patikslinti įrodinėjimo dalyką, šalių įrodinėjimo pareigas, taip pat būtinybė surinkti ir pateikti naujus įrodymus. Tokiomis išimtinėmis situacijomis, teismas, priėmęs žodinę arba rašytinę nutartį, dėl naujų įrodymų priėmimo arba išreikalavimo, kurioje privalo suformuluoti argumentus, pagrindžiančius naujų įrodymų būtinybę, turi teisę pasiūlyti šalims pateikti naujus

⁹¹ LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-627/2005 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29151 prisijungimo laikas 2006 10 07

⁹² LAT Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimu Nr. 51 patvirtinta Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą, apžvalga, http://www.lat.lt/Default.aspx?item=tn_iki2006&lang=1 prisijungimo laikas 2006 10 07

įrodymus, arba šalių prašymu juos išreikalauti.⁹³ Vadinasi, įrodymų pateikimo pareigos vykdymas, teismo bylos nagrinėjimo stadijoje, įmanomas tik išimtiniais atvejais.

Bendroji įrodinėjimo pareigos paskirstymo taisyklė nurodo, kad įrodinėja tas, kas teigia, todėl ieškovui, ieškinyje nurodžius teisiškai reikšmingus faktus, tenka šių faktų įrodinėjimo pareiga. LAT CBS teisėjų kolegija, nagrinėdama civilinę bylą Nr.3K-3-199/2005 pasisakė dėl bendrosios įrodinėjimo pareigos paskirstymo taisyklės: „bendroji įrodinėjimo pareigos paskirstymo taisyklė nustato, kad įrodinėjimo pareiga tenka tam asmeniui, kuris teigia, o ne tam, kuris neigia. Taigi ieškovas turi įrodyti savo reikalavimo pagrįstumą – ieškinio faktinį pagrindą. Ieškovui neįrodžius ieškinio faktinio pagrindo, ieškinys nėra tenkinamas. Atsakovas, nesutikdamas su ieškiniu, privalo įrodyti tokio nesutikimo faktinį pagrindą.“⁹⁴ Vadinasi, kadangi rungimosi principas išreiškia civilinį procesą, kuriame vyksta lygiateisių šalių kova, kur viena šalis pareiškia savo reikalavimus, o kita šalis gali gintis nuo jai pareikštų reikalavimų, atsakovas gali nesutikti su jam pareikštu ieškiniu. Šioje vietoje logiškai seka kita įrodinėjimo pareigos taisyklė - atsakovas privalo įrodyti nesutikimo su jam pareikštu ieškiniu faktinį pagrindą (lot. *reus in excipiendo fit actor*).

Analizuojant LAT praktiką matyti, jog tai, kad atsakovas neįrodo atsikirtimų, nereiškia, kad ieškinys bus patenkintas, kadangi atsikirtimas į ieškinį ir atsikirtimo pagrindą sudarančių aplinkybių įrodinėjimas yra antraeilis, jeigu ieškovas remiasi aplinkybėmis, kurias jis turi įrodyti, bet jos nėra preziumuojamos.⁹⁵ Ieškinys bus patenkintas tik tada, kai jis įrodytas, todėl atsakovas gali atsikirsti į ieškinį ir įrodinėti jam naudingas aplinkybes, dėl kurių ieškinys gali būti atmetamas. Vadinasi, nepriklausomai nuo to, ar atsakovas įrodo savo atsikirtimus, ar ne, ieškinys bus atmetamas kaip neįrodytas, jeigu pirmiausiai, ieškovas nesugebės įrodyti savo reikalavimų pagrįstumo.

Remiantis CPK 143 straipsniu, atsakovas turi teisę priešieškiniui pareikšti. Atsakovas, pareiškęs priešieškinį civilinėje byloje, pats tampa ieškovu savo pareikšto priešieškinio atžvilgiu, todėl šiuo atžvilgiu taikoma bendroji įrodinėjimo pareigos paskirstymo taisyklė, kad „įrodinėjimo našta tenka tam, kuris teigia (*onus probandi in cumbit ei qui affirma*)“. Vadinasi, atsakovas turi įrodyti savo priešieškinio faktinį pagrindą. Pavyzdžiui, civilinėje byloje Nr.3K-3-81/2005, Kasacinio teismo teisėjų kolegija pažymėjo: „priešieškinyje atsakovas nurodo, kokias konkrečias statybines medžiagas ir įrenginius jis pateikė rangovui už savo lėšas ir prašo šias išlaidas jam atlyginti. Tai yra jo reikalavimo dalykas. CPK 178 straipsnis, reglamentuojantis

⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 51 „Dėl Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“, 10 punktas, http://www.lat.lt/Default.aspx?item=tn_iki2006&lang=1 prisijungimo laikas 2006 10 07

⁹⁴ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-199/2005 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=28066 prisijungimo laikas 2006 10 07

⁹⁵ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-549/2001 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=11548 prisijungimo laikas 2006 10 07

įrodinėjimo pareigą, nustato, kad šalis turi įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus bei atsikirtimus, išskyrus atvejus, kai yra remiamasi aplinkybėmis, kurių CPK nustatyta tvarka nereikia įrodinėti. Taigi pareiga įrodyti savo reikalavimus priklauso juos pareiškusiai šaliai, šiuo atveju - atsakovui, o ieškovas <...> neturi pareigos įrodyti, kad sumokėjo už priešieškinyje išvardytas medžiagas.“⁹⁶

Pažymėtina, kad įrodinėjimo pareiga šalims turi būti paskirstoma taip, kad nebūtų pažeisti rungimosi, šalių lygiateisiškumo principai. Dažnai yra teigiama, kad rungimasis yra šalių lygiateisiškumo, teisėjo nešališkumo ir kitų principų garantija.⁹⁷ Teismų praktikoje taip pat akcentuojama, kad teismai abiem šalims turi sudaryti vienodas sąlygas įgyvendinti savo teises, todėl šalims turi būti sudarytos vienodos rungimosi sąlygos.⁹⁸ Šis reikalavimas kyla iš procesinio šalių lygiateisiškumo principo, kuris yra LR Konstitucijos 29 straipsnyje įtvirtintos nuostatos, dėl visų asmenų lygybės įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms bei pareigūnams, išraiška. Todėl teismų praktikos analizė rodo, kad būtent dėl įrodinėjimo paskirstymo šalims tvarkos pažeidimo dažnai yra naikinami teismų sprendimai apeliacine bei kasacine tvarka. Pavyzdžiui, civilinėje byloje Nr.3K-3-1163/2003 LAT CBS teisėjų kolegija nurodė: „Kasacinio skundo argumentai dėl 1964 m. CPK 58 straipsnio (dabartinio CPK 178 straipsnio) pažeidimo priimtini. Bylą nagrinėję teismai pripažino nustatytomis aplinkybes, kad žemės sklypai atsakovėms suteikti be teisėto pagrindo. Pirmosios instancijos teismas motyvavo, kad nuosavybės teisių atkūrimo byla yra dingusi, o 2002 m. rugpjūčio 8 d. archyvo pažymėjimas neįrodo sklypų suteikimo teisėtumo. Apeliacinės instancijos teismas sutiko su tokiomis išvadomis ir konkrečiai nurodė, kad atsakovėms nebuvo užkirstas kelias pateikti įrodymus ir prašyti teismą išreikalauti dokumentus. Šie motyvai rodo, jog teismai reikalavo atsakoves įrodyti aplinkybę, kad nuosavybės teisės joms atkurtos neteisėtai. Tokia nuostata prieštarauja 1964 m. CPK 58 straipsnio (dabartinio CPK 178 straipsnio) nustatytai taisyklei, kad kiekviena šalis įrodo tas aplinkybes, kokias nurodo kaip savo reikalavimų ar atsikirtimų pagrindą. Ieškovas savo reikalavimus grindė tuo, kad atsakovėms nuosavybės teisės atkurtos neteisėtai. Tai reiškia, kad ieškovas turi pateikti įrodymus, jog atsakovėms neteisėtai atkurtos nuosavybės teisės.“⁹⁹ Vadinasi, bendras principas, kurio turi būti laikomasi nagrinėjant civilines bylas – tai draudimas vieną šalį įpareigoti įrodinėti tai, ką privalo įrodyti kita šalis.

⁹⁶ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-81/2005 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=27801 prisijungimo laikas 2006 10 07

⁹⁷ Driukas A., Jokūbauskas Č., Koverovas P. ir kt. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Vilnius: Justitia, 2004, p.79

⁹⁸ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-628/2005 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29106 prisijungimo laikas 2006 10 07

⁹⁹ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1163/2003 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=24374 prisijungimo laikas 2006 10 07

Reikia pastebėti, kad bendroji įrodinėjimo pareigos paskirstymo taisyklė, pagal kurią įrodinėjimo pareiga tenka tai šaliai, kuri teigia, turi išimčių. Šios išimtys numatytos nagrinėjant bylas, kylančias iš darbo teisinių santykių. Pavyzdžiui, Kasacinio teismo teisėjų kolegija 2006 m. sausio 4 d. priimtoje nutartyje civilinėje byloje pagal ieškovės B. K. ieškinį atsakovui uždarajai akcinei bendrovei „Šilutės butų ūkis“, dėl neteisėto atleidimo iš darbo ir su darbo santykiais susijusių išmokų priteisimo nurodė, kad sprendžiant teisme kilusį darbuotojo ir darbdavio ginčą dėl darbuotojo atleidimo iš darbo teisėtumo, darbdavys (atsakovas) privalo įrodyti tų svarbių priežasčių, kuriomis jis grindė darbo sutarties nutraukimą, buvimą (CPK 178 straipsnis).¹⁰⁰ Toks įrodinėjimo pareigos perkėlimas darbdaviui pateisinamas todėl, kad darbo bylose yra specifika civilinio procesinio teisinio santykio subjektinė sudėtis, dėl ko užtikrinti procesinę šalių lygybę šiose bylose yra kur kas sudėtingiau nei kitų kategorijų bylose jau vien dėl to, kad nors formaliai ieškovo ir atsakovo procesinės teisės yra lygios, darbdavys, paprastai pasižymintis organizaciniu, materialiniu pranašumu, turi daug realesnes galimybes veiksmingai ir tinkamai įgyvendinti procesines teises. Tuo tarpu darbuotojas yra socialiai silpnesnė šalis, todėl tokių galimybių paprastai neturi. Kalbant apie civilinio proceso rungtyniškumą, turima omenyje vienodai pajėgių varžovų rungtinėjimas, todėl rungtinėjimas absoliutinant tuomet, kai bylos šalių lygybė yra tik formali, būtų ignoruojami tokie svarbūs procesiniai principai kaip teisė būti išklaustyti, pažeistų subjektinių teisių gynyba bei teisingo sprendimo priėmimas.¹⁰¹

Įrodinėjimo pareiga šalims gali būti paskirstoma remiantis ne tik proceso teisės normomis. Atskirais atvejais įrodinėjimo pareigos paskirstymo šalims tvarką reglamentuoja ir materialinės teisės normos. Pavyzdžiui, remiantis materialinės teisės normomis, įrodinėjimo pareiga gali būti paskirstoma taip:

- už žalą, atsiradusią dėl klaidinančios reklamos, atsako reklamos davėjas, jeigu neįrodo, kad žala atsirado ne dėl jo klatės (CK 6.302 straipsnio 1, 2 dalys).
- kai kreditorius priėmė įvykdymą, pareiga įrodinėti, kad prievolė neįvykdyta ar netinkamai įvykdyta, tenka kreditoriui (CK 6.123 straipsnio 2 dalis).

2004 m. gruodžio 30 d. apžvalgoje LAT Senatas yra nurodęs, kad „kai materialinės teisės normos nustato kitokią įrodinėjimo pareigų paskirstymo tvarką negu CPK normos, reikia vadovautis materialinės teisės normomis nustatyta bei teismų praktikos suformuota įrodinėjimo tvarka.“¹⁰² Analizuojant teismų praktiką matyti, kad dažnai būtent dėl materialinės teisės normų reglamentuojamos įrodinėjimo pareigos paskirstymo šalims tvarkos pažeidimo naikinami

¹⁰⁰ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-13/2006 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29316 prisijungimo laikas 2006 10 07

¹⁰¹ Jonaitis M. Atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo ypatumai pagal naująjį Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksą//Jurisprudencija. 2003, t. 42(34), p.124

¹⁰² LAT Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimu Nr. 51 patvirtinta Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą, apžvalga, http://www.lat.lt/Default.aspx?item=tn_iki2006&lang=1 prisijungimo laikas 2006 10 07

žemesniųjų instancijų teismo sprendimai. Civilinėje byloje Nr.3K-3-444/2005 teisėjų kolegija pažymėjo: „prievolių teisėje galioja taisyklė, jog tinkamo prievolės įvykdymo pareiga tenka skolininkui, jeigu prievolės įvykdymas dar nėra priimtas, t.y. būtent atsakovui tenka pareiga įrodyti, kad prievolė buvo įvykdyta tinkamai. < ... > minėtu atveju, bylą nagrinėję žemesniųjų instancijų teismai, šių aspektų nevertino, o įrodinėjimo pareigą priskyre ieškovui, netinkamai taikė materialinės teisės normas, todėl LAT grąžino bylą iš naujo nagrinėti apeliacinės instancijos teismui.“¹⁰³

Nepriklausomai nuo to, ar įrodinėjimo pareiga šalims paskirstoma remiantis proceso, ar remiantis materialinės teisės normomis, abiem atvejais turi būti laikomasi nuostatos draudžiančios visą įrodinėjimo pareigą perkelti tik vienai šaliai. Civilinės bylos Nr.3K-3-1031/2003 nutartyje LAT CBS teisėjų kolegija konstatavo: „suinteresuotam asmeniui pareiškus ieškinį dėl patento pripažinimo negaliojančiu kaip neatitinkančio patentabilumo reikalavimui, visų su tuo susijusių aplinkybių įrodinėjimo pareiga tarp šalių paskirstoma pagal CPK 178 straipsnyje (1964 m. CPK 58 straipsnis) įtvirtintą bendrąją taisyklę, t.y. šalys turi įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus bei atsikirtimus, išskyrus atvejus, kai yra remiamasi aplinkybėmis, kurių šio Kodekso nustatyta tvarka nereikia įrodinėti. Suinteresuotas asmuo, pareiškęs tokio pobūdžio ieškinį įrodinėja aplinkybes, jo manymu, pagrindžiančias išradimo nepatentabilumą, o ginčijamo išradimo patento savininkas įrodinėja tas aplinkybes, kurios, jo manymu, įrodo išradimo atitikimą patentabilumo reikalavimui, t.y. ginčijamojo išradimo patento savininkas šiuo atveju nėra atleidžiamas nuo įrodinėjimo pareigos, visą įrodinėjimo našta (*onus probandi*) perkeliant suinteresuotam asmeniui.“¹⁰⁴

Apibendrinant galima teigti, kad tik nuo to, ar bylos šalis sugebės įrodyti savo reikalavimų pagrįstumą arba paneigti priešingos šalies tvirtinimus, priklausys konkrečios civilinės bylos baigtis. Tuo tarpu tinkamas šalies įrodinėjimo pareigos vykdymas, tiesiogiai lemia operatyvų civilinės bylos nagrinėjimą bei priimto sprendimo civilinėje byloje pagrįstumą.

2.2.2. Teismo vaidmuo įrodinėjimo procese

Nors teismo įrodinėjimo pareiga (*onus probandi*) nesaisto, tačiau šiuo metu galiojantis CPK įtvirtina aktyvų teismo vaidmenį išaiškinant šalims, vykdančioms įrodinėjimo pareigą, jų teises bei pareigas. Teismas, nepažeisdamas teismo ir teisėjo nepriklausomumo ir nešališkumo, šalių lygiateisiškumo, rungimosi bei dispozityvumo principų, vadovauja procesui, išaiškina dalyvaujantiems byloje asmenims jų teises ir pareigas, taip pat perspėja juos apie procesinių

¹⁰³ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-444/2005m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=28733 prisijungimo laikas 2006 10 07

¹⁰⁴ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1031/2003 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=24249 prisijungimo laikas 2006 10 07

veiksmų neįvykdymo pasekmes, padeda dalyvaujantiems byloje asmenims realizuojant jų teises bei sudaro sąlygas, kad būtų visapusiškai ir pilnai ištirti įrodymai bei nustatytos visos bylai reikšmingos faktinės aplinkybės.

Pažymėtina, kad šiuo metu galiojančio CPK pagrindu pasirinktas socialinio civilinio proceso modelis. Socialinio civilinio proceso teorija, kuria remiasi daugelis kontinentinės Europos valstybių, yra grindžiama proceso koncentruotumo principu bei siekiu nustatyti materialiąją tiesą civilinėje byloje. Siekiant šių socialinio civilinio proceso keliamų tikslų įgyvendinimo, būtina sąlyga yra aktyvesnio teismo vaidmens įtvirtinimas įrodinėjimo procese. Tačiau būtina pažymėti, kad bylą nagrinėjančio teismo aktyvumas neturėtų būti absoliutinas. Pabrėžiant socialinę teismo funkciją, kinta ir požiūris į teisėjo vaidmenį civiliniame procese, todėl šiuo metu galiojantis CPK orientuoja į tai, kad teisėjo vaidmuo procese yra labiau aktyvus nei pasyvus, ypačingai tais atvejais, kuomet kalbama apie vadinamųjų „nedispozityvių“ bylų nagrinėjimą, tuo tarpu įprastose bylose, kuriose vyrauja išimtinai privatus šalių interesas, pasirinktas ir liberaliajam proceso modeliui būdingas pasyvaus teisėjo bruožas.¹⁰⁵

Teismo vaidmuo įrodinėjimo procese detalai atskleidžiamas teismų praktikoje: „CPK 8 straipsnyje nustatyta, kad teismas, bendradarbiaudamas su dalyvaujančiais byloje asmenimis, imasi priemonių, jog byla būtų tinkamai išnagrinėta; taigi teismas, likdamas nešališkas ir neutralus, nepažeisdamas dispozityvumo, rungimosi, šalių lygiateisiškumo ir kitų proceso principų, vadovauja procesui, vykdo CPK nustatytus procesinius veiksmus. < ... > kooperacijos civiliniame procese principas reiškia, jog tiek teismas, tiek šalys ir kiti byloje dalyvaujantys asmenys privalo bendrai veikti, siekdami CPK straipsnyje nustatytų tikslų.“¹⁰⁶ Taigi šiuo metu galiojančiame CPK įtvirtintas kooperacijos principas reiškia, kad atsakomybė už tinkamą bylos nagrinėjimą dalijama teismui ir civilinės bylos šalims. Tiek šalys, tiek ir teismas turi pareigą rūpintis tinkamu bylos nagrinėjimu. Būtent teismo ir bylos šalių bendradarbiavimas garantuoja proceso koncentruotumo principo įgyvendinimo galimybę.

Teismo vaidmuo įrodinėjimo procese iš esmės apibūdinamas teismo išaiškinimo pareigos vykdymu. Teismo išaiškinimo pareiga yra įtvirtinta CPK 159 straipsnio 1 dalyje, kur nurodoma, kad posėdžio pirmininkas rūpinasi išsamiau esminių bylos aplinkybių išaiškinimu, imasi priemonių sutaikyti šalis. Kadangi teisingas materialinės teisės normos išaiškinimas ir pritaikymas yra teismo pareiga, o šią pareigą teismas gali tinkamai įgyvendinti tik tuo atveju, jeigu buvo teisingai nustatytas įrodinėjimo dalykas civilinėje byloje bei tinkamai paskirstyta įrodinėjimo pareiga šalims, teismas, siekdamas tinkamai realizuoti šią savo pareigą, privalo imtis atitinkamų procesinių priemonių. Taigi teismas, siekdamas nustatyti išsamias esmines bylos

¹⁰⁵ Valančius V. Kai kurie naujojo civilinio proceso kodekso bruožai // Jurisprudencija. 2002, t. 28 (20), p. 197

¹⁰⁶ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-178/2006 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29663 prisijungimo laikas 2006 10 07

aplinkybes, turi tinkamai vykdyti savo išaiškinimo pareigą: posėdžio pirmininkas gali užduoti klausimų byloje dalyvaujantiems asmenims, reikalauti iš jų paaiškinimų, nurodyti jiems aplinkybes, kurias būtina nustatyti siekiant teisingai išnagrinėti bylą, reikalauti iš jų įrodymų, kuriais tos aplinkybės turi būti pagrįstos, o kodekso nustatytais atvejais (bylose kylančiose iš šeimos (CPK 376 straipsnio 1 dalis), darbo (CPK 414 straipsnio 1 dalis) teisinių santykių, taip pat ypatingosios teisenos bylose (CPK 443 straipsnis) ir kt. kodekso numatytais atvejais), rinkti įrodymus savo iniciatyva. Tokį teismo išaiškinimo pareigos turinį lemia tiek siekis nustatyti materialiąją tiesą civilinėje byloje, tiek ir civilinio proceso koncentruotumo ir ekonomiškumo (CPK 7 straipsnis) bei kooperacijos (CPK 8 straipsnis) principai, kuriais vadovaudamasis teismas privalo rūpintis, kad byla būtų išnagrinėta tinkamai ir per kuo trumpesnę laiką.

Taigi siekiant, kad civilinė byla iš esmės būtų išnagrinėta jau pirmame teismo posėdyje, parengiamojo teismo posėdžio metu yra aiškinamasi faktinė civilinės bylos situacija, siekiama kad būtų galutinai suformuluoti šalių reikalavimai bei atsikirtimai. Todėl teismas, visus jam kylančius neaiškumus, pašalina vykdydamas išaiškinimo pareigą. Teismas, parengiamojo posėdžio metu, gali aptarti su bylos šalimis bylos aplinkybes, gali užduoti klausimų byloje dalyvaujantiems asmenims, reikalauti iš jų paaiškinimų, nurodyti jiems aplinkybes, kurias būtina nustatyti siekiant teisingai išnagrinėti bylą. Šioje vietoje svarbu pabrėžti, kad CPK 159 straipsnio 1 dalyje įtvirtintos teismo išaiškinimo pareigos vykdymas, pasireiškiantis posėdžio pirmininko pasiūlymu šalims nurodyti aplinkybes, kurias būtina nustatyti siekiant teisingai išnagrinėti bylą, neturėtų būti suvokiamas kaip rungimosi bei dispozityvumo principų ribojimas įrodinėjimo procese. Kadangi pripažįstama, kad bylos iškėlimas yra privatus šalies reikalas, vadinasi, tik šalys sprendžia kaip naudotis savo procesinėmis teisėmis. Civiliniame procese esant įtvirtintam kooperacijos principui, aktyvus bylą nagrinėjančio teismo vaidmuo įrodinėjimo procese reiškia, kad teismas turi šalis „skatinti, formuluoti ir motyvuoti, tačiau tik šalys ir niekas kitas sprendžia kaip jos į tai reaguos“.¹⁰⁷ Vadinasi, teismo siūlymas šalims nurodyti aplinkybes, kurias būtina nustatyti siekiant teisingai išnagrinėti bylą, negali būti traktuojamas kaip rungimosi, dispozityvumo principų apribojimas, kadangi galutinis sprendimas, kokiomis aplinkybėmis grįsti savo reikalavimus bei atsikirtimus, priklauso tik bylos šalims.

Teismas turi teisę atkreipti šalių dėmesį į įrodymų nepakankamumą konkrečioje situacijoje, kadangi vykdydamas išaiškinimo pareigą, teismas turi teisę reikalauti, kad šalys pateiktų papildomus įrodymus, pagindžiančius jų išdėstytas aplinkybes, jeigu mato, kad pateiktų byloje įrodymų nepakanka (CPK 179 straipsnio 1 dalis). Pasiūlydamas šalims ar kitiems byloje dalyvaujantiems asmenims pateikti papildomus įrodymus, teismas turi nustatyti terminą per kurį šie įrodymai turi būti pateikti. Tačiau šioje vietoje svarbu pabrėžti, kad LAT Senatas 2004 m.

¹⁰⁷ Nekrošius V. Koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia. 2002, p. 48

gruodžio 30 d. nutarimo Nr.51 8.3 punkte yra išaiškines, kad teismas, siūlydamas šalims pateikti papildomus įrodymus, turi nurodyti, kurioms aplinkybėms įrodyti tie įrodymai yra reikalingi, tačiau šiais atvejais neturėtų būti išvardijamos konkrečios įrodinėjimo priemonės, išskyrus privalomus rašytinius įrodymus.¹⁰⁸ Panašiai šis aspektas yra akcentuojamas ir teismų praktikoje. Vienoje priimtų nutarčių, Kasacinis teismas pažymėjo, kad remiantis CPK 178 straipsniu, kiekviena šalis turi įrodyti aplinkybes, kuriomis remiasi kaip savo reikalavimų ar atsikirtimų pagrindu, o teismo teisė pasiūlyti šalims pateikti papildomus įrodymus visais atvejais vertintina rungimosi principo civiliniame procese kontekste.¹⁰⁹ Vadinasi, galima teigti, kad aktyvus teismo vaidmuo šiose situacijose privalo būti derinamas su rungimosi principu.

Kaip jau minėjome, šiuo metu galiojantis CPK orientuoja į tai, kad nagrinėjant „nedispozityvias“ bylas, teisėjo vaidmuo procese yra labiau aktyvus negu pasyvus, todėl įstatymo numatytais atvejais, teismas turi teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, kurie yra būtini reikšmingoms bylai aplinkybėms nustatyti (CPK 179 straipsnio 2 dalis). Teismo galias savo iniciatyva rinkti įrodymus „nedispozityvių“ bylų nagrinėjimo atvejais, sąlygoja šių bylų ypatumai, t.y. specifinis ginčo objektas bei subjektai, kurių specifika lemia išskirtinį ginčo socialinį arba ekonominį reikšmingumą. Šiais įstatymo numatytais atvejais, aktyvūs teismo veiksmai, pasireiškiantys įrodymų rinkimu savo iniciatyva, nebus traktuojami kaip rungimosi, teisėjo nešališkumo bei kitų principų pažeidimas, kadangi šios kategorijos bylose egzistuoja viešas interesas kuo išsamiau išsiaiškinti bylos aplinkybes.

Pirmiausiai, įstatymas tiesiogiai nurodo, kad teismas turi aktyviau veikti nagrinėjant iš šeimos teisinių santykių kylančias bylas (CK 3.5 straipsnio 4 dalis). Šeimos narių teisių ar teisėtų jų interesų gynimas yra laikomas viešo intereso gynimu, šios kategorijos bylose visuomet egzistuoja viešas interesas kuo išsamiau išsiaiškinti bylos aplinkybes. Šeimos bylose ypatingai svarbu užtikrinti proceso koncentruotumą bei materialiosios tiesos nustatymo galimybę. Visa tai siekiama užtikrinti tokiais būdais kaip, pavyzdžiui, įtvirtinant teismo teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus šeimos bylose. CPK 376 straipsnio 1 dalies norma, įtvirtinanti teismo teisę šeimos bylose savo iniciatyva rinkti įrodymus, kuriais šalys nesiremia, jeigu jo nuomone, tai yra būtina siekiant teisingai išspręsti bylą, yra ne kas kita, kaip rungimosi principo taikymo apribojimas nagrinėjant šeimos bylas. Tačiau turėtume pabrėžti, kad ši įstatymo įtvirtinta teismo teisė nereiškia, kad įrodinėjimo pareigos vykdymas, pasireiškiantis įrodymų rinkimu ir pateikimu perkeliamas teismui, kadangi šiuo atžvilgiu šalys nėra atleidžiamos nuo įrodymų rinkimo ir pateikimo pareigos. Kasacinio teismo teisėjų kolegija, nagrinėjusi civilinę bylą pagal ieškovo I.

¹⁰⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 51 „Dėl Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“, http://www.lat.lt/Default.aspx?item=tn_iki2006&lang=1 prisijungimo laikas 2006 10 07

¹⁰⁹ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-406/2005 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=28712 prisijungimo laikas 2006 10 07

M. ieškinį atsakovei G. M. dėl santuokos nutraukimo, pažymėjo: „CPK įtvirtintas aktyvus teismo vaidmuo nagrinėjant šeimos bylas reiškia, kad teismas turi teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, kuriais šalys nesiremia, jeigu, jo nuomone, tai yra būtina siekiant teisingai išspręsti bylą (CPK 376 straipsnio 1 dalis); nurodytoje normoje nustatyta šeimos bylą nagrinėjančio teismo teisė, bet ne pareiga, rinkti įrodymus – teismas savo iniciatyva galėtų rinkti įrodymus, kuriuos dėl tam tikrų aplinkybių šaliai sunku gauti, o jie būtini sprendžiant, pavyzdžiui, išlaikymo klausimą.“¹¹⁰

Bylos kylančios iš darbo teisinių santykių taip pat pasižymi didesne socialine reikšme. Šios kategorijos bylose egzistuoja visuomeninis suinteresuotumas greitu ginčo išsprendimu, be to, ginčo šalys šiose bylose nėra lygios, kadangi darbdavys visuomet yra pripažįstamas kaip ekonomiškai ir teisiškai stipresnė šalis. Darbo bylų ypatumai sąlygoja aktyvų teismo vaidmenį nagrinėjant šios kategorijos bylas ir suteikia jam įrodymų rinkimo savo iniciatyva teisę (CPK 414 straipsnio 1 dalis). Taip pat teismas, rengdamasis bylą nagrinėti teisme, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes, turi teisę išreikalauti iš atsakovo dokumentus apie ieškovo priėmimą (atleidimą, perkėlimą, nušalinimą) į darbą, drausminių nuobaudų skyrimą, duomenis apie darbo užmokestį bei kitus bylai reikšmingus duomenis, jeigu jų negali gauti ieškovas (CPK 415 straipsnio 1 dalis).

Turėtume pastebėti, kad ypatingosios teisenos bylose, be privataus intereso, egzistuoja dar ir viešas interesas, kad sąlygos ir faktai, kuriais remiantis bus priimamas sprendimas, būtų kuo nuodugniau patikrinta nepriklausomos institucijos. Todėl skirtingai nei ginčo teisenoje, kur aktyvus teismo vaidmuo įrodinėjimo procese įtvirtintas tik „nedispozityvių“ bylų nagrinėjimo atvejais, bylose, nagrinėjamosse ypatingąja teiseną, įstatymas įgalina teismą veikti aktyviai. Ypatingosios teisenos bylose galiojantys tardomojo proceso, oficialumo principai lemia, kad teisėjo nesaisto dalyvaujančių byloje asmenų pateikti įrodymai, jis turi teisę ir pareigą pats rinkti įrodymus. Teismas, nagrinėdamas bylą ypatingąja teiseną, jau rengdamasis teisminiam nagrinėjimui turėtų išreikalauti, jo nuomone, būtinus įrodymus, tačiau kita vertus, tai nereiškia, kad teismas privalo veikti už byloje dalyvaujančius asmenis, kadangi teismo aktyvumas šiuo atžvilgiu reiškia tai, kad jis turi pareikalauti pateikti atitinkamus įrodymus, skirtingai nei esant ginčo teisenai gali nurodyti, kokius konkrečiai įrodymus būtina pateikti, o jeigu byloje dalyvaujantys asmenys šito negali padaryti arba nesupranta, ko iš jų prašoma, - išreikalauti juos savo iniciatyva.¹¹¹

Papildomos teismo galios šalims, vykdančioms įrodinėjimo pareigą, apibūdinamos ir kituose CPK straipsniuose. Teismas, įžanginėje pasirengimo teisminiam nagrinėjimui dalyje, prireikus patikslina šalių pareigą įrodinėti (CPK 225 straipsnio 1 dalies 1 punktas). Ši teismo

¹¹⁰ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-178/2006 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29663 prisijungimo laikas 2006 10 07

¹¹¹ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. II tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 386-387

teisė reiškia, kad teismas tiesiog sukonkretina šalių vaidmenį procese - neskelbdamas teismo posėdžio, teismas priima nutartį, kurioje nurodo kokias aplinkybes privalo įrodinėti ieškovas, o kokias – atsakovas, bei išsiunčia šią nutartį byloje dalyvaujantiems asmenims.¹¹² Šios teismo teisės realizavimas padeda bylos šalims teisingai suvokti savo vaidmenį procese, t.r. tinkamai vykdyti įrodinėjimo pareigą. Tik tuo atveju, kai šalys teisingai suvokia kokios būtent aplinkybės yra ginčijamos bei ką kuri privalo įrodyti, galima garantuoti, kad procesas būtų kreipiamas teisinga linkme. Tad ši teismo teisė, galima teigti, tiesiogiai lemia proceso koncentruotumo principo įgyvendinimo galimybę civiliniame procese.

Be to, remiantis CPK 161 straipsnyje įtvirtinta norma, tais atvejais, kai posėdžio pirmininkas mato, kad šalis be atstovo pagalbos nesugeba (nesugebės) tinkamai ginti savo teisių, turi teisę pasiūlyti šaliai pasirūpinti atstovavimu. Teismo pasiūlymas pasirūpinti atstovavimu neturi būti vertinamas kaip rungimosi bei dispozityvumo principų apribojimas, kadangi ar pasinaudoti teismo siūlymu, sprendžia šalis. Tačiau galima teigti, kad šiame straipsnyje įtvirtintos teismo teisės realizavimas, tiesiogiai lemia tinkamą šalies įrodinėjimo pareigos vykdymą.

Apibendrinant, mūsų nuomone, galima būtų teigti, kad visos įstatymo įtvirtintos teismo galios šalims, vykdančioms įrodinėjimo pareigą, yra daugiau rekomendacinio pobūdžio nei privalomos, kadangi visais atvejais (išskyrus „nedispozityvių“ bylų atvejais), galutinis sprendimas, ar pasinaudoti teismo siūlymu (pavyzdžiui, pateikti papildomų įrodymų, pagrindžiančių nurodytas aplinkybes) tenka tik bylos šalims. Kita vertus, atskirų kategorijų bylose (iš šeimos, darbo teisinių santykių kylančiose bylose; taip pat nagrinėjant bylas ypatingąja teise) rungimosi bei dispozityvumo principai derinami su aktyviu teismo vaidmeniu.

2.3. Bendrosios įrodinėjimo pareigos paskirstymo taisyklės išimtys

2.3.1. Visiems žinomos aplinkybės

Bendrosios įrodinėjimo pareigos paskirstymo taisyklės, reiškiančios, kad „įrodinėjimo pareiga tenka tam, kuris teigia“ išimtys yra nustatytos įstatymu ir gali būti skirstomos į dvi grupes:

- 1) aplinkybės, kurių nereikia įrodinėti (CPK 182 straipsnis);
- 2) aplinkybės, kurias teismas konstatuoja savo iniciatyva, nepaisant to ar šalis jomis remiasi, ar ne.¹¹³

¹¹² Nekrošius V. Pasirengimas teisminiam nagrinėjimui civiliniame procese: teoriniai ir praktiniai aspektai //Teisė. 2004, Nr. 2(50), p.4

¹¹³ Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. II tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006, p. 590

Remiantis CPK 178 straipsnyje įtvirtinta įrodinėjimo pareigos formuluote, šalys turi įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus bei atsikirtimus, išskyrus atvejus, kai yra remiamasi aplinkybėmis, kurių nereikia įrodinėti. Pirmiausiai, remiantis CPK 182 straipsnio 1 punktu nereikia įrodinėti aplinkybių, kurias teismas pripažįsta visiems žinomomis. LAT Senatas 2004 m. gruodžio 30 d. „Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą“ apžvalgoje yra nurodęs, kad visiems žinomomis aplinkybėmis pripažįstami faktai, kurie yra:

- žinomi visiems vidutinio išprusimo žmonėms;
- žinomi visiems konkrečioje vietovėje gyvenantiems asmenims.¹¹⁴

Pavyzdžiui, pagal šį LAT Senato išaiškinimą visiems žinomomis aplinkybėmis laikytinos LR valstybinės šventės, dienų skaičius metuose, žymiausi istoriniai įvykiai, žinomiausios stichinės nelaimės ir pan.

Kai aplinkybes visiems žinomomis pripažįsta teismas, jos laikomos įrodytomis. Tačiau pažymėtina, kad kilus ginčui, ar faktai yra visiems žinomi, teismas gali pasiūlyti šaliai, savo procesiniame dokumente nurodžiusiai šiuos faktus, pateikti įrodymus, patvirtinančius, kad aplinkybės yra visiems žinomos.¹¹⁵ Šiais atvejais teismas turėtų žodine arba rašytine nutartimi pripažinti ar nepripažinti tokio fakto visiems žinoma aplinkybe pasirengimo civilinių bylų nagrinėjimui teisme stadijoje, o nagrinėdamas bylą iš esmės teismo posėdyje žodinio proceso tvarka – žodine nutartimi (CPK 225 straipsnio 5 punktas, 230 straipsnio 1 dalis, 290 straipsnio 1–4 dalys).

Taigi šia įstatyme įtvirtinta bendrosios įrodinėjimo pareigos paskirtymo taisyklės išimtimi, iš esmės siekiama palengvinti įrodinėjimo pareigos vykdymą civilinės bylos šaliai, kadangi šalis atleidžiama nuo pareigos įrodinėti visiems žinomas aplinkybes. Visa tai, galima teigti, padeda garantuoti operatyvaus proceso įgyvendinimo galimybę.

2.3.2. Preziumuojami faktai

Bendrosios įrodinėjimo pareigos paskirtymo taisyklės išimtis, numatyta CPK 182 straipsnio 4 punkte nurodo, kad nereikia įrodinėti preziumuojamų pagal įstatymus ir nepaneigtų bendra tvakra aplinkybių. Tai dažniausiai materialinės teisės normose įtvirtintos taisyklės, kurių įtvirtinimu daroma prielaida, kad konkrečios aplinkybės egzistuoja. Pavyzdžiui, CK 6.248 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta žalą padariusio asmens kaltės prezumpcija, kuri reiškia, kad ieškovas neprivalo įrodyti atsakovo kaltės dėl žalos atsiradimo; CK 6.65 straipsnyje įtvirtinta prievolės įvykdymo prezumpcija, kuri reiškia, kad skolininko turimas skolos dokumentas, nors ir be

¹¹⁴ LAT Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimu Nr. 51 patvirtinta Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą, apžvalga, http://www.lat.lt/Default.aspx?item=tn_iki2006&lang=1 prisijungimo laikas 2006 10 07

¹¹⁵ Ten pat.

įvykdymo žymos, patvirtina prievolę esant pasibaigus, kol neįrodyta priešingai ir pan. Vadinasi, teisinėmis prezumpcijomis siekiama palengvinti šalies įrodinėjimo pareigos vykdymą, kadangi šalis atleidžiama nuo pareigos įrodinėti preziumuojamus pagal įstatymą faktus.

Kaip matyti iš CPK 182 straipsnio 4 punkte pateiktos formuluotės, nereikia įrodinėti aplinkybių „nepaneigtų bendra tvakra“. Vadinasi, prezumpcijos gali būti paneigtos. Pažymėtina, kad teisinės prezumpcijos pagal teisinius padarinius klasifikuojamos į nuginčijamas ir nenginčijamas. Nuginčijamų prezumpcijų atveju šalis, prieš kurią naudojama prezumpcija, gali ją ginčyti pateikdama preziumojamą faktą paneigiančius įrodymus. Nemažai nuginčijamų teisinių prezumpcijų pavyzdžių pateikia teismų praktika. Kasacinio teismo teisėjų kolegija civilinėje byloje Nr.3K-3-328/2006 nurodė: „civilinėje teisėje galioja bendras sąžiningumo principas (CK 1.5 straipsnis), kuris, be kita ko, reiškia, kad kiekvienas asmuo yra laikomas sąžiningu, jeigu neįrodyta kitaip. Įrodinėjimo požiūriu kiekvienam asmeniui nereikia įrodinėti savo sąžiningumo, jeigu įstatymas nepreziuoja konkretaus subjekto nesąžiningu arba kaltu. Jeigu asmuo yra turto valdytojas, tai jo valdymas laikomas atsiradęs sąžiningai, kol neįrodyta priešingai (CK 4.26 straipsnio 2 dalis). Asmuo, ketinantis nutraukti valdymą ar turintis kitokių reikalavimų turto valdytojui, jeigu tai yra nagrinėjamos bylos dalykas, turi įrodyti aplinkybę, kad valdymas nesąžiningas. Iš to išplaukia, kad turto valdytoju esantis asmuo preziumuojamas esąs sąžiningas. Jo nesąžiningumą turi įrodyti asmuo, tai teigiantis (CPK 178 straipsnis). Sąžiningumas gali būti nuginčytas, nes tai nuginčijamoji prezumpcija.“¹¹⁶

Tuo tarpu nenuginčijamos prezumpcijos, skirtingai negu nuginčijamos, negali būti bendra tvarka šalies paneigtos (pavyzdžiui, remiantis CK 2.2 straipsnio 3 dalimi, kai neįmanoma nustatyti kuris iš dviejų asmenų mirė pirmas, laikoma, kad jie mirė vienu metu). Nenuginčijamos teisinės prezumpcijos reikšmingos tais atvejais, kai situacija atsiduria aklavietėje ir neįmanoma atkurti tikrųjų bylos aplinkybių.

Taigi apibendrinant, galima būtų daryti išvadą, kad nuginčijamų prezumpcijų atveju, skirtingai negu kitais bendrosios įrodinėjimo pareigos paskirstymo taisyklės išimčių atvejais, įrodinėjimo pareiga neišnyksta, kadangi ji tiesiog yra perkeliama priešingai šaliai. Civilinės bylos šaliai, prieš kurią naudojama prezumpcija, tenka įrodinėti pareiga paneigti prezumpciją.

2.3.3. Prejudiciniai faktai

Dar viena bendrosios įrodinėjimo pareigos paskirstymo taisyklės išimtis numatyta CPK 182 straipsnio 2 punkte, pagal kurią šalys atleidžiamos nuo pareigos įrodinėti aplinkybes, kurias

¹¹⁶ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-328/2006m., http://www.lat.lt/4_tpbuletieniai/senos/nutartis.aspx?id=29974 prisijungimo laikas 2006 10 07

nustatytos įsiteisėjusiu teismo sprendimu kitoje civilinėje ar administracinėje byloje, kurioje dalyvavo tie patys asmenys, išskyrus atvejus, kai teismo sprendimas sukelia teises pasekmes ir nedalyvavusiems byloje asmenims. Pažymėtina, kad šiame straipsnyje įtvirtinta sąvoka „tie patys asmenys“, kai kurių autorių nuomone, turėtų būti aiškinama pabrėžiant konkretų subjektą, tačiau ne jo procesinę padėtį.¹¹⁷ Kasacinio teismo teisėjų kolegija vienoje nagrinėtų civilinių bylų pažymėjo, kad pagal CPK 182 straipsnio 2 punktą ir 279 straipsnio 4 dalį teismo sprendimui ar nutarčiai įsiteisėjus, šalys ir kiti dalyvavę byloje asmenys, taip pat jų teisių perėmėjai nebegali iš naujo pareikšti teisme tų pačių ieškinio reikalavimų tuo pačiu pagrindu, taip pat kitoje byloje ginčyti teismo nustatytus faktus ir teisinius santykius; tačiau prejudicinių faktų taisyklės negalima taikyti toje pačioje civilinėje byloje, nagrinėjant ją apeliacine ar kasacine tvarka, kai įsiteisėja neapskūsta pirmosios instancijos teismo sprendimo dalis, o kita susijusi sprendimo dalis yra apskundžiama.¹¹⁸

Svarbu pažymėti, kad faktai prejudiciniais gali būti laikomi tik tada, kai jie buvo įrodinėjimo dalykas arba bent jo dalis kitoje civilinėje ar administracinėje byloje. LAT CBS teisėjų kolegija, nagrinėjusi civilinę bylą pagal ieškovės S. K. ieškinį atsakovėms A. K. ir Klaipėdos rajono 2-ojo notarų biuro notarei N. B. dėl teisės į privalomąją palikimo dalį pripažinimo ir paveldėjimo teisės liudijimo dalies pripažinimo negaliojančia nurodė: „kitoje civilinėje ar administracinėje byloje nustatyti faktai prejudiciniais pripažintini tik tada, kai jie toje byloje *buvo įrodinėjimo dalykas ar bent jo dalis*, taigi svarbu, kad įrodinėjamas faktas būtų reikšmingas abiejose bylose. Bylą nagrinėję teismai pagrįstai nusprendė, kad byloje Nr.3A-142/2003 įrodinėjimo dalykas buvo tai, ar yra pagrindas ieškovei S. K. pratęsti terminą palikimui priimti. Iš Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos nutarties turinio matyti, kad teismas netyrė aplinkybių, ar ieškovė turi teisę į privalomąją palikimo dalį, nes šios bylos nagrinėjimo dalykas buvo išsiaiškinti, ar yra pagrindas pratęsti terminą palikimui priimti po ieškovės tėvo mirties. <...> Teisėjų kolegija sprendžia, kad teismų sprendimuose kasatorės nurodytoje civilinėje byloje buvo nustatyti faktai, kurie nėra prejudiciniai šioje civilinėje byloje dėl to, kad nesudarė nagrinėjamos civilinės bylos nagrinėjimo dalyko. Tai nėra bylos dėl to paties dalyko ir tarp tų pačių šalių.“¹¹⁹

Kitas svarbus prejudicinių faktų aspektas yra tas, kad prejudicinių faktų taisyklė tiesiogiai susijusi su teise teikti įrodymus, todėl šios taisyklės taikymas neturi būti išplėstas. LAT CBS teisėjų kolegija, išnagrinėjusi civilinę bylą Nr.3K-3-246/2006 nutartyje konstatavo: „Kauno

¹¹⁷ Nekrošius V. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimo „Dėl Civilinio proceso kodekso normų reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“ teorinė ir praktinė analizė // Justitia. 2005, Nr. 3, p.20

¹¹⁸ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-506/2005 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29296 prisijungimo laikas 2006 10 07

¹¹⁹ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-283/2006m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29833 prisijungimo laikas 2006 10 07

regiono aplinkos apsaugos departamento Jurbarko rajono agentūros 2004 m. kovo 23 d. nutarime nurodytas žalos dydis negali turėti prejudicinės reikšmės, nagrinėjant civilinį ginčą dėl žalos gamtai atlyginimo civilinėje byloje. Šis nutarimas vertintinas kaip rašytinis įrodymas kartu su kitais civilinėje byloje esančiais įrodymais, įvertinus įrodymų visetą < ... > prejudicinių faktų taisyklė tiesiogiai susijusi su asmenų teise į teisminę gynybą ir teise teikti įrodymus civilinėje byloje, rungimosi principo nuostatomis, todėl šios taisyklės taikymo negalima išplėsti. Ji neturi būti taikoma administracinių institucijų nutarimams.¹²⁰

Prejudicinę galią civilinėje byloje turi ir įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu nustatytos asmens nusikalstamų veiksmų pasekmės (CPK 182 straipsnio 3 punktas). Todėl nagrinėjant civilinę bylą, pavyzdžiui, dėl žalos padarytos nusiklastama veika atlyginimo, civilinės bylos šalis neturi įrodinėti įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu konstatuotų faktų egzistavimo.

2.3.4. Kitos šalies pripažinti faktai

Šalis turi teisę pripažinti faktus, kuriais grindžiami kitos proceso šalies reikalavimai ar atsikirtimai (CPK 187 straipsnio 1 dalis). Aplinkybių, grindžiamų šalių pripažintais faktais, nereikia įrodinėti (CPK 182 straipsnio 5 punktas).

Pažymėtina, kad šalis faktus gali pripažinti žodžiu arba raštu bet kurioje civilinio proceso stadijoje. Žodinis faktų pripažinimas įrašomas į teismo posėdžio protokolą, kurį pasirašo faktus pripažinusi šalis. Rašytinis pripažinimas gali būti išdėstytas procesiniuose dokumentuose (ieškinyje, priešieškinyje ir kt. procesiniuose dokumentuose).

Tuo tarpu faktai, kurie šalies buvo pripažinti ne civilinio proceso metu, turi būti įrodinėjami pagal bendrąsias įrodinėjimo taisykles. Kasacinio teismo teisėjų kolegija civilinės bylos Nr.3K-3-271/2006 nutartyje pažymėjo: „Kasacinio teismo teisėjų kolegija nesutinka su kasacinio skundo argumentu, kad skolos pripažinimas per derybas dėl taikos sutarties, kuri nebuvo pasirašyta, turi būti vertinamas kaip šalies pripažintas faktas, kurio nereikia įrodinėti (CPK 182 straipsnio 5 punktas). Pirma, šalys taikos sutarties šioje byloje nepasirašė ir jos teismui nepateikė. Antra, faktus, šalies pripažintus ne procesiniuose dokumentuose (laiškuose, raštuose valstybės ir savivaldybių institucijoms, garso įrašuose ir kt.), reikia vertinti pagal bendrąsias įrodinėjimo taisykles kartu su kitais civilinėje byloje esančiais įrodymais.“¹²¹

Kalbant apie kitos šalies pripažintus faktus, svarbu pabrėžti, kad įstatymas įtvirtina teismo pareigą išsiaiškinti, ar faktų pripažinimas atitinka bylos aplinkybes. Minėtos civilinės bylos nutartyje LAT CBS teisėjų kolegija pažymėjo: „CPK 182 straipsnio 5 punkte įtvirtintą

¹²⁰ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-246/2006 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29787 prisijungimo laikas 2006 10 07

¹²¹ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-271/2006 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29821 prisijungimo laikas 2006 10 07

šalies faktų pripažinimo taisyklę reikia vertinti sistemiškai su CPK 187 straipsnio 2 dalies nuostatomis, pagal kurias teismas gali laikyti šalies pripažintą faktą nustatytu, jeigu įsitikina, kad toks pripažinimas atitinka kitas bylos aplinkybes ir nėra faktą pripažinusios šalies dirbtinai pareikštas dėl apgaulės, smurto, grasinimo, suklydimo ar siekiant nuslėpti tiesą.¹²²

Taip pat svarbu pažymėti, kad atsakovo atsiliepimo į jam pareikštą ieškinį nepateikimas, šalies neatvykimas į teismo posėdį negali būti laikomas faktų ar ieškinio pripažinimu. Šiais atvejais teismas priima sprendimą remiantis formaliu įrodymų tyrimu bei vertinimu.

2.3.5. Aplinkybės, kurias teismas konstatuoja savo iniciatyva

Bendrosios įrodinėjimo pareigos paskirstymo taisyklės išimtį sudaro ir aplinkybės, kurias teismas konstatuoja savo iniciatyva, nepaisant to ar šalis jomis remiasi, ar ne. Pavyzdžiui, CK 1.78 straipsnio 5 dalis nurodo, kad niekinio sandorio faktą bei padarinius teismas konstatuoja *ex officio*.

Pažymėtina, kad nuo teismo pripažintų visiems žinomais faktų reikia skirti teismui žinomus faktus.¹²³ Kadangi pripažįstama, kad teismas žino ir išmano įstatymų galiojimą ir negaliojimą, materialiąją bei proceso teisę, tikrąją teisės normų prasmę, todėl visų šių aplinkybių šalims įrodinėti nereikia. Kasacinio teismo teisėjų kolegija, nagrinėjusi civilinę bylą Nr.3K-3-328/2006 nurodė: „jeigu sandoris pripažįstamas negaliojančiu, tai turi būti taikoma restitucija. Restitucijos netaikymas galimas išimtiniais atvejais (CK 6.145 straipsnio 2 dalis). Byloje neįrodytos išimtinės aplinkybės, kad restitucija netaikoma, todėl teismas ją turėjo taikyti savo iniciatyva (*ex officio*). Reikalavimas taikyti restituciją pripažinus sandorį negaliojančiu nėra savarankiškas, todėl atskirai gali būti nepareikštas. Jeigu yra prašymas ieškinyje pripažinti negaliojančiu sandorį, tai teismas, kuris patenkino reikalavimą dėl sandorio pripažinimo negaliojančiu, toje pačioje byloje privalo išspręsti restitucijos klausimą (CK 6.145 straipsnis). Teismas dėl restitucijos turi svarstyti: 1) taikyti ją ar ne; 2) jeigu taikyti, tai kokiu būdu – natūra ar sumokant ekvivalentą pinigais. Nuo to priklauso, kokios aplinkybės turi būti tiriamos.“¹²⁴

Apibendrinant galima teigti, kad aplinkybės, kurias teismas konstatuoja savo iniciatyva, nuo kitų bendrosios įrodinėjimo pareigos paskirstymo taisyklės išimčių, numatytų CPK 182 straipsnyje, skiriasi tuo, kad šios aplinkybės teismo nustatomos nepaisant to, ar šalis jas nurodo

¹²² LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-271/2006 m., http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29821 prisijungimo laikas 2006 10 07

¹²³ Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003, p. 444

¹²⁴ LAT nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-328/2006 m., http://www.lat.lt/4_tpiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=29974 prisijungimo laikas 2006 10 07

savo procesiniame dokumente, ar ne, todėl šios aplinkybės, mūsų nuomone, turėtų būti vertinamos kaip rungimosi principo apribojimas įrodinėjimo procese.

2.4. Įrodinėjimo pareigos ir įrodinėjimo naštos santykis

CPK 178 straipsnyje reglamentuojama įrodinėjimo pareiga – šalys turi įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus bei atsikirtimus, išskyrus atvejus, kai yra remiamasi aplinkybėmis, kurių nereikia įrodinėti. CPK 225 straipsnio 1 punkte nurodoma, kad teismas prireikus patikslina šalių pareigą įrodinėti. 2004 m. gruodžio 30 d. LAT Senato nutarime Nr. 51 „Dėl civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“ taip pat vartojamas įrodinėjimo pareigos terminas.

Tačiau lietuvių civilinio proceso teisės literatūroje išsakoma nuomonė, kad tikslesnis vartotinas terminas būtų įrodinėjimo našta, kadangi ši sąvoka savo turiniu yra šiek tiek švelnesnė ir labiau atitinka bendrųjų civilinio proceso principų - dispozityvumo, rungimosi, šalių autonomijos – turinį, kadangi tik nurodo šaliai, kaip jį turėtų elgtis, norėdama, kad proceso baigtis jai būtų palanki.¹²⁵ Panašiai teigiama ir rusų civilinio proceso teisės literatūroje. Pasak M.K.Treušnikovo, šalys apskritai neturi jokių procesinių pareigų, jos turi tik teisę neatlikinėti procesinių veiksmų, tačiau kadangi šalys siekia laimėti bylą, joms kyla būtinybė įrodyti aplinkybes, kuriomis jos remiasi, taigi sakoma, kad šaliai tenka tų aplinkybių įrodinėjimo našta.¹²⁶ Be to, terminas „įrodinėjimo našta“ yra tikslus pažodinis užsienio teisės sąvokų - *burden of proof* (angl.), *бремя доказывания* (rus.), *Beweislast* (vok.) - vertimas.

Vartojant terminą „pareiga“, reikia turėti omenyje, kad „teisinių pareigų vykdymas garantuojamas abipuse santykio dalyvių nauda, o kai šių priemonių veiksmingumo nepakanka – valstybės prievarta. Kiekvienas teisinis imperatyvas privalo būti įvykdytas iki galo – kiekvieną teisės pažeidimą privalo lydėti atitinkamų sankcijų taikymas.“¹²⁷ Iš to sektų, kad įrodinėjimo pareigos vykdymas taip pat turėtų būti garantuojamas valstybės prievarta. Tačiau civilinio proceso teisės literatūroje¹²⁸ teigiama, kad įrodinėjimo pareigos nevykdymas arba netinkamas vykdymas, jeigu jis susijęs su šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu nevykdymu, sukelia dvejopus procesinio pobūdžio padarinius: 1) sprendimo už akių priėmimą, arba 2) teismo galimybę atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus. Galiausiai, šie neigiami padariniai gali pasireikšti nepalankaus šalies atžvilgiu sprendimo priėmimu. Tačiau vargu ar šie procesinio pobūdžio padariniai gali būti vadinami procesinėmis sankcijomis, kadangi iš esmės tai yra tik

¹²⁵ Nekrošius V. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimo „Dėl Civilinio proceso kodekso normų reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“ teorinė ir praktinė analizė // Justitia. 2005, Nr. 3, p.15

¹²⁶ Хрестоматия по гражданский процесс / под ред. М. К. Треушников. Москва: Городец, 1996, с.108

¹²⁷ Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000, p. 200-201

¹²⁸ Nekrošius V. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimo „Dėl Civilinio proceso kodekso normų reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“ teorinė ir praktinė analizė // Justitia. 2005, Nr. 3, p.15

tam tikras proceso tašos variantas, esant tam tikroms aplinkybėms (šaliai nevykdant įrodinėjimo pareigos).

Sprendimas už akių yra specifinis ginčų civilinėje byloje sprendimo būdas, kai vienai iš bylos šalių nusišalinus nuo bylos nagrinėjimo, kita šalis nėra atleidžiama nuo įrodinėjimo pareigos, o teismas priima sprendimą remdamasis formaliu įrodymų vertinimu. Sprendimas už akių gali būti priimamas kai šalis neatlieka įstatyme numatyto procesinio veiksmo, t.y. atsakovui per nustatytą terminą be pateisinamos priežasties nepateikus atsiliepimo į pareikštą ieškinį; per teismo nustatytą laiką be pateisinamos priežasties šaliai nepateikus dubliko (tripliko) arba į teismo posėdį neatvykus vienai iš šalių. Tačiau pažymėtina, kad (skirtingai negu sankcijų taikymo atveju) teismas neturi teisės priimti sprendimo už akių savo iniciatyva. Remiantis įtvirtinto dispozityvumo principo turiniu, būtina sprendimo už akių priėmimo sąlyga – atvykusios šalies prašymas priimti sprendimą už akių neatvykusios šalies atžvilgiu.¹²⁹ Turint omenyje CPK 135 straipsnio 1 dalies 5 punkte suformuluotą reikalavimą ieškovui ieškinyje išdėstyti nuomonę dėl sprendimo už akių priėmimo, jeigu byloje nebus pateiktas atsiliepimas į pareikštą ieškinį arba parengiamasis procesinis dokumentas, galima teigti, kita sprendimo už akių priėmimo sąlyga – ieškovo nuomonė. Be to, įstatymas numato sprendimo už akių priėmimo išimtis – sprendimas už akių negalimas atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo atvejais (iš šeimos teisinių santykių kylančiose bylose (CPK 381-409 straipsniai), taip pat ypatingosios teisenos bylose (CPK 443 straipsnis)).

LR Konstitucinis Teismas 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimo „Dėl teismų sprendimų motyvų surašymo ir skelbimo, sprendimo už akių ir apeliacijos institutų“ 6 punkte yra akcentavęs, kad sprendimo už akių priėmimu siekiama ekonomiškumo bei koncentracijos principų tinkamo įgyvendinimo civiliniame procese: „CPK įtvirtintas sprendimo už akių priėmimo institutas aiškintinas atsižvelgiant į CPK įtvirtintus proceso koncentracijos bei ekonomiškumo principus, reiškiančius, jog teismas imasi CPK nustatytų priemonių, kad būtų užkirstas kelias procesui vilkinti, ir siekia, kad byla būtų išnagrinėta teismo viename posėdyje, jeigu tai nekenkia tinkamai išnagrinėti bylą < ...> dalyvaujantys byloje asmenys privalo sąžiningai naudotis ir nepiktnaudžiauti jiems priklausančiomis procesinėmis teisėmis, rūpintis greitu bylos išnagrinėjimu, rūpestingai ir laiku, atsižvelgdami į proceso eigą, pateikti teismui įrodymus ir argumentus, kuriais grindžiami jų reikalavimai ar atsikirtimai (CPK 7 straipsnio 2 dalis. Taigi sprendimo už akių priėmimo institutu siekiama sudaryti teises prielaidas civiliniame procese įgyvendinti inter alia ekonomiškumo ir koncentracijos

¹²⁹ Nekrošius V. Koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002, P.174

principus.¹³⁰ Taigi, mūsų nuomone, galima būtų teigti, kad šis Konstitucinio Teismo pasisakymas taip pat pagrindžia poziciją, kad sprendimas už akių yra tiesiog tam tikras proceso tąšos variantas, esant atitinkamoms sąlygoms, tačiau tai nėra sankcija įrodinėjimo pareigos nevykdančiai šaliai.

Kitas neigiamas procesinio pobūdžio padarinys šaliai, nevykdančiai įrodinėjimo pareigos – teismo teisė atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus, jeigu jie nebuvo pateikti per nustatytą terminą, o vėlesnis jų pateikimas užvilkins bylos nagrinėjimą (181 straipsnio 2 dalis). Tačiau turėtume pabrėžti, kad atsižvelgiant į rungimosi bei dispozityvumo principų esmę, apskritai vargu ar yra galimos šalių įrodymų rinkimo ir pateikimo pareigos, kadangi šiuo atveju galima kalbėti tik apie formalią pareigą.¹³¹ Tai aiškiai pagrindžia vieno proceso teisės atstovo išsakyta mintis: „neprimesti teisminės gynybos to nepageidaujančiam – štai kas gali būti vadinama rungtyniškumu”.¹³² Vadinasi, šalis laiku nepateikusi teismui įrodymų, tiesiog nepasinaudoja savo procesinėmis galimybėmis.

Pažymėtina, kad įstatymas nurodo jog atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus yra teismo teisė, tačiau ne pareiga. Šią teisę teismas realizuoja atsižvelgdamas į proceso eigą, bylos medžiagą konkrečioje situacijoje. Be to, teismo teisė atsisakyti priimti pavėluotai pateiktus įrodymus gali būti realizuojama tik tokiu atveju, kai yra įstatyme numatytų sąlygų visuma.¹³³ Visų pirma, turi būti aišku, kad šalys ir kiti byloje dalyvaujantys asmenys galėjo šiuos įrodymus pateikti anksčiau. Antra, turi būti akivaizdu, kad vėlesnis šių įrodymų pateikimas vilkins bylos nagrinėjimą. Trečia, šis vilkinimas yra esminis. Ketvirta, yra aiški pavėlavusios šalies kaltė. Penkta, teismas gali atsisakyti priimti pavėluotus įrodymus tik tada, kai yra tinkamai realizavavęs savo išaiškinimo pareigą.

Apibendrinant, mūsų nuomone, reikėtų pritarti civilinio proceso teisės literatūroje išsakomai pozicijai, kad įrodinėjimo pareigos sąvokos vartojimas civiliniame procese nėra visiškai korektiškas ir tinkamesnė būtų įrodinėjimo naštos sąvoka. Įrodinėjimo pareigos nevykdymo, jeigu jis susijęs su šalies pareigos rūpintis proceso skatinimu nevykdymu, sukeliama procesinio pobūdžio padariniai vertintini kaip priemonės, padedančios užtikrinti koncentracijos ir ekonomiško principų įgyvendinimą civiliniame procese, tačiau neturėtų būti traktuojami, kaip sankcijos įrodinėjimo pareigos nevykdančiai šaliai.

¹³⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas Nr. 102-3957 “Dėl teismų sprendimų motyvų surašymo ir skelbimo, sprendimo už akių ir apeliacijos institutų“, <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2006/n060921.htm> prisijungimo laikas 2006 11 10

¹³¹ Nekrošius V. Naujasis civilinio proceso kodeksas ir bendrojo proceso pirmosios instancijos teisme reformos pagrindiniai bruožai // Teisė. 2002, Nr. 44, p. 104

¹³² Valančius. V. Naujasis CPK - ar teisėjo darbas taps sudėtingesnis? // Jurisprudencija. 2003, t.37(29), p.23

¹³³ Nekrošius V. Naujasis civilinio proceso kodeksas ir bendrojo proceso pirmosios instancijos teisme reformos pagrindiniai bruožai // Teisė. 2002, Nr. 44, p. 105

IŠVADOS

1. Dispozityvumo ir rungimosi principai lemia, kad civilinės bylos įrodinėjimo dalyką nurodo ginčo šalys, suformuluodamos savo procesinių dokumentų faktinį pagrindą. Teismas sprendžia ginčą pagal faktines aplinkybes, kuriomis ieškovas grindžia savo materialųjį teisinį reikalavimą atsakovui ir pagal faktines aplinkybes, kuriomis yra grindžiami atsakovo atsikirtimai ar priešieškiny.

2. Teisiniams santykiams atsirasti, pasikeisti ar pasibaigti kartais neužtenka vieno teisinio fakto, būtina kelių teisinių faktų visuma. Kokios būtent aplinkybės yra reikšmingos bylai, nurodo taikytinos teisės normos hipotezė. Teisingai nustatyti teisės normos hipotezę svarbu dėl to, kad tik išsiaiškinus tikrąją jos prasmę, įmanoma nustatyti įrodinėjimo dalyką civilinėje byloje. Todėl galima teigti, kad įrodinėtinių faktų apimtis civilinėje byloje priklauso nuo šalių procesiniuose dokumentuose nurodyto faktinio šių procesinių dokumentų pagrindo ir nuo konkrečios teisės normos, taikytinos ginčytiniams šalių santykiams, hipotezės.

3. Teisingas įrodinėjimo dalyko nustatymas turi svarbią praktinę reikšmę. Nuo pat proceso pradžios teisingai nustatčius, kas yra civilinės bylos įrodinėjimo dalykas, apsprendžiama optimali teismo proceso kryptis bei užtikrinamas proceso koncentruotumas. Įrodinėjimo dalyką nepagrįstai išplėtus, t.y. į įrodinėjimo dalyko sudėtį įtraukus faktus, neturinčius reikšmės civilinei bylai, pažeidžiami proceso koncentracijos bei ekonomiškumo principai. Įrodinėjimo dalyką pernelyg susiaurinus – nenustatomos visos bylai reikšmingos aplinkybės, ko pasekoje, bus nepagrįstas ir neteisingas teismo sprendimas.

4. Civiliniame procese įtvirtinti koncentracijos ir ekonomiškumo, kooperacijos principai lemia pakitusį įrodinėjimo pareigos teisinį reglamentavimą dabartiniame civiliniame procese. Įrodinėjimo pareigos vykdymas glaudžiai siejamas su šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu, todėl reikia ne tik pareigą įrodyti savo reikalavimų bei atsikirtimų pagrįstumą, bet ir šalies pareigą laikytis procesinės procesinių dokumentų pateikimo tvarkos, laiku teikti teismui argumentus bei įrodymus, rūpintis operatyviu bylos nagrinėjimu bei aktyviai bendradarbiauti su teismu.

5. Palyginus civilinio proceso teisės literatūroje bei LAT Senato formuluojamas įrodinėjimo pareigos sampratas, galima teigti, kad LAT Senato pateikiama įrodinėjimo pareigos samprata yra žymiai susiaurinta. LAT Senatas įrodinėjimo pareigos įvykdymą apriboja teisiškai reikšmingų faktų ir juos patvirtinančių įrodymų nurodymu, tų įrodymų rinkimu ir pateikimu teismui.

6. Siekiant įgyvendinti socialiniam civiliniam procesui keliamus tikslus (sieki nustatyti materialiąją tiesą civilinėje byloje, proceso koncentruotumo principo realizavimą), įstatymas įtvirtina aktyvesnį teismo vaidmenį įrodinėjimo procese. Tačiau teismo aktyvumas gali pasireikšti tik CPK nurodytais būdais ir iš esmės gali būti apibūdinamas teismo išaiškinimo pareigos vykdymu.

7. Rungimosi principo turinys nėra vienodas visose civilinėse bylose. Rungimosi principo taikymo ribojimas pastebimas nagrinėjant bylas, susijusias su viešojo intereso apsauga. Tiriant iš šeimos, darbo teisinių santykių kylančias bylas, taip pat nagrinėjant bylas ypatingą teisena, rungimosi principas yra derinamas su teismo aktyvumu: šių kategorijų bylose teisėjas gali peržengti įrodinėjimo dalyko ribas ir įtakoti bylos aplinkybių nustatymą, teisėjas turi teisę savo iniciatyva rinkti įrodymus, kuriais šalys nesiremia, kai jie būtini reikšmingoms bylai aplinkybėms nustatyti.

8. Įstatymo įtvirtintomis bendrosios įrodinėjimo pareigos paskistymo taisyklės išimtimis, siekiama palengvinti įrodinėjimo pareigos vykdymą civilinės bylos šaliai. Tuo pačiu bendrosios įrodinėjimo pareigos paskistymo taisyklės išimtys padeda užtikrinti operatyvesnį ir ekonomišką civilinių bylų nagrinėjimą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Lietuvos Respublikos norminiai teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas Nr. 102-3957 „Dėl teismų sprendimų motyvų surašymo ir skelbimo, sprendimo už akių ir apeliacijos institutų“, <http://www.lrkt.lt/dokumentai/2006/n060921.htm> prisijungimo laikas 2006 11 10
3. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 36-1340.
4. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 1964, Nr. 19-139.
5. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
6. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas // Valstybės žinios. 2002, Nr. 64-2569.

Specialioji literatūra:

1. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas / Lietuvių kalbos institutas; red. kolegija: Stasys Keinys (vyr. red.)... [et.al.] – 4-asis leid. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.
2. Daukantas T. Ieškinio elementų problema civilinio proceso doktrinoje. Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai. Vilnius: Mykolo Romerio Universitetas, 2006.
3. Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
4. Driukas A., Valančius V. Civilinis procesas: teorija ir praktika. II tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.
5. Driukas A., Jokūbauskas Č., Koverovas P. ir kt. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. I dalis. Vilnius: Justitia, 2004.
6. Driukas A., Jokūbauskas Č., Mikelėnas V. ir kt. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras. II-III dalys. Vilnius: Justitia, 2005.
7. Gečaitė V. Viešo intereso samprata civiliniame procese // Justitia. 2006, Nr.2 (60).
8. Jonaitis M. Atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo ypatumai pagal naująjį Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksą //Jurisprudencija. 2003, t. 42(34).
9. Koch H. Civil procedure in Germany. München:C.H. Beck, 1998.
10. Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. I tomas. Vilnius: Justitia, 2003.
11. Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V. Civilinio proceso teisė. II tomas. Vilnius: Justitia, 2003.
12. Mačys IV. Civilinio proceso paskaitos. Kaunas: Teisių fakulteto leidinys, 1924.

13. Мальышев К. Курс гражданского судопроизводства//Хрестоматия по гражданскому процессу. Москва: Городец, 1996.
14. Mikelėnienė D., Mikelėnas V. Teismo procesas: Teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. Vilnius: Justitia, 1999.
15. Mikelėnas V. Civilinis procesas. Pirmoji dalis. Vilnius: Justitia, 1997.
16. Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. Romėnų teisė. Kaunas: Vijausta, 1996.
17. Nekrošius V. Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės. Vilnius: Justitia, 2002.
18. Nekrošius V. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimo „Dėl Civilinio proceso kodekso normų reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“ teorinė ir praktinė analizė // Justitia. 2005, Nr. 3.
19. Nekrošius V. Naujasis civilinio proceso kodeksas ir bendrojo proceso pirmosios instancijos teisme reformos pagrindiniai bruožai // Teisė. 2002, Nr. 44.
20. Nekrošius V. Pasirengimas teisminiam nagrinėjimui civiliniame procese: teoriniai ir praktiniai aspektai // Teisė. 2004, Nr. 1(49).
21. Nekrošius V. Šalies pareiga rūpintis proceso skatinimu Lietuvos, Latvijos ir Estijos civiliniame procese // Teisė. 2004, Nr. 51.
22. Осокина Г. Л. Гражданский процесс. Общая часть. Москва: Юристъ, 2003.
23. Решетникова И. Д. Гражданский процесс право Англии и США. Екатеринбург: изд. урГЮА, 1997.
24. Strong J.W. McCormick on Evidence // 4th ed. St. Paul: West Publishing Co, 1992.
25. Vaišvila A. Teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000.
26. Valančius V. Kai kurie naujojo Civilinio proceso kodekso bruožai // Jurisprudencija. 2002, t. 28 (20).
27. Valančius V. Naujasis CPK - ar teisėjo darbas taps sudėtingesnis? // Jurisprudencija. 2003, t.37(29).
28. Vitkevičius P. S. Civilinės teisės normų ir civilinių teisinių santykių teisinio reglamentavimo problemos // Teisė. 2004, Nr. 51.
29. Треушников М. К. Судебные доказательства. Москва, 2004.
30. Треушников М. К. Гражданский процесс. Москва: Юристъ, 2001.
31. Žemkauskienė I. Ypatingosios teisenos reformos prielaidos // Jurisprudencija. 2003, t. 37(29).
32. Хрестоматия по гражданский процесс / под ред. М. К. Треушникова. Москва: Городец, 1996.

Lietuvos teismų praktika ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo metodinė medžiaga:

1. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 51 „Dėl Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“ //Teismų praktika. Nr.22, p. 174-185
2. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimu Nr. 51 patvirtinta Lietuvos Respublikos teismų praktikos, taikant Civilinio proceso kodekso normas, reglamentuojančias įrodinėjimą, apžvalga // Teismų praktika. Nr.22, p. 185-220
3. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2005 m. gruodžio 29 d. nutarimas Nr.56 „Dėl teisės normų, reglamentuojančių juridinę reikšmę turinčių faktų nustatymą, taikymo teismų praktikoje“// Teismų praktika. Nr.24, p.181-191
4. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-311/2006 m.
http://www.lat.lt/Default.aspx?item=tn_liteko&lang=1 prisijungimo laikas 2006 10 07
5. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-275/2006m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29927 prisijungimo laikas 2006 10 07
6. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-178/2006 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29663 prisijungimo laikas 2006 10 07
7. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-47/2006 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29388 prisijungimo laikas 2006 10 07
8. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-283/2006m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29833 prisijungimo laikas 2006 10 07
9. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-246/2006 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29787 prisijungimo laikas 2006 10 07
10. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-271/2006 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29821 prisijungimo laikas 2006 10 07
11. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-328/2006 m.
http://www.lat.lt/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=29974 prisijungimo laikas 2006 10 07
12. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-13/2006 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29316 prisijungimo laikas 2006 10 07
13. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-124/2005 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=27879 prisijungimo laikas 2006 10 07
14. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-573/2005 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=28946 prisijungimo laikas 2006 10 07
15. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-596/2005 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29092 prisijungimo laikas 2006 10 07

16. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-552/2005 m.
http://www.lat.lt/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=29297 prisijungimo laikas 2006 10 07
17. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-145/2005 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=27829 prisijungimo laikas 2006 10 07
18. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-187/2005 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=27917, prisijungimo laikas 2006 10 07
19. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-656/2005 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29117 prisijungimo laikas 2006 10 07
20. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-199/2005 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=28066 prisijungimo laikas 2006 10 07
21. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-81/2005 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=27801 prisijungimo laikas 2006 10 07
22. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-628/2005 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29106 prisijungimo laikas 2006 10 07
23. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-444/2005m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=28733 prisijungimo laikas 2006 10 07
24. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-406/2005 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=28712 prisijungimo laikas 2006 10 07
25. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-126/2005 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=27995 prisijungimo laikas 2006 10 07
26. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-627/2005 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29151 prisijungimo laikas 2006 10 07
27. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-52/2005 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=28015 prisijungimo laikas 2006 10 07
28. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-506/2005 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=29296 prisijungimo laikas 2006 10 07
29. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-282/2004 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=25219 prisijungimo laikas 2006 10 07
30. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-580/2004 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=27235 prisijungimo laikas 2006 10 07
31. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-366/2004 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=26135 prisijungimo laikas 2006 10 07
32. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3 K-3-497/2004 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=27015 prisijungimo laikas 2006 10 07

33. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-7-607/2004 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=27456, prisijungimo laikas 2006 10 07
34. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-1163/2003 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=24374 prisijungimo laikas 2006 10 07
35. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-913/2003 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=24568 prisijungimo laikas 2006 10 07
36. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-1031/2003 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=24249 prisijungimo laikas 2006 10 07
37. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-478/2001m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=11472 prisijungimo laikas 2006 10 07
38. LAT nutartis civilinėje byloje Nr.3K-3-549/2001 m.
http://www.lat.lt/3_nutartys/senos/nutartis.aspx?id=11548 prisijungimo laikas 2006 10 07

SANTRAUKA

Šiame darbe nagrinėjamas įrodinėjimo pareigos ir įrodinėjimo dalyko teisinis reglamentavimas civiliniame procese. Darbe yra siekiama ne tik atskleisti šiuo metu galiojančių įrodinėjimo pareigą bei įrodinėjimo dalyką reglamentuojančių teisės aktų nuostatas, bet ir detaliau panagrinėti svarbiausius įrodinėjimo dalyko nustatymo bei įrodinėjimo pareigos vykdymo klausimus, atskleisti jų taikymą teismų praktikoje. Nagrinėjamos temos esmei atskleisti, autorės nuomone, tinkamiausia darbo struktūra, išskaidanti darbą į dvi atskiras dalis. Kadangi nuo pat proceso pradžios, visų pirma, būtina nustatyti, ką reikės įrodinėti konkrečioje civilinėje byloje, t.y. nustatyti, kas yra konkrečios civilinės bylos įrodinėjimo dalykas, pirmojoje darbo dalyje pasirinkta atskleisti įrodinėjimo dalyko teisinį reglamentavimą civiliniame procese. Teismas, apginti pažeistas asmens teises ar įstatymo saugomus interesus bei priimti teisingą, teisėtą ir pagrįstą sprendimą civilinėje byloje gali tik išsiaiškines priežastis sukėlusias konfliktą, t.y. teisingai nustęs civilinei bylai reikšmingas aplinkybes (įrodinėjimo dalyką). Kiekvienoje civilinėje byloje, teismas turi įsitikinti ir sprendime nurodyti, kurios reikšmingos bylai aplinkybės yra nustatytos. Taigi pirmoje darbo dalyje atskleidžiamos įrodinėjimo dalyko sampratos civiliniame procese, nagrinėjami įrodinėjimo dalyko nustatymo teoriniai bei praktiniai aspektai. Taip pat atskleidžiama teisingo įrodinėjimo dalyko nustatymo reikšmė tinkamam civilinės bylos išnagrinėjimui. Sekančiuose pirmosios darbo dalies skyriuose detaliai nagrinėjama kiekviena iš faktų, galinčių būti įrodinėjimo dalyku civilinėje byloje, grupė. Žinant konkrečioje civilinėje byloje įrodinėtinus faktus, kyla kitas, praktiniu požiūriu svarbus, klausimas – kaip teisingai paskirstyti šių faktų įrodinėjimo pareigą bylos šalims. Antroje darbo dalyje analizuojamos įrodinėjimo pareigos sampratos civiliniame procese, nagrinėjamos taisyklės, kuriomis remiantis šalims yra paskirstoma įrodinėjimo pareiga bei aptariamoms bendrosios įrodinėjimo pareigos paskirstymo taisyklės išimtys. parodoma. Atskleidžiama, kaip įrodinėjimo pareiga yra įvykdoma bei nagrinėjama, koks yra teismo vaidmuo įrodinėjimo procese. Nagrinėjant tiek įrodinėjimo pareigos, tiek įrodinėjimo dalyko teisinio reglamentavimo civiliniame procese klausimus, remiamasi civilinio proceso įstatymais, civilinio proceso teisės teorine medžiaga, taip pat Lietuvos Aukščiausio Teismo materialinių bei proceso teisės normų išaiškinimais kasacinėse nutartyse.

SUMMARY

Substantial questions of legal regulation of burden of proof and the matter of proof in civil procedure are being discussed in this master's writing. The work deals both with disclosing the legal regulation of burden of proof and the matter of proof in actual civil procedure, and analyzing the main theoretical and practical aspects of these questions in more details. The structure of this work enables to reveal the essence of this theme. The work consists of two parts. Whereas from the beginning of the civil procedure, first of all, it is important to define which facts are disputed in the particular civil case, therefore the first part of this work deals with revealing the legal regulation of matter of proof. The legitimate and right court judgement can be taken only if all factual circumstances of a case are established. In every civil case the court must be „on the balance of probabilities“ that the alleged facts exist. The first part of this work deals with the conceptions of matter of proof in civil procedure. Also analyze the theoretical and practical significance of establishing the factual circumstances in particular civil case. The further chapters of the first part reveals the essence of each group of the facts, which can be asserting in civil cases. As we already know the facts in dispute on an issue raised between the parties, the second important practical step - to allocate the burden of proof. The second part of this work reveals the conceptions of burden of proof in civil procedure, displays the main principles and rules, which helps to allocate the burden of proof between the parties, as well as encompasses the occasions when the parties of the civil case are released from the proving the certain facts. Furthermore, the second part of this work reveals the role of the court in averment process. The research of the legal regulation of burden of proof and the matter of proof in civil procedure are based on the analysis of the laws of civil procedure, theoretical material and, moreover, on the practice of the Supreme Court of Lithuania.